

№1 (32) 2013

ISSN 2079-4150

15 m

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFİYA**

**LIBRARIANSHIP AND BIBLIOGRAPHY
БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И БИБЛИОГРАФИЯ**

ISSN 2079-4150

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASIYA FAKÜLTƏSİ

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA**

Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal

№1 (32) * 2013

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyası Rəyasət Heyətinin 2010-cu il 30 aprel tarixli (protokol
№10-R) qərarı ilə təsdiq olunmuş

1997-ci ilin oktyabrından çıxır

BAKİ - 2013

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

20405

KBT – 78

K 73

Təsisçi və baş redaktor:

professor Xəlil İSMAYILOV

Məsul katib:

Rəşad QARDAŞOV

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV

Professor Zöhrab ƏLİYEV

Professor Bayram ALLAHVERDİYEV

Dosent Nadir İSMAYILOV

F.e.d. Aybəniz ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ

Dosent Knyaz ASLAN

T.f.d. Kərim TAHİROV

Tamella İSMIXANOVA

Mələk HACIYEVA

K 73 *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. –B.: Mütərcim, 2013. - №1. 152 s.*

Redaksiyanın ünvanı:

AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23,

2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,

“Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya” jurnalının redaksiyası

Telefon: 510-17-60

© “Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya”, 2013

ISSN 2079-4150

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКУЛЬТЕТ

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И БИБЛИОГРАФИЯ

Научно-теоретический,
Методический и практический журнал

№1 (32) * 2013

Утвержден решением Президиума Высшей Аттестационной
Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики от 30
апреля 2010 года (протокол №10-R).

Выходит с октября 1997 года

БАКУ – 2013

ББК – 78

К 73

Учредитель и

главный редактор:

профессор Халил ИСМАИЛОВ

Ответственный секретарь: доцент Рашад ГАРДАШОВ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Профессор Абузар Халафов

Профессор Зохраб Алиев

Профессор Байрам Аллахмердиев

Доцент Надир Исмаилов

Д.ф.н. Айбениз Алиева-Кенгерли

Доцент Князь АСЛАН

К.н.д. Керим Тахиров

Тамелла Исмиханова

Мелек Гаджиева

К 73 Библиотековедение и библиография: Научно-теоретический, методический и практический журнал. – Б., Мутарджим, 2013. – №1. 152 с.

Адрес редакции:

AZ-1073/1 г.Баку, ул. Захида Халилова 23,

учебный корпус №2, этаж IV, Библиотечно-информационный

факультет, редакция журнала

«Библиотековедение и библиография»

Тел.: 510-17-60

© «Библиотековедение и библиография», 2013

ISSN 2079-4150

MINISTRY OF EDUCATION
OF AZERBAIJAN REPUBLIC

BAKU STATE UNIVERSITY
LIBRARIANSHIP AND INFORMATION DEPARTMENT

LIBRARIANSHIP AND BIBLIOGRAPHY

Scientific and theoretical, methodical and practical journal

№1 (32) * 2013

Approved by the decision of the Presidium of the Supreme
Attestation Commission Under the President of the Republic of
Azerbaijan from 30 April 2010 (protocol №10-R).

Publishing since October 1997.

BAKU – 2013

LBC – 78

K 73

Founder and editor in chief: professor Khalil ISMAILOV

Executive secretary: Rashad GARDASHOV

EDITORIAL BOARD:

Professor Abuzar Khalafov

Professor Zohrab Aliyev

Professor Bayram Allahverdiyev

Docent Nadir Ismailov

Ph.D. Aybeniz Aliyeva Kengerli

Docent Knyaz ASLAN

Ph.D. Kerim Tahirov

Tamella Ismihanova

Melek Hajiyeva

K 73 Librarianship and bibliography: The scientific-theoretical, methodical and practical journal, –B., Mutarjim, 2013. – №1. 152 s.

Editorial address:

AZ-1073/1, Baku, st. Zahid Khalilov, 23, an educational building №2,

Floor IV, Librarianship and information department?

Edition of “Librarianship and bibliography” journal;

Tel.: 510-17-60

© “Librarianship and bibliography”, 2013

MÜNDƏRİCAT

X.İSMAYILOV	H.Ə.Əliyevin əsərlərinin Respublika kitabxana resurslarının formalaşmasında.....	9-16
N.İSMAYILOV X.AĞAYEVA	Azərbaycan aviasiyasının tarixi biblioqrafik informasiya mənbələrində.....	17-24
S.XƏLƏFOVA	Korporativ Kitabxana-informasiya şəbəkələri kitabxana-informasiya texnologiyalarında yeni istiqamət kimi.....	25-30
R.QARDAŞOV	Kitabxanaçılıq təhsilində beynəlxalq təcrübənin Aktual problemləri.....	31-39
Z.RZAYEVA	Elektron informasiya resursları kitabxanaları informasiya potensialının artırılması vasitəsi kimi.....	40-47
E.GULALIYEV	Kitabxanaların müasir dövrdə vəziyyəti.....	48-53
M. ABBASOVA Z. PAŞAYEVA	Elmi texniki tərəqqinin təhsilin inkişafında rolu.....	54-65
K.MƏMMƏDOVA	Pullu kitabxana-informasiya xidmətlərinə qiymətq oymanın strategiya və tarixi.....	66-73
İ.ƏLİYEVA	Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə biblioqrafik verilənlər bazasının yaradılmasının bəzi məsələləri.....	74-83
O.AĞAMİRZƏYEV	Kitabxananın kadr menecmenti və onun spesifik xüsusiyyətlər.....	84-89
A.ƏHMƏDOVA	Telejurnalistikanın yeni yaradıcılıq prinsipləri və Azərbaycan gerçəkliyi.....	90-99
T.MİRZƏYEVA	“Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri” biblioqrafik mənbə kimi.....	100-105
Y.QAZIYEV	Azərbaycanda məktəb kitabxanalarının inkişaf tarixindən.....	106-112
Ş.HÜSEYNOVA	Elmi kitabxana və xarici ədəbiyyat şöbəsi bu gün.....	113-117
H.MƏMMƏDOVA	Müasir dövrdə milli kitabxana fondunu formalaşdırən mənbələr.....	118-128

A.MƏMMƏDQIZI

Ümumilli lider Heydər Əliyevin kitabxana
siyasətinin fəlsəfəsi.....129-134

D.MƏNƏMMƏDLI

Elektron kataloqun mahiyyəti, məzmunu,
dünya kitabxanalarında yaranması və inkişafı
mərhlələri.....135-147

СОДЕРЖАНИЕ

Х. ИСМАЙЛОВ

Г.Алиева работ республиканской библиотеки
роль формирования ресурсов.....9-16

Н. И. ИСМАЙЛОВ,
Х. Т. АГАЕВА

Библиометрический анализ библиографического
указателя «История авиации в Азербайджане».....17-24

С.А.ХАЛАФОВА

Корпоративные библиотечно-информационные
сети как новое направление в
библиотечно-информационных технологиях.....25-30

Р.ГАРДАШОВ

Актуальные проблемы международного опыт
библиотечном образовании.....31-39

З.РЗАЕВА

Электронные информационные ресурсы
как способ повышения информационного
потенциала библиотеки.....40-47

Э. ГЮЛАЛИЕВ

Ситуация Библиотек в современное время.....48-53

М. АББАСОВА
З. ПАШАЕВА

Роль научно- технического прогресса в развитии
образования.....54-65

К. МАМЕДОВА

Стратегия и тактика ценообразования на
платные формы библиотечно-информационного
обслуживание.....66-73

И.АЛИЕВА

Некоторые примеры создание библиографических
баз данных экологии и охраны
окружающей среды74-83

О. АГАМИРЗАЕВ

Кадровый менеджмент в системе
библиотечно-информационной деятельности.....84-89

А.АХМЕДОВА

Новые творческие принципы тележурналистики и а
Азербайджанская действительность.....90-99

Т. МИРЗОЕВА

«Нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан имени
Гейдара Алиева» как иблиографический
источник.....100-105

Ю. ГАДЖИЕВ

Развитие школьных библиотек.....106-112

Ш. ГУСЕЙНОВА

Научная библиотека и Иностранного отдела
литературы сегодня.....113-117

Х. МАМЕДОВА

Обладатель мастер библиотека ресурсов и
информации поисковые системы.....118-128

А.МАМЕДКЫЗЫ

Философия библиотечной политики
общенационального лидера Азербайджана
Гейдара Алиева.....129-134

Д.Г. МАГОМЕДЛИ

Создание суть и содержание электронного
каталога в библиотек
мира.....135-147

CONTENTS

K. ISMAYILOV

The role of H.Aliyev's works information
of library resource9-16

**N. I. ISMAILOV
K.T.AGAYEVA**

A new reference book devoted to the
well-known scholars.....17-24

.A.KHALAFOVA

The corporative library information networks as
the new direction in the library-information
technology.....25-30

R.GARDASHOV

Continuous educational system on the profession
of librarianship.....31-39

Z.RZAYEVA

Electronic Information Resources as a Means of Building the
Library Information Potential: Experience of the
Central Scientific Library of ANAS.....40-47

E. GULALIYEV

Situation of the libraries in the modern time.....48-53

**M. ABBASOVA
Z. PASHAYEVA**

The role of scientific and technical progress in the
development of education54-65

K. MAMMADOVA

Strategy and tactics of pricing on paid forms
library and information service.....66-73

I.ALIYEVA

Some tasks creating bibliographic databases for
ecology and security of environment.....74-83

O. AGAMIRZAYEV

Personnel management in the system of library and
information activities.....84-89

A. AHMEDOVA

New creative journalism principles and
Azerbaijani reality.....90-99

T. MIRZAYEVA

"Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline named after
Heydar Aliyev" as a source of bibliographic.....100-105

Y. HACIYEV

Development of school libraries.....106-112

S. HUSEYNOVA

Scientific library and the department of
foreign literature today..... 113-117

H.MAMMADOVA

Holder of a master of library resources and information
search systems.....118-128

A.MAMMADGIZI	Philosophy library policy of national leader Heydar Aliyev.....	129-134
D.MAHAMMADLI	The importance, contents of electronic catalogues and its formation and development in the world libraries.....	135-147

Xəlil İSMAYILOV

Əməkdar mədəniyyət işçisi

tarix elmləri doktoru, professor

H.Ə.ƏLİYEVİN ƏSƏRLƏRİNİN RESPUBLIKA KITABXANA RESURSLARININ FORMALAŞMASINDA ROLU.

Açar sözlər: Kitabxana resursları, H. Əliyevin əsərləri, kitabxana fondunun formalaşması, milli ideologiyanın formalaşması.

Key words: Library resources, library fund formation, formation of national ideology, H. Aliyev s traces.

Ключевые слова: Библиотека ресурсов, формирование библиотечного фонда, формирование национальной идеологии, следы Г. Алиева с.

Dünya şöhrətli ictimai- siyasi xadim, xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyev 1969-cu ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra respublikamızın inkişafında çox böyük və misilsiz işlər görmüşdür və ulu öndərimizin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illər müasir tariximizə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Xüsusilə ötən əsrin 70-80-ci illərində və müstəqillik illərində Azərbaycanın inkişafı, dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi dahi şəxsiyyətin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Məhz bu illərdə Heydər Əliyev rəhbər olduğu Azərbaycanın bütün məsulyyəti öz çiyində daşımış, onu bir dövlət, xalqımızı bir millət kimi tarixin ağır və sərt sınaqlarından uğurla çıxarmış müasir Azərbaycanın işıqlı sabahının etibarlı bünövrəsini yaratmışdır.

Bu gün Azərbaycan onunla eyni vaxtda müstəqillik əldə etmiş keçmiş ittifaq respublikalarının bir çoxundan irəlidədir. İstər iqtisadi-sosial sahədə, istərsə də demokratiyanın inkişaf səviyyəsinə görə misilsiz tərəqqi yolu keçmişik. Bu uğurlar Heydər Əliyev fenomeni ilə bir başa bağlıdır. Onun cəsarətli qərarları, həyata keçirdiyi köklü islahatlar Azərbaycanı bütövlüklə dəyişib. Əlbəttə, digər mühüm amil 70-80-ci illərdə yaradılmış bazadır, əsas o vaxt qoyulmuş ənənələrdir.

Ümumilli liderin Azərbaycanda milli dövlətçilik ideologiyasının yaradılması, suveren dövlət təsisatlarının yaradılması və xalqımızın tarixi

yaddaşının bərpası istiqamətində göstərdiyi xidmətlər hər bir Azərbaycanlı tərəfindən böyük qürur hissi ilə xatırlanır. Heydər Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasının əsas strateji xəttini də məhz həmrəylik, bütövlük, hüququn aliliyi ideyaları təşkil etmişdir. H.Əliyev iradəsinin fəlsəfəsinə görə, Azərbaycançılıq, ziyalılıq da bu istinad nöqtəsindən başlayır. Çünki milli ruhu qorumağı, inkişaf etdirmək və gələcək nəsillərə ötürməyin ən mükəmməl forması milli dövlətçilikdir. Milli dövlətçilik təkcə ərazinin, maddi sərvətlərin deyil, hətta milli mənəvi dəyərlərin, həmrəyliyin qorunmasından ibarətdir.

1993-1995-ci illərdə Heydər Əliyev ikinci dəfə hakimiyyətə gəldikdən sonra Azərbaycan yeni təhlükələrlə üzləşdiyi zaman ümimillik liderin çağırışı ilə əhalinin ölkə başçısının ətrafında toplanması, ona dəstək verməsi milli birlik və həmrəyliyə tarixində parlaq səhifələrimizdən biri kimi yadda qalacaqdır. Beləliklə 1993-cü ildə xalqın tələbi ilə hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev Azərbaycanı real məhv olma təhlükəsindən xilas etmək üçün bütün qüvvəsi ilə fəaliyyətə başladı. Böyük siyasi xadim Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına yenidən rəhbərlik etməyə başladığı 1993-cü ilin iyunundan 1995-ci ilin noyabrınadək olan dövrü əhatə edən müstəqil dövlət quruculuğunun birinci mərhələsi yeni Konstitusiyanın əsas qanunun ümumxalq səsverməsi əsasında qəbul edilməsi və ölkənin qanunvericilik orqanı olan Milli məclisə seçkilərin keçirilməsi ilə başa çatmışdır.

Xalqımızın və respublikamızın ağır sınaq illəri kimi yazılmış bu mərhələdə eyni zamanda Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində alovlanmaqda olan vətəndaş müharibəsinin ocaqları söndürülmüş, təzəcə istiqalə qovuşan ölkəmizin ərazisinin xırda federativ qurumlara parçalanmasının qarşısı alınmış, milli dövlətçiliyin formalaşması istiqamətində mühüm addımlar atılmış, vətəndaş həmrəyliyi bərqərar olunmuş, qanunsuz silahlı dəstələr ləğv edilmiş, ictimai-siyasi sabitlik yaranmış, milli ordu quruculuğu prosesinə başlanılmışdır. Bir məsələni yeri gəldiyinə görə qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin fəaliyyəti ilə ordu quruculuğu daha ciddi problemlərdən biri kimi hələ 70-ci illərdən ulu öndərin təşəbbüsü ilə xüsusi bir problem kimi onun diqqət mərkəzində olmuşdur. Belə ki, 1972-ci ildə ali hərbi məktəbin yaradılması və azərbaycanlı gənclərin hərbi təhsilə cəlb olunması xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu sahədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin xüsusi qərarı olmuş və qərara uyğun olaraq Azərbaycanın rayonlarına qərarın yerlərdə təbliği və azərbaycanlı gənclərin hərbi ali məktəblərə hazırlanması kompaniyası həyata keçirilmişdir. Məqalənin müəllifi həmin kompaniyada iştirak etmiş və respublikanın kənd rayonlarında İmişli, Beyləqan, Fizuli, Zəngilan

rayonlarında təbliğat işində fəal iştirak etmişdir. Onu da qeyd edim ki, bu qərar bütün insanlar tərəfindən birmənalı qarşılanmışdı. Bəzi insanların fikirləri belə idi ki, onsuz da rus ordusu bizi qoruyur, digərləri isə xüsusilə gələcəyi gören, qiymətləndirən və dərin düşünən insanlar bu qərarı vaxtında qəbul olunmuş H.Əliyevin uzaqgörən siyasəti kimi qəbul etmişdilər. Nəhayət 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdiyi bir zamanda 1990-cı il 20 Yanvar rus qoşunlarının Azərbaycan xalqına divan tutduğu bir vaxtda Respublikada ali hərbi məktəblərin yaradılması çox düşünülmüş və xüsusi əhəmiyyətli addım olması məlum oldu. Milli ordunun yaradılmasında Ali məktəblərin yaradılması rəhbər zabıt heyyyətinin formalaşması ordu quruculuğunda hələ SSRİ dövründə atılan bu addım Heydər Əliyev siyasətinin uzaqgörənliyi və düzgün olması ilə şərtlənirdi. Ümumiyyətlə H.Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətdə olduğu dövrdə ciddi və olduqca gərgin həyatı və dövlətçilik problemləri ilə qarşılaşdığı qeyd olunmaqla bir məsələ də etiraf olunmalıdır ki, böyük dövlət xadimi, dünya şöhrətli siyasətçi Heydər Əliyev Respublika prezidenti kimi fəaliyyəti dövründə onun çevik diplomatiyası, səriştəli fəaliyyəti və misilsiz qabiliyyəti nəticəsində bu dövr uğurla yekunlaşdırılmışdır.

Heydər Əliyevin uğurlu siyasəti Azərbaycanda müstəqilliyimizin, dövlət quruculuğumuzun tarixi kimi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur.

Müstəqillik illərində dövlət rəhbəri kimi H.Əliyevin imzaladığı bütün sənədlər, bütün mərhələlərdə televiziya və mətbuatda geniş şəkildə işıqlandırılmış, sonralar sanballı əsərlər kitab kimi çap olunmuşdur. H.Əliyevin təkcə mədəniyyət haqqında müraciətləri, çıxışları, müsahibələri, təbrikləri kitabça halında üç cildə 1969-1982 və 1993-1996-cı illəri əhatə etməklə nəfis şəkildə çap olunmuşdur. Bu üç cildlik "Heydər Əliyev və mədəniyyət" adlandırılan üç cildlik bu göstəricidə faktiki olaraq uzun müddəti əhatə edən bir dövrdə Azərbaycan mədəniyyət tarixinin böyük bir sənəməsi qələmə alınmışdır. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xüsusi lahiyyəsi əsasında hazırlanmış, lahiyə rəhbəri Mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəz Qarayev, tərtib edənlər Sevdə Məmmədaliyeva və Teymur Əhmədovdur. Bizə belə gəlir ki, üç cildə çap olunmuş "Heydər Əliyev və mədəniyyət" kitabları Azərbaycan mədəniyyət tarixi haqqında geniş və müfəssəl məlumat verir. Belə əsərlərin yazılması Azərbaycan tarixinin mədəniyyət tarixi bölməsinin ardıcıl, tarixi faktlara əsaslanan bir hissəsi kimi qəbul olunmalıdır. Tarixi araşdırmalarla məşğul olan tədqiqatçılar uzun bir dövr ərzində 1969-2003-cü illərdə mədəniyyət və mədəni quruculuq haqqında bitkin məlumatları əldə etmək imkanına malik olurlar. H.Əliyevin bütün əsərlərinin və onun haqqında yazılmış əsərlərin kitabxana fondlarında

komplektləşdirilməsi daha çox diqqətə layiqdir. Son illərdə H.Əliyevin əsərləri ilə yanaşı klassik Azərbaycan ədəbiyyat nümunələrinin kitabxana fondlarına verilməsi olduqca tədqirə layiqdir.

İstər Dövlət kitabxana şəbəkələrinin, istərsə də ayrı-ayrı idarə və müəssisələrin tabeliyində fəaliyyət göstərən kitabxanalarda H.Əliyev əsərlərinin üstünlük təşkil etməsi Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti, dövlətçilik tarixi, Azərbaycanın keçmişi və bu günü haqqında məlumat əldə etməyə imkan verir.

Maraqlı cəhət bundan ibarətdir ki, bu əsərlər respublikamızın kitabxana fondlarına daxil olarkən, bir çox iri elmi kitabxanalarda bu əsərlərin xüsusi bölmələrdə və ayrı-ayrı mövzularda, həm də xronoloji ardıcılıqla onların elektron versiyaları yaradılır. Həm adlar göstəricisi, həm də bütöv məzmunu üzrə disklərə və ya kompüter yaddaşına köçürülür. Bu iş tədqiqatçıların axtarış və istifadə imkanlarını artırır.

Son illərdə məlum olduğu kimi elm və maarifin inkişafı ilə əlaqədar Respublikamızda orta məktəblərin işinin günün tələbləri səviyyəsinə çatdırılması istiqamətində Azərbaycan prezidenti, respublika hökuməti, xüsusilə Heydər Əliyev fondunun prezidenti, Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyeva orta məktəblərin tikintisi, təmiri və yenidən qurulmasında ardıcıl iş aparır.

Hər bir yeni tikilən məktəb binaları təhvil verildikən onun yeni tipli kitabxanalarının olması nəzərdə tutulmuşdur. Bu gün Azərbaycanda 4500-dən çox orta məktəb fəaliyyət göstərir ki, onların hər birində xüsusi əşya və avadanlıqlarla təchiz olunmuş kitabxanalar fəaliyyət göstərir. Xüsusilə yeni tikilmiş və təmirdən çıxan binalardakı kitabxanalar əşya və avadanlıqlarla yanaşı klassik Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yanaşı H.Əliyevin əsərləri və Respublika prezidenti İlham Əliyevin əsərləri ilə təmənnəsiz olaraq məktəb kitabxanalarına verilmişdir.

Məktəb kitabxanalarının fondlarında hazırkı məqamda H.Əliyevin əsərlərinin şagird və pedaqoji heyət arasında geniş təbliğat işi aparılır.

Xüsusilə ulu öndərimiz H.Əliyevin 90 illik yubileyi ərəfəsində Azərbaycanın bütün kitabxanalarında təbliğatçılıq fəaliyyəti genişlənmiş, kütləvi tədbirlərin sayı xeyli artmışdır. Belə tədbirlər M.F.Axundov, MEA, Prezidentin işlər idarəsinin kitabxanasında daha mütəşəkkil həyata keçirilmişdir. MEA kitabxanası nəinki Akademiyanın daxilində, hətta kənar müəssisələrdə və təşkilatlarda da bir sıra tədbirlər həyata keçirmişlər. H.Əliyevin əsərlərindən ibarət sərgilər, bir çox kitabların təqdimatları keçirilmiş, onun xatirəsi böyük hörmətlə yad edilmişdir.

Musiqi şənlikləri ilə tədbirlər nümayiş olunmuşdur. Bu tədbirlərdə görkəmli elm maarif və mədəniyyət xadimləri ilə yanaşı ali dövlət

strukturlarından, vəzifəli şəxsləri və milli məclisin üzvləri məruzə və çıxışlar etmişlər.

Bakı şəhər kitabxanalarının demək olar ki, hamısından şəhər mədəniyyət şöbəsinin H.Əliyevin yubileyi ilə bağlı tədbirlər planına uyğun olaraq tədbirlər daha mütəşəkkil olaraq həyata keçirilmiş, geniş oxucu kütləsini və ictimaiyyəti kitabxanalara cəlb etmişlər. Əlbəttə Respublikanın bütün kitabxana şəbəkə və sistemlərində H.Əliyevin 90 illik yubileyində bu möhtəşəm tədbirlərin keçirilməsi onun zəhmətinə, gördüyü işlərə, mədəniyyətə göstərdiyi diqqət və qayğının nəticəsidir.

Çünki H.Əliyevin hakimiyyəti illərində istər kənd, şəhər və rayonlarda yeni kitabxana şəbəkələrinin işi xeyli yaxşılaşdırılmış, onların fondları zənginləşdirilmiş, bir çoxu üçün yeni binalar tikilmiş, bəzilərinə isə binalar təmir və bərpa olunmuşdur.

Məlum olduğu kimi 1974-cü ildə partiyanın MK-nın qəbul etdiyi məlum qərarla bağlı yeni kitabxana şəbəkələrinin mərkəzləşdirilməsi haqqında qərarla bağlı Azərbaycanda xüsusilə kütləvi kitabxanalarında mərkəzləşmə ilə bağlı olduqca möhtəşəm tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Məhz bu tədbirlər H.Əliyevin hakimiyyəti illərində, Azərbaycan KPMK-nın birinci katibi olduğu dövrdə baş vermişdir. Mərkəzləşmənin həyata keçirilməsi üçün güclü maddi-texniki baza və əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunurdu. Aparılan dövlət əhəmiyyətli tədbirlər, H.Əliyevin nüfuzu və tələbkərliliyi nəticəsində Azərbaycanın bütün kütləvi kitabxanalarında mərkəzləşdirilmiş kitabxana şəbəkələrinin yaradılmasına imkan verdi. Qeyd etmək lazımdır ki, kütləvi kitabxana şəbəkələrinin mərkəzləşdirilməsi kompaniyası bir sıra keçmiş müttəfiq respublikalarda olduğu kimi olduqca mütəşəkkil həyata keçirilirdi və artıq 1980-ci ilin ilk illərində başa çatdırıldı.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sisteminin yaradılmasında bir çox maddi və mənəvi problemlər yaranmışdır. Ən başlıca problem isə maddi vəziyyətlə bağlı idi. Belə ki, yeni yaradılacaq rayon və şəhər MKS-lərinin maddi-texniki şəraitinin formalaşdırılması, kadr təminatı, bina və avadanlıqların təminatında bir sıra çətinliklər var idi. Sov.İKP MK-nın məlum qərarına müvafiq olaraq Azərbaycan KP MK-nın xüsusi qərar qəbul olundu və rayon və şəhər rəhbərlərinə bu barədə xüsusi tapşırıqlar verilməklə MKS-in maddi-texniki bazalarını möhkəmləndirmək üçün respublika büdcəsində xüsusi vəsait ayrılmışdır. Həmin dövrdə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi H.Əliyev bu mühüm dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsinə şəxsən rəhbərlik etmiş, vaxtaşırı rayon və şəhər rəhbərlərinin hesabatlarını dinləmişdir. Az bir müddətdə bütün rayon və şəhər MKS-lərinin hamısı xüsusi avadanlıq və əşyalarla, yeni binalarla təmin edilmişdir. MKS-lərin hər birinə içərişi xüsusi avadanlıqla

quraşdırılmış bibliobuslarla və rotatır tipli sürətçıxarma aparatı ilə təchiz edilmişdir. Sürətçıxarma avadanlıqları ilə işləməyi bacaran işçilər üçün Bakı şəhərində üç günlük xüsusi kurslar yaradılmışdır. Mərkəzləşmə ilə bağlı Respublikanın aidiyyəti orqanları, respublikanın kitabxana ictimaiyyətinin birgə səyi nəticəsində 1980-ci ildə artıq respublikamızda 69 kənd və şəhər rayonlarında MKS-lərin yaradılması kompaniyası başa çatmışdır. Artıq 70-ci illərin ortasında kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi xüsusilə kənd kitabxana şəbəkələrinin fəaliyyətinin məqsədəuyğun təşkilini əsaslaşdırdı, onların gələcək iş dinamikasını müəyyənləşdirdi. Beləliklə hər bir kənd rayonunda mərkəzi kitabxana, hər bir kənddə və qəsəbələrdə filial kitabxanaları yaradıldı və həmin kitabxanalar ərazidə yaşayan bütün əhaliyə vahid oxucu bileti ilə xidmət göstərməyə başladı. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması kitabxanaların fəaliyyətinə güclü təkan verdi, kitabxanaların birgə inkişaf istiqamətləri müəyyənləşdirildi. Kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi həmin dövrdə zamanın tələbi idi ki, əhalinin kitaba olan təlabatı tam ödənilsin, bütün çap məhsulatından səmərəli istifadəyə şərait yaradılsın. Xüsusilə kənd yerlərində mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin yaradılması olduqca vacib şərtlərdən biri kimi əhəmiyyətli idi. Belə ki, 70-80-ci illərdə H.Əliyevin rəhbərliyi ilə kitabxanalar hərtərəfli inkişaf etməyə başlamışdı. Ölkədə kənd təsərrüfatı və sənayenin inkişafında çox böyük inkişaf yaranmışdı. Kənd əhalisinin peşə istiqamətləri dəyişmiş, yeni peşələr və sahələr meydana gəlmişdi. Kolxoz və sovxozlarda istehsalat xidmət edən yeni texnikadan istifadə genişlənmiş, texnikadan istifadə edəcək mexanizatorların da sayı xeyli artmışdır. Belə bir şəraitdə texnika və kənd təsərrüfatının bütün sahələrinə maraq artmışdır. Bunun nəticəsində kənd təsərrüfatı, texnika, sənaye və s. sahələr üzrə ədəbiyyatın əldə edilməsi əsas vəzifələrdən biri kimi qarşıda dururdu. Oxucuların bu sahəyə olan maraqlarını ödəmək məqsədilə həm MKS-lər həm beynəlxalq, həm də Respublika səviyyəsində kitabxanalararası mübadilə yolu ilə bu tipli kitabların komplektləşdirilməsinə geniş yer verilirdi. Maraqlı yeniliklərdən biri kənd yerlərində olan MKS-lərə xüsusi nəqliyyat növü avtokitabxanaların ayrılması həmin dövr üçün olduqca vacib şərtlərdən biri idi. Ona görə ki, bu dövrdə bir sıra yaşayış məntəqələri və sahələrdə sosianar kitabxanalar yox idi. Fəaliyyət göstərmişdilər. Bu baxımdan avtokitabxanalar bu boşluğu aradan qaldırdılar.

Bu avtokulublar rayon və şəhər mərkəzi kitabxanalarla filial kitabxanaları arasında geniş əlaqə yaradılması, filial kitabxanaları və səyyar fondları kitabla təmin edirdilər.

Ulu öndər H.Əliyev ikinci dəfə hakimiyyətə gəldikdən sonra Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verirdi. Belə

ki, Azərbaycan prezidenti kimi O dəfələrlə M.F.Axundov adına milli kitabxanada olmuş və bir sıra möhtəbər tədbirlərin milli kitabxanada keçirilməsini məsləhət bilmişdir.

H.Əliyevin 1995-ci ildə iyun ayında M.F.Axundov adına milli kitabxanada miniatur kitabların təqdimat mərasimində, həmin kitabların sərgisinə baxarkən kitabxana haqqında söylədiyi dəyərli çıxış etmişdir.

Bir məsələni mübaligəsiz olaraq qeyd etmək lazımdır ki, H.Əliyevin zəngin ictimai-siyasi irsi dünənimiz, bu günümüz və gələcəyimiz üçün nəzəri və tarixi əhəmiyyət kəsb etdiyindən, müxtəlif elm sahələrini özündə birləşdirdiyindən və mütəxəssislərin tədqiqat obyektinə çevrildiyindən, təxirə salınmadan dahi şəxsiyyət H.Əliyevin zəngin həyatını, siyasi dövlətçilik fəaliyyətini hərtərəfli əks etdirən kompleks xarakterli əsərləri istər ayrı-ayrı cildlərdə, istərsə də artıq 45 cildə ibarət çap olunmuş və respublikamızın kitabxanalarına paylanmışdır. H.Əliyevin əsərlərinin kütləvi şəkildə nəşr olunması Respublika kitabxanalarının fondlarının zənginləşməsinə əsaslı şərait yaratmışdır.

K. ISMAYILOV

THE ROLE OF H.ALIYEV'S WORKS INFORMATION OF LIBRARY RESOURCE

SUMMARY

The article about H. Aliyev care of libraries, activity in the library, field, about attention to this area.

Х.ИСМАЙЛОВ

Г.АЛИЕВА РАБОТ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ БИБЛИОТЕКИ РОЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСОВ. РЕЗЮМЕ

Статья о Г. Алиева забота о библиотеках, деятельность в библиотеке, поле, о внимании к этой области.

ƏDƏBİYYAT

1. Heydər Əliyev və mədəniyyət. Üç cildə (birinci cild) 1969-1982, 1993-1996.B., 2008.-503 s.
2. Kitabxanalar Biliklər cəmiyyətində.B., 2006.-520 s.
3. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. 1-2 cild.B., 2007.-810 s.
4. H.Əliyev müstəqilliyimiz əbədidir. Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.B.: Azər nəşr, 1998.-499 s.
5. İsmayılov X.İ. H.Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. Bakı Universiteti xəbərləri.B., 1998.-s.153-161.
6. Respublika qəzeti 26 aprel 2008-ci il
7. Respublika qəzeti 14 iyul 2010 –cu il
8. Respublika qəzeti 13 fevral 2013-cü il
9. Respublika qəzeti 11 iyul 2009-cu il

Nadir İSLAM OĞLU İSMAYİLOV
BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının
müdiri, dosent
Xuraman TELMAN QIZI AĞAYEVA
fəlsəfə doktoru

Azərbaycan aviasiyasının tarixi bibliografik informasiya mənbələrində
(Azərbaycanda aviasiyanın tarixi: Bibliografiya) (2012)" və «История
авиации в Азербайджана: Библиография» (2012) bibliografik
göstəricilərinin bibliometrik tədqiqi)

Açar sözlər: Azərbaycan, aviasiya, bibliografik məlumat bazası, bibliometrik tədqiqat.

Key words: Azerbaijan, aviation, bibliographic database, bibliometric investigation.

Ключевые слова: Азербайджан, авиация, база библиографических данных, библиометрическое исследование.

Yüz illik tarixə malik olan Azərbaycan Milli Aviasiyası bu gün özünün inkişaf səviyyəsini yaşayır. Sərhədlərimizdən min kilometrə uzağa Azərbaycanın bir parçasını daşıyan milli aviasiyamız eyni zamanda ölkəmizdəki coşqun iqtisadi inkişafın, yüksək mədəniyyətin, bənzəri olmayan dəyərlər sisteminin, insanların rifah və firavanlığının kifayət qədər əyani təsbitidir və xidmət mədəniyyəti ilə ölkəmizin xaricdə formalaşmış imicinə hərtərəfli müsbət təsir göstərir.

Fərəhlə qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Respublikası 1992-ci il oktyabrın 9-da Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının (İCAO), 2002-ci ilin noyabr ayından isə Avropa Mülki Aviasiya Konfransının üzvüdür. Hazırda 29 dövlətlə hava əlaqəsi barədə hökumətlərarası razılaşma imzalanıb, 22-si ilə razılaşma ekspertlər səviyyəsindədir. 12 ölkə ilə belə razılaşmanın əldə edilməsi barədə 2008-ci ildə yaradılmış Dövlət Mülki Aviasiya Administrasiyası işgüzar danışıqlar aparır. Bütövlükdə, Azərbaycan mülki aviasiya üzrə 22 beynəlxalq konvensiyaya qoşulub

Müstəqil Azərbaycanın milli aviasiyası fəaliyyət göstərdiyi ötən illər ərzində əldə etdiyi zəngin təcrübə və peşəkarlıq sayəsində dünyada özünü etibarlı tərəfdaş kimi tanıtmışdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının son illərdəki dinamik inkişafı, ölkəmizin Qafqaz regionunun lider dövlətinə, böyük bir siyasi-iqtisadi coğrafiyada əsas söz və nüfuz sahibinə çevrilməsi Azərbaycan milli aviasiyasının da inkişafına səbəb oldu. Məhz ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin xüsusi diqqət və qayğısı sayəsində mülki aviasiyamız 2003-cü

17
M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

ildən etibarən inkişafının keyfiyyət və miqyası etibarı ilə yeni bir mərhələsinə qədəm qoydu. Bu gün qanadlarında Azərbaycanın üçrəngli bayrağını gəzdirən Azərbaycan milli aviasiyası dünyanın 13 ölkəsinə, o cümlədən 28 şəhərə uçuşlar həyata keçirir. Azərbaycana isə 15 ölkənin 33 şəhərindən 19 şirkət tərəfindən aviareyslər reallaşdırılır.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı həyata keçirdiyi kompleks tədbirlərin nəticəsi olaraq bölgələrin xarici iqtisadi əlaqələrdə, eləcə də beynəlxalq daşımalarda iştirakının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artır. Hələ 1999-cu ildə ulu öndər Heydər Əliyev hava limanı kompleksində tikinti işlərinin gedışı ilə tanış olarkən demişdi: "Hava limanı Azərbaycanın qapısıdır. Onu görə elə göstərək ki, Azərbaycana layiq olsun". Belə bir layiqli, möhtəşəm hava limanını tikib adını tarixə həkk etmək şərəfi Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə qismət oldu. Azərbaycanın mülki aviasiyası ölkənin ümumi inkişafının, qüdrətli iqtisadi potensialının güzgüsüdür. Elə bir spesifik sahədir ki, Azərbaycanı xaricdə layiqincə təmsil və təbliğ edə bilər.

Azərbaycan milli aviasiyasının əldə etdiyi uğurların fəlsəfəsi çox sadədir: dövlət başçısının bu vacib sahəyə mütəmadi qayğısı, ağıllı və pragmatik idarəetmə və bir də insan kapitalı. Bəli, bu təşkilatda ölkənin sənaye infrastrukturunun çox spesifik, unikal kadr ehtiyatı cəmlənib. Azərbaycanda milli aviasiya kadrları hazırlayan elm-təhsil ocağının açılması müstəsna hadisədir. Hələ ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi ki: "Mən xoşbəxtəm ki, Azərbaycan mülki aviasiyasının öz milli kadrları - təyyarəçiləri, mühəndis və mütəxəssisləri var və onlar bizim aviasiyamızı gələcəkdə də inkişaf etdirəcəklər". Milli Aviasiya Akademiyası (MAA) həqiqətən, Azərbaycanın müstəqilliyinin nailiyyətlərindən biridir. 1992-ci ildə MAA bir fakültə, iki ixtisas və 80 tələbə ilə fəaliyyətə başlamış, sonrakı illər altı ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlığı aparılmışdır.

Milli Aviasiya Akademiyasına 1996-cı ildən etibarən dünya şöhrətli alim, görkəmli elm və təhsil təşkilatçısı, akademik Arif Paşayevin rəhbərlik etməsi bu gün həmin ali məktəbdəki təhsilin, elmi potensialın və maddi-texniki bazanın vəziyyəti barədə ən dürüst məlumatı verir. Bu gün Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin mütəxəssislərin hazırlanması və təkmilləşdirilməsinə hüquq verən sertifikatına layiq görülmüş akademiya 2300-ə yaxın tələbə 17 ixtisas üzrə aviasiyanın sirlərinə yiyələnir. Ötən illər ərzində akademik Arif Paşayevin rəhbərliyi ilə Milli Aviasiya Akademiyasının infrastrukturunu və maddi-texniki bazası sürətlə inkişaf etmiş, yeni tədris korpusları və inzibati binalar inşa edilmiş, tədris prosesi müasir tələblərə uyğun təkmilləşdirilmiş, yeni ixtisaslar, kafedra və fakültələr açılmış, "Uçuş mühəndisliyi" ixtisası üzrə ingilis dilində tədris təşkil edilmişdir. Əgər 1992-97-ci illərdə bu təhsil ocağına qəbul 50-97

nəfər təşkil edirdisə, 2011-12-ci illərdə həmin göstərici 507 nəfərə çatmışdır. Akademiya 2012-ci ilin yanvar ayında Avropa Mülki Aviasiya Konfransının (ECAC), mayın 30-da isə Beynəlxalq Hava Nəqliyyatı Assosiasiyasının (IATA) təlim mərkəzi şəbəkələrinə qəbul edilmişdir. MAA "Təhlükəli yüklərin hava nəqliyyatı ilə daşınması" üzrə IATA-nın regional tədris mərkəzi statusunu təsdiq edən sertifikat almışdır. MAA-da ən müasir avadanlıqlarla, ixtisaslaşdırılmış auditoriyalarla, laboratoriya və kitabxanalarla təchiz olunmuş beş tədris korpusu, Elmi-tədqiqat nəqliyyat və aviakosmik problemləri institutu, trenajor mərkəzi, təcrübə-sınaq istehsalatı, konstruktor bürosu, idman-otel kompleksi, Aviasiya tarixi muzeyi, habelə lokal hesablama mərkəzi və digər struktur bölmələri fəaliyyət göstərir. Tədris prosesində 350 nəfərdən çox elmi-pedaqoji heyət iştirak edir ki, onlardan üç nəfəri AMEA-nın akademiki, üçü müxbir üzv, 30-a yaxını elmlər doktoru və 100-ə yaxını elmlər namizədidir. Hazırda Akademiyanın məzunları milli aviasiya nəqliyyat sisteminin bütün struktur bölmələrində mühəndis, mütəxəssis və bir sıra rəhbər vəzifələrdə əzmlə çalışaraq MAA-nı ləyaqətlə təmsil edirlər. Bu müvəffəqiyyətlərin hamısının mənəvi rəhbəri təhsil müəssisəsinin rektoru, akademik Arif Paşayevdir. Müxtəlif vaxtlarda Arif müəllim Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin "Qızıl medal"ına və Beynəlxalq Mühəndislik Akademiyasının "Yubiley Qızıl medal"ına layiq görülmüş, Azərbaycan elminin inkişafındakı xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə "Şöhrət" və "Şərəf" ordenləri ilə təltif edilmişdir. 2003-cü ildə MAA-da elmi-pedaqoji və elmi kadrların planlı şəkildə hazırlanması məqsədilə Aspirantura şöbəsi yaradıldı. Elmi-pedaqoji və elmi kadrların nəzəri, ixtisas hazırlığının təkmilləşdirilməsində, onların elmi-tədqiqat üsul və metodlarına yiyələnməsində, müstəqil şəkildə yüksək səviyyədə elmi, pedaqoji və tərbiyəvi iş aparmaq bacarıqlarına malik olmalarında Aspirantura şöbəsinin böyük rolu oldu. Şöbənin fəaliyyəti dövründə 44 aspirant və 46 dissertant müxtəlif sahələr üzrə dissertasiya müdafiə edərək aspirant, 17 dissertant müxtəlif sahələr üzrə dissertasiya müdafiə edərək elmi dərəcə aldılar. 2004-cü ildə "Milli Aviasiya Akademiyasının Elmi əsərləri" toplusu Ali Attestasiya Komissiyasının reyestrinə daxil edildi. İldə iki dəfə çap olunan bu topla MAA alimlərinin elmi əsərlərinin nəşrində mühüm rol oynadı. Bu dövrdə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş Dövlət Təhsil Standartlarına uyğun olaraq MAA-nın tədris planları hazırlanmış, fənn proqramları yeniləşdirilmiş və standartlara daxil olunmuş yeni fənlərin proqramları və dərs vəsaitləri tərtib edilmişdi.

Azərbaycan Milli Aviasiyasının tarixi, bu günü, gələcəyi respublikamızın kütləvi informasiya vasitələrində, elmi-tədqiqat işlərində

əsəşli şəkildə öyrənilmiş, tədqiqat obyektli olmuş, çoxlu sayda müxtəlif informasiya daşıyıcıları meydana gəlmiş və bütün bunlar Azərbaycanın qürur mənbəyi olan Azərbaycan milli aviasiyası haqqında olan sənədləri toplu şəkildə əks etdirən, oxuculara mükəmməl informasiya verən sanballı bir biblioqrafik informasiya mənbəyinin yaradılmasına ehtiyac doğurmuşdur..

Bu məqsədlə «Azərbaycan Hava Yolları» Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin Milli Aviasiya Akademiyası, ölkəmizdə kitabxana-informasiya sahəsinə dair dövlət siyasətini uğurla həyata keçirən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Cənubi Qafqazın ən nəhəng informasiya mərkəzlərindən biri olan M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə layihəsi olan «Azərbaycanda Aviasiyanın tarixi: Azərbaycan dilində materialların biblioqrafiyası.-Bakı, 2012.-252 s”. və “История авиации в Азербайджане: библиография материалов на русском языке.-Баку, 2012.-279 с.” adlı sanballı bibliqrafik vəsaitlər işiq üzü görmüşdür. Faktoqrafik məlumatlarla və informasiya tutumunun zənginliyi ilə diqqəti cəlb edən bu biblioqrafik informasiya mənbələri Azərbaycan aviasiyasının yaranmasının 100 illik tarixi dövrünü əhatə edən ilk fundamental biblioqrafik əsərdir. Biblioqrafiyaləşdirmə obyektini məzmun əlamətinə görə sahəvi, konkret məqsəd və oxucu istiqamətinə görə elmi-köməkçi, funksional məqsəd istiqamətinə görə retrospektiv, dil əlamətinə görə çoxdilli, ərazi əlamətinə görə ümumi dövlət, sənədi səciyyələndirmə üsuluna görə annotasiyalı, materialları qruplaşdırma üsuluna görə xronoloji, vəsaitin tipinə görə göstərici, vəsaitin nəşr formasına görə biblioqrafik nəşr olan bu biblioqrafik informasiya mənbəyinin baş məsləhətçisi akademik Arif Mir Cəlal oğlu Paşayev, elmi redaktoru professor Nərgiz Paşayeva, tərtibçisi Milli Aviasiya Akademiyasının prorektoru, Əməkdar Mədəniyyət İşçisi Şəmsəddin Axundov, ixtisas redaktoru və buraxılışa məsul M.F.Axundov adına Milli Kitabxanasının direktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Kərim Tahirəvdir.

Biblioqrafik məlumat bazasında “Ön söz”, tərtibçi Ş.Axundovun yazdığı “Aviasiyamızın qanadları...” adlı oçerk və azərbaycan dilində 1183 adda mənbə VIII fəsil, rus dilində 1336 adda mənbə XI fəsil və müxtəlif altbölmələr daxilində xronoloji ardıcılıqla, daxilə isə əlifba prinsipi gözlənilməklə qruplaşdırılmış, biblioqrafik vəsaitə “Aviatorların adlar göstəricisi” və “Müəlliflərin adlar göstəricisi” adlı köməkçi göstəricilər tərtib olunmuşdur.

“Azərbaycanda aviasiyanın tarixi” adlı bu biblioqrafik əsər xalqımızın aviasiya tarixinin bir əsrlik dövrünü əks etdirən ilk fundamental biblioqrafik vəsaitdir. Vəsaitdə Azərbaycanın aviasiya tarixinə aid 1910-cu ildən indiyədək dərc olunan materiallar toplanmışdır. Bu sənədlər

“Azərbaycan Hava Yolları” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətindən, Milli Aviasiya Akademiyasının Mülki Aviasiya Muzeyindən və M.F.Axundov adına Milli Kitabxanasının fondundan, arxivlərdən və bir sıra əlaqədar təşkilatlardan əldə edilmişdir.

Biblioqrafik göstəricinin “Ön söz”ündə göstəricinin quruluşu haqqında məlumat verilmişdir.

Tərtibçi-müəllif Ş.Axundovun yazdığı “Aviasiyamızın qanadları...” adlı oçerkdə milli aviasiyamızın yaranmasının bir əsrlik dövrü əhatə olunur. “İnsan və səma”, “100 yaşını adlayan aviasiyamız”, “İlk milli aviatorlarımız”, “Xalq Cümhuriyyətinin aviasiya siyasəti”, “Azərbaycan aviasiyası sovet dövründə”, “İlk qadın təyyarəçilərimiz”, “Repressiya qurbanları”, “Böyük qələbənin layiqli varisləri”, “Aviasiyamızın dirçəliş dövrü”, “Azərbaycan aviasiyası Qarabağ müharibəsində”, Aviasiyamız müstəqillik dövründə”, “Milli Aviasiya Akademiyası”, “Aviasiyamızın yaddaş məbədi” adlı altbölmələr vasitəsilə milli aviasiyamızın dünəni və bu günü tarixi faktlarla təhlil olunur.

Biblioqrafik vəsaitin birinci bölməsi “Azərbaycanda aviasiyanın tarixi” adlanır və bölmədə sahə ilə bağlı 6 biblioqrafik mənbə, rus dilində isə 4 kitab və 17 dövrü mətbuat məqaləsi öz əksini tapır. Biblioqrafik vəsaitin manitorinqi onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan aviasiyası haqqında Azərbaycan dilində ilk sənədləşdirilmiş informasiya “Nicat” qəzetinin 18 dekabr 1910-cu il sayında dərc olunmuş “Gəncədən Tiflisə balon ilə” adlı, rus dilində isə “Baku” qəzetinin 20 oktyabr 1910-ci ildə dərc olunmuş elan xarakterli informasiyadır.

Biblioqrafik göstəricinin II bölməsi “İlk azərbaycanlı aviatorlar (1910-1918)” adlanır. Bölmədə Azərbaycan dilində bir kitab və 18 dövrü mətbuat məqaləsi, rus dilində də bir kitab və 10 dövrü mətbuatda dərc olunmuş mənbə öz əksini tapır. Bibliometrik təhlil Azərbaycanın ilk milli aviatorlarının Əli bəy Səmədbəy oğlu Verdiyev və Fərrux ağa Məmmədkərim oğlu Qayıbov olduğunu söyləməyə əsas verir.

Göstəricinin III bölməsi “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin aviasiya siyasəti (1918-1920)” adlanır və bölmədə müxtəlif illərdə yazılmış Azərbaycan dilində 9, rus dilində isə 3 dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya verilir. Biblioqrafik vəsaitlərin monitorinqi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə aviasiyanın inkişafının tədqiqatçılar tərəfindən az öyrənildiyini deməyə əsas verir.

“Azərbaycanda aviasiya 1920-ci ildən sonrakı dövrdə” adlanan IV bölmədə Azərbaycan dilində 79 dövrü mətbuat məqaləsi, rus dilində isə bir kitab və 74 müxtəlif dövrü mətbuatda dərc olunmuş mənbə haqqında biblioqrafik informasiya verilir.

“Böyük Vətən Müharibəsində iştirak etmiş Azərbaycan aviatorları haqqında (1941-1945)”adlı beşinci bölmədə azərbaycan dilində 10 kitab, 244 dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya verilir. Rus dilində isə beşinci bölmə “«Авиаторы, проходившие службу в Краснознаменном Бакинском округе ПВО до войны 1920-1940» adlanır və bu bölmədə bir kitab və 10 dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya verilir. Bölmələr daxilində ədəbiyyatın qruplaşdırılmasında xronoloji qaydadan, daxilə əlifba gözlənilməklə istifadə olunur. Bölmədə Böyük Vətən müharibəsində qəhrəmanlıqla vuruşmuş azərbaycanlı pilotlar Məzahir Abbasov, Hüseyn Bala oğlu Əliyev, Kamran Qəhrəmanov, Rizvan Zeynalov, Adil Quliyev, Mədhət Ələkbərov və başqaları haqqında biblioqrafik informasiya əldə etmək olar. Rus dilində ədəbiyyatı əks etdirən göstəricinin eyni adlı bölməsində 15 kitab və 309 dövrü mətbuat məqaləsinin olduğu haqqında istifadəçilərə biblioqrafik informasiya verilir.

Biblioqrafik informasiya mənbəyinin altıncı bölməsi “Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı dövrdə aviasiyamız və aviatorlarımız haqqında” adlı bölmədə bir kitab və 82 dövrü mətbuat məqaləsinin olduğu haqqında istifadəçilərə biblioqrafik informasiya verilir.

VII bölmə “Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşən aviatorlarımız haqqında” adlanır. Bu bölmədə 7 kitab və 160 dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya xronoloji ardıcılıqla, daxilə əlifba gözlənilməklə qruplaşdırılır. Burada Xocalı aeroportunun rəisi Əlif Hacıyev, Cavanşir Rəhimov, Səfa Feyzullayev, Əsəd Əsədov, Ərəstun Mahmudov və başqa səma şahinləri haqqında biblioqrafik informasiya əldə etmək olar. Rus dilində olan sənədləri biblioqrafikləşdirən VII bölmə “Авиаторы, проходившие службу в Краснознаменном Бакинском округе ПВО в годы войны (1941-1945)” adlanır. Bu bölmədə 3 kitab və 23 dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya verilir.

Biblioqrafik vəsaitin bibliometrik təhlili onu deməyə əsas verir ki, biblioqrafik vəsaitdə informasiya potensialının zənginliyinə görə “Müstəqil Azərbaycanın aviasiyası və aviatorları haqqında” adlanan sonuncu VIII bölmə xüsusilə fərqlənir. Bölmədə 31 kitab və 525 adda dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya öz əksini tapır. Bu kitablar içərisində dərslər və dərslər vəsaitləri, metodiki vəsaitlər, lüğətlər üstünlük təşkil edir.

Rus dilində olan sənədləri biblioqrafikləşdirən vəsaitdə VIII bölmə “Авиаторы Азербайджана в послевоенные годы” adlanır. Bu bölmədə 4 kitab və 298 adda dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya istifadəçilərə çatdırılır.

Rus dilində sənədləri biblioqrafikləşdirən vəsaitdə IX bölmə “Авиаторы, проходившие службу в Краснознаменном Бакинском округе ПВО в послевоенные годы войны»” adlanır və bölmədə bir kitab 28 dövrü mətbuat məqaləsi haqqında biblioqrafik informasiya istifadəçilərə çatdırılır.

Rus dilində sənədləri biblioqrafikləşdirən vəsaitdə X bölmə “Летчики, сражавшиеся за территориальную целостность Азербайджана” adlanır. Bölmədə bir kitab və 13 məqalə öz əksini tapır.

Azərbaycan dilində materialları biblioqrafikləşdirən mənbədə olduğu kimi, Rus dilində materialları biblioqrafikləşdirən mənbədə də informasiya potensialının zənginliyinə görə sonuncu XI bölmə fərqlənir. Bölmə “Авиации Независимого Азербайджана” adlanır. Bölmədə müstəqil Azərbaycanın aviasiyası haqqında yazılmış 21 monoqrafiya, dərslər, dərslər vəsaiti və 509 mənbə öz əksini tapır.

Vəsaitin axtarış imkanlarını artırmaq, ondan istifadəni asanlaşdırmaq üçün azərbaycan və rus dilində iki köməkçi aparat – “Aviatorların adları göstəricisi” və “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” tərtib olunmuşdur. “Aviatorların adları göstəricisi” adlı köməkçi göstərici vasitəsilə Azərbaycan aviatorları və onlar haqqında yazılmış mənbələr haqqında biblioqrafik informasiya əldə etmək imkanı verirsə, ikinci köməkçi aparat isə müəllif üzrə axtarışı asanlaşdırır.

Biblioqrafik informasiyanın kommunikativ funksiyasını yerinə yetirən, axtarış əlamətlərini də özündə əks etdirən bu biblioqrafik göstərici ictimai istiqamətinə görə ümumi, funksional-məqsəd və xronoloji əlamətə görə retrospektiv elmi-köməkçi, biblioqrafikləşdirən obyektinin məzmun əlamətinə görə sahəvi göstəricidir. Biblioqrafik göstəricidə istər vəsaitin quruluşu, istərsə də ilkin sənədlərin təsviri biblioqrafikləşdirənin metodikasına uyğundur, Azərbaycanda aviasiyanın tarixinə aid Azərbaycan və rus dillərində mənbələrin ictimaiyyətə təqdim olunması gərgin, kollektiv əməyin məhsuludur və sənədlərin toplu halında cəmiyyətə təqdim olunması, bütövlükdə sahənin biblioqrafik informasiya təminatına güclü təkan verir.

Bəli, bu gün Azərbaycanın milli aviasiyası ölkənin ümumi inkişafının, qüdrətli iqtisadi potensialının güzgüsüdür və ölkəmizi xaricdə layiqincə təmsil və təbliğ edə bilər. Azərbaycan Hava Yolları» Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin Milli Aviasiya Akademiyası, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə layihəsi olan “Azərbaycanda Aviasiyanın tarixi: Azərbaycan dilində materialların biblioqrafiyası.-Bakı, 2012.-252 s” və “История авиации в Азербайджане: библиография материалов на русском языке.-Баку, 2012.-279 с.” adlı sanballı biblioqrafik vəsaitlər sahə üzrə nəşr

olunmuş sənədlərin toplu halında cəmiyyətə təqdim olunmasında mühüm mənbə rolunu oynayırlar.

Доц. Н.И.ИСМАЙЛОВ

Д.Ф. Х.Т.АГАЕВА

**БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО УКАЗАТЕЛЯ «ИСТОРИЯ АВИАЦИИ
В АЗЕРБАЙДЖАНЕ».**

РЕЗЮМЕ

Статья посвящено библиометрического исследования база библиографических данных под названием «История авиации в Азербайджане» изданных НБА им. М.Ф.Ахундова.

PHD. N.I.ISMAYLOV

PHD. K.T.AGAYEVA

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE BIBLIOGRAPHY OF "THE
HISTORY OF AVIATION IN AZERBAIJAN."**

SUMMARY

In the article has devoted bibliometric investigation of bibliographic database "The history of Azerbaijan aviation" by name of M.F.Akhundov of Azerbaijan National Library

Sevda ABASQULU QIZI XƏLƏFOVA
*Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri kafedrasının dosenti*

**KORPORATİV KİTABXANA-İNFÖRMASİYA ŞƏBƏKƏLƏRİ
KİTABXANA-İNFÖRMASİYA TEXNOLOGİYALARINDA YENİ
İSTİQAMƏT KİMİ**

Açar sözlər: kitabxana-informasiya texnologiyaları, korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələri, korporativ kataloqlaşdırma

Ключевые слова: библиотечно-информационные технологии, корпоративные библиотечно-информационные сети, корпоративная каталогизация

Keywords: library-information technology, corporative library information networks, corporative catalogization

Son illərdə informasiya texnologiyalarının inkişafı, kompyuter, telekommunikasiya və rabitə vasitələrinin təkmilləşməsi kitabxana-informasiya texnologiyalarında yeni istiqamətin, korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yaradılmasını zəruri edir.

Korporasiya termini latın dilində olan "corporatio" - birlik sözündən yaranmışdır. Korporasiya – subyektlərin ümumi məqsədə çatmaq üçün yaratdığı birlikdir. Korporasiyanın subyektləri aralarında informasiya mübadiləsinə həyata keçirmək üçün korporasiya daxilində başa düşülən, razılaşdırılmış və mühafizə olunan əlaqə yaradırlar.

Beləliklə, korporasiyanın yaradılması üçün üç əsas elementin: ümumi məqsədin, informasiyanın və informasiyanın paylanması və mübadiləsi üçün lazım olan əlaqə vasitəsinin olması vacibdir.

Müasir korporasiyalar idarəetmə sistemində malik olan və ümumi məsələləri həll edən müəssisələr birliyidir. Bir qayda olaraq çox geniş əraziyə yayılır və onların tərkibinə daxil olan müəssisələr hətta müxtəlif ölkələrdə yerləşirlər. Müasir korporasiyaların fəaliyyətini, idarə olunmasını və inkişafını təmin etmək üçün korporativ informasiya fəzasının yaradılması zərurəti meydana çıxır. Korporativ informasiya fəzası istənilən korporasiyanın sistemli fəaliyyətinin əsasıdır. Bu gün korporativ informasiya fəzasını informasiya texnologiyalarını tətbiq etmədən yaratmaq mümkün deyil. Korporasiyanın ayrı-ayrı resurslarının

korporativ informasiya-kommunikasiya sistemi ilə birləşdirilməsi onları ümumkorporativ səviyyəyə çıxarır. Korporasiyada hər bir subyekt korporativ şəbəkə vasitəsilə digər subyektlərlə müxtəlif səviyyələrdə qarşılıqlı informasiya əlaqələri yaradır. Belə qarşılıqlı əlaqələrin nəticəsində korporasiya daxilində informasiyanın paylanması və mübadiləsi baş verir.

Korporativ informasiya fəzası vahid prinsip və ümumi qaydalar əsasında fəaliyyət göstərən informasiya resursları və sistemləri, telekommunikasiya sistemləri və şəbəkələri məcmusudur.

Korporativ şəbəkə korporasiyanın hesablama, kommunikasiya və informasiya resurslarının birləşdirilməsi və elektron verilənlərin (məsələn, elektron sənədlərin, səs, video görüntünün və s.) ötürülməsi üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi şəbəkədir. Ümumi halda korporativ şəbəkə korporasiyada istifadə olunan müxtəlif tətbiqi proqramlar arasında informasiya mübadiləsini təmin edən sistemdir. İngilis dilli ədəbiyyatda korporativ şəbəkə "enterprise-wide networks" adlandırılır və tərcüməsinə uyğun olaraq müəssisə miqyaslı şəbəkə kimi adlandırılır. Bu termin özündə birləşmə mənasını daşıyır, yəni korporativ şəbəkə bir qayda olaraq bir neçə qeyri-bircinsli şəbəkələrin (bir müəssisəyə – firmaya məxsus olan) birləşməsi nəticəsində əmələ gəlir.

Korporativ şəbəkənin müəssisədə istifadəsi aşağıdakıları təmin edir:

- kompüter istifadəçilərinin birgə effektiv işləməsinə;
- kompüterlərin, periferiya qurğularının və proqram təminatlarının maksimum səmərəli istifadəsinə;
- ümumi istifadə olunan verilənlərə daxil olmaların sadəliyini və rahatlığını və s.

Korporativ şəbəkənin məqsədi müəssisə çərçivəsində vahid informasiya fəzasının yaradılmasıdır, yəni müxtəlif qovşaqlarda yerləşən sistem tətbiqi proqramlarının qarşılıqlı əlaqəsini və onlara uzaqda yerləşən istifadəçilərin daxil olmasını təmin etməkdir. Korporativ şəbəkədə başlıca və ən yüksək prioritetli xidmət əməkdaşların müəssisənin korporativ idarəetmə sistemində səmərəli işləməsinin təmin olunmasıdır.

"Korporativ kitabxana informasiya şəbəkələri" dedikdə isə paylanmış şəkildə ərazi cəhətdən uzaq məsafədə yerləşən ayrı-ayrı kitabxana kompüter informasiya şəbəkələrinin birləşməsi başa düşülür. Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsi kataloqlaşdırma və elektron kataloq yaradılması işində paylanmış və birgə kataloqlaşdırma tətbiq etməklə ədəbiyyatın çoxqat təkrar kataloqlaşdırılmasının qarşısını almağa, əmək sərfini minimuma endirməyə, kataloqlaşdırma əməyindən, maliyyə vasitələrindən səmərəli istifadəni təmin edir. Belə ki, biblioqrafik yazı bir dəfə ədəbiyyatın biblioqrafik yazısını ilk dəfə yaradan kitabxana,

nəşriyyat və kitab ticarəti müəssisələri (kitab palatası və s.) tərəfindən hazırlanır. Digər kitabxanalar hazır yazıları idxal edərək və lazım gəldikdə, yeni əlavələr etməklə öz elektron kataloquna əlavə edir. Ədəbiyyatın təsviri kitabxanaların qarşılıqlı yardımı əsasında yaradılır ki, bu da hər bir kitabxana üçün iqtisadi cəhətdən çox sərfəlidir. Beləliklə, korporativ kitabxana informasiya şəbəkəsinin elektron kataloqu yaradılır. Məsələn, OCLC kompüter informasiya şəbəkəsinin elektron kataloqu 60-dan çox ölkənin 20 mindən artıq kitabxanaları tərəfindən yaradılıb və eramızdan əvvəl IX əsrdən başlayaraq bəşər sivilizasiyasının yaratdığı 40 milyona yaxın ədəbiyyat haqqında biblioqrafik informasiya daşıyır.

Korporativ kitabxana informasiya şəbəkəsi istifadəçilərə on-line olaraq şəbəkənin ehtiyatlarından və şəbəkənin digər kitabxana informasiya mərkəzləri ilə əlaqəsi olduqda isə digər kitabxana informasiya sistemlərinin informasiya ehtiyatlarından istifadəni təmin edir. Bu halda oxucunun informasiya tələbatının ödənilməsi ehtimalı kəskin sürətdə artır. Digər tərəfdən, xarici ölkələrin elektron kataloqlarından istifadə dünyada baş verən elmi yenilikləri izləməyə imkan verir, tədris və elmi axtarışlar üçün çox əhəmiyyətlidir. Bu səbəblərdən korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsi informasiyalaşmış cəmiyyətin yaradılmasında əvəzsiz vasitədir.

Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsi avtomatlaşdırılmış kitabxanaların könüllü konsorsiumu əsasında yaradılır.

Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsində şəbəkələr arasında əlaqə müvafiq texniki proqram vasitələri, rabitə xətləri və internet vasitəsilə, telekommunikasiya kanalları ilə təmin edilir. Korporativ şəbəkənin strukturu, tipologiyası və proqram-aparat təminatı şəbəkənin qarşıya qoyduğu məsələlərin mürəkkəbliyi, iştirakçıların coğrafi yerləşmələri ilə müəyyən olunur. Böyük şəbəkələrin strukturunda, onların idarə olunmasını təmin edən baza informasiya mərkəzinin – provayderin və ərazi şəbəkə mərkəzlərinin olması zəruridir. Belə ki:

- Baza informasiya mərkəzi - provayder şəbəkənin bütövlükdə texniki informasiya administrasiya xidmətinin yerinə yetirilməsini və şəbəkənin fəaliyyətinə nəzarəti təmin edir;

- Ərazi şəbəkə mərkəzi müəyyən ərazidə fəaliyyət göstərən informasiya şəbəkələrinə xidməti və onların vahid korporativ şəbəkədə fəaliyyətini təmin edir.

Şəbəkə daxilində və digər sistemlərlə qarşılıqlı informasiya əlaqəsi Z39-50 protokolu vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyd olunan protokoldan istifadə şəbəkə daxilində informasiya şəffaflığı və müxtəlif aparat proqram

təminatına malik müxtəlif uzaqlıqda yerləşən kitabxana-informasiya sistemləri arasında yüksək effektiv informasiya mübadiləsinə təmin edir.

Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsinin proqram təminatı ilk növbədə şəbəkənin məhsuldarlığını, etibarlı fəaliyyətini, kompüter, pereferiya, telekommunikasiya qurğularının şəbəkədə işləməsinə təmin etməli, beynəlxalq şəbəkə standartlarına cavab verməli, şəbəkənin digər informasiya sistemlərinə inteqrasiyasını təmin etməlidir. Şəbəkədə texnoloji proseslərin yerinə yetirilməsi isə korporativ kitabxana-informasiya sistemləri vasitəsilə yerinə yetirilir.

İstənilən şəbəkə üçün informasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi vacib funksiyadır və buna xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Müxtəlif kitabxanalarda istifadə olunan korporativ şəbəkələrdə informasiyanın təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əhəmiyyəti və mürəkkəbliyi dəfələrlə artır. Bu da korporativ şəbəkədə geniş əraziyə səpələnmiş informasiyaya icazəsiz daxilolmanın mümkün olduğu çoxlu sayda nöqtələrin və həmçinin böyük sayda istifadəçilərin olması ilə bağlıdır.

Etibarlı korporativ şəbəkə yaradılmasının əsas mərhələlərindən biri təhlükəsizlik siyasətinin yaradılmasıdır. Təhlükəsizlik siyasəti informasiyanın və onunla bağlı olan resursların mühafizəsi üçün nəzərdə tutulmuş, sənədləşdirilmiş idarəedici qərarlar toplusudur. Korporativ şəbəkənin təhlükəsizlik siyasəti şəbəkə ehtiyatlarına giriş qaydalarını və istifadəsinə nəzarəti, şəbəkənin idarə olunması qaydalarını, şəbəkənin gələcək inkişafını və s. təsvir edir. İstənilən korporativ şəbəkənin yaradılması zamanı verilənlərin ötürülməsinin təhlükəsizliyi və korporativ informasiyanın icazəsiz daxilolmalardan mühafizəsi məsələlərinə əhəmiyyətli dərəcədə diqqət yetirilməlidir.

Qeyd edək ki, son bir neçə ildə respublika kitabxanalarının kooperasiyası istiqamətində müəyyən işlər həyata keçirilərək uğurlar əldə olunmuşdur. Belə ki, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin himayəsi və dəstəyi ilə C.Cabbarlı adına Gənclər Kitabxanasının nəzdində **AZLIBNET - Milli Kitabxana-Informasiya Mərkəzi** fəaliyyətə başlamışdır ki, onun fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri kitabxanalarda elektron informasiya resurslarının yaradılması və onların istifadəçilərə təqdim olunması ilə kitabxanaların korporativ işinin təşkilidir. Bu mərkəzin Azərbaycan kitabxanalarının birgə korporativ milli kataloqlaşdırma sistemini, daha doğrusu, kitabxanaların *Milli topla elektron kataloq* sistemini yaratmaqda əsas məqsədi Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olan respublika əhəmiyyətli böyük kitabxanalar, habelə şəhər (rayon) MKS-lərinin elektron resurslarının vahid mərkəzdən idarə olunmasına, onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, elektron resurslarının istifadəçilərə fasiləsiz və operativ olaraq təqdim edilməsinə,

kataloqlaşdırma zamanı əlavə vaxt, zaman, vəsait itkisinin, habelə biblioqrafik yazıların tərtibində nöqsan və təkrarçılığın aradan qaldırılmasına nail olmaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Осовецкий Л.Г., Немолочнов О.Ф., Твердый Л.В., Беляков Д.А. Основы корпоративной теории информации. СПб: СПбГУ ИТМО, 2004
2. Биячурев Т.А. / под ред. Л.Г. Осовецкого Безопасность корпоративных сетей. – СПб: СПб ГУ ИТМО, 2004.- 161 с.
3. Косарев, Ерёмин «Компьютерные системы и сети», Финансы и статистика, 1999 г.
4. М. Шестаков «Принципы построения корпоративных сетей передачи данных» – «Компьютерра», № 256, 1997 г.

S. XALAFOVA

КОРПОРАТИВНЫЕ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЕ СЕТИ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о корпоративных библиотечно-информационных сетях, являющихся новым направлением в библиотечно-информационных технологиях. Корпоративные библиотечно-информационные сети путем применения распределенной и совместной каталогизации предотвращают многократную каталогизацию, сводят к минимуму затраты труда, обеспечивают эффективное использование финансовых средств. Они создаются на основе добровольного консорциума автоматизированных библиотек и объединяют отдельные библиотечно-компьютерные информационные сети, расположенные территориально далеко друг от друга.

S. KHALAFOVA

THE CORPORATIVE LIBRARY INFORMATION NETWORKS AS THE NEW DIRECTION IN THE LIBRARY-INFORMATION TECHNOLOGY.

SUMMARY

This subject deals with corporative library information networks, which are new in the library-information technology. Using the distributed and combined (joint) catalogization the corporative library-information networks prevent the much repeated catalogization, let down toiling, provide the effective using of catalogizational work and financial aids. It is founded on the base of volunteer consorsium of automatized libraries and it is the networks of distant situated different library computer information networks.

Rəşad ƏHMƏDXAN OĞLU QARDAŞOV

*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi*

KİTABXANAÇILIQ TƏHSİLİNDƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: Tədris Planları, Kitabxanaçı kadrlar, Bolonya sistemi, Kitabxanaçılıq peşəsi, təcrübə, tədris metodları.

Ключевые слова: Учебные планы, Библиотечные кадры, Болонский систем, Библиотечная профессия, Практика, Учебные методы

Key words: Curriculum, Library Staff, the Bologna system, library profession, Practice, Training Methods

Qlobollaşan informasiya cəmiyyətində informasiya tələbatının ödənilməsi sistemində mərkəzi yeri tuan kitabxanaların kadr təminatı müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Dünyanın bütün ölkələrində kitabxanaçılıq təhsilinin zəngin ənənləri formalaşmışdır. Bu baxımdan qərb ölkələrinin və Rusiya təcrübəsini öyrənilməsi daha vacibdir. Məlumdur ki, kitabxanaşünas-biblioqraf kadr hazırlığı bu sahəyə olan tələbatdan irəli gəlmişdir. Bazar iqtisadiyyatının tələb-təklif münasibətlərinə əsaslanaraq görərik ki, zaman keçdikcə tələb olunan yerlərə qarşı təklif olunan kadrlar hər zaman azlıq təşkil etmişdir. Çünki mədəniyyətimizin ayrılmaz hissəsi olan və cəmiyyətdə hər zaman informasiya funksiyasını önə çəkən kitabxanaların sayı artan xətlə inkişaf etmişdir. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq, ölkədə olan kitabxanaların sayı xeyli artmışdır. Hazırda respublikamızda 12 minə yaxın kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanaları kitabxanaçı kadrlarla təmin etmək üçün kitabxanaşünas-biblioqraf kadr hazırlığına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Bu zaman təcrübədə çalışan kitabxanaçıların praktiki istehsal fəaliyyəti anlamını daha ətraflı mənimsəmək lazımdır. Birinci fəaliyyət istiqamətini araşdırarkən bir daha belə qənaətə gəlmək olar ki, kitabxanaçılıq təhsili və təcrübəsində əsas yerlərdən də birini kadr hazırlığına verilən tələblər tutur. Kitabxanaçılıq təhsili və təcrübəsi bu sahədə çalışan kadrların hazırlığından başlayır. Düzgün kadr hazırlamaq kitabxanaçılıq təhsili və təcrübəsində əhəmiyyətli yer tutur. Kitabxanaçılıq təhsilində peşə biliklərinin tədrisi dedikdə nə başa düşülür? Təhsil bazası: bu zaman həmin peşənin dərinliklərinə nüfuz edən, onun əhəmiyyətini cəmiyyət üçün açıqlayan biliklər toplusu başa düşülür.

Ümumiyyətlə, kitabxanaçılıq təhsilində kitabxanaşünaslıq elmlərinin tədrisi ierarxik qaydada, sadəcə mürəkkəb doğru formalaşmışdır. Kitabxanaçılıq təhsilində birinci yerdə dayanan kitabxanaşünaslıq fənlərinin tədrisi metodikasıdır ki, bu da dünya təcrübəsində birmənalı qarşılanmır. Kitabxanaşünas-bibliograf kadr hazırlığında, kitabxanaçılıq təhslinin inkişafında baza fənlərinin tədrisi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafında kitabxanaşünaslıq elmləri ilə yanaşı, kitabxanaçılıq təcrübəsinin də böyük yeri vardır.

Məlum faktdır ki, müasir dövrdə orta və ali kitabxanaçılıq təhsili cəmiyyətdə baş verən mürəkkəb kitabxana-informasiya proseslərindən təcrid olunmuş şəkildə inkişaf edə bilməz. Təsadüfi deyil ki, dünya kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsi və təcrübəsi qarşılıqlı əlaqədə tədris edilir. Buna görə də müasir kitabxanaçılıq təhsili sistemində heç bir nəzəri fənni təcrübədən kənarda təsəvvür etmək mümkün deyildir. Bütün bunlar aydın göstərir ki, kitabxanaçılıq təhsili müəssisələrində tədris prosesinin mütərəqqi təcrübə yenilikləri ilə zənginləşdirilməsi ilk növbədə tədris planları və proqramlarının tərtib edilməsinə metodik mərkəz statusuna malik olan elmi kitabxanaların cəlb edilməsi zərurətini irəli sürür.

İndi isə Azərbaycan kitabxanaçılıq təhsilinə örnək ola biləcək Rusiya və ABŞ kitabxanaçılıq təcrübəsinə müraciət edək.

Məlumdur ki, Azərbaycan 70 ildən artıqdır ki, SSRİ məkanında yaşamışdır. Təkpərtiyalı sistem olan SSRİ-də kitabxanaçılıq təhsili bütün müttəfiq respublikalar üçün eyni tərzdə qurulmuşdur. Müstəqillik əldə etdikdən sonra da, müstəqilliyimizin ilk illərində Azərbaycan kitabxanaçılıq təhsilində Rusiya təcrübəsinə böyük yer verilmişdir. Buna bariz nümunə kimi, 1992-1993-cü illərdə tədris planlarının Rusiya tədris planları ilə eyni olduğunu göstərmək olar.

Rusiya Federasiyasında 130 min kitabxana vardır. Onlardan 47 400-ü kütləvi kitabxana, 65 minə yaxını məktəb kitabxanaları, yerdə qalanları isə xüsusi – tibb kitabxanaları, Rusiya Elmlər Akademiyasının kitabxanaları, universitet, kənd təsərrüfatı, elmi-texniki, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinə dair kitabxanalarlardır. Rusiyada peşəkar kitabxanaçı kadr hazırlayan 40 kollec, 17 universitet vardır ki, onlar da hər il 1800 orta, 1600 ali təhsilli kitabxanaçı kadr hazırlayırlar.

Rusiyada kitabxanaçılıq təhsilinin yaranması XX əsrin 30-cu illərinə təsadüf edir. İlk dəfə olaraq ölkədə 1930-cu ildə Moskva Kitabxanaçılıq İnstitutu təsis edilmişdir. Bu illərdən başlayaraq orta ixtisas müəssisələri təsis olunmağa başlandı ki, burada da kitabxanaçı mütəxəssislər ayrı-ayrı sahələr üzrə hazırlanırdı. 1970-ci illərdə vahid bir ixtisas – “Kitabxanaşünaslıq-bibliografiyaşünaslıq” ixtisası üzrə kadr hazırlığına başlandı. XX əsrin son 15 ilində Rusiyada kitabxanaçılıq təhsili sahəsində əldə olunan ən böyük

nəticələrdən bir o oldu ki, çoxsəviyyəli təhsil sistemi yaradıldı. Bu, 1990-cı illərin əvvəllərində tam formalaşdı. Bu çoxsəviyyəli təhsil sisteminin əsas tərkib hissələrini aşağıdakılar təşkil edirdi:

- orta təhsil: kollec, texnikum;
- ali təhsil: ayrı-ayrı institutların, akademiya kitabxanaçılıq fakültələri;
- əlavə təhsil: ixtisasartırma kursları, institutların aspirantura və doktorantura şöbələri.

Yuxarıda sadaladığımız ilk iki istiqamət kitabxanaşünas-bibliograf baza təhsili verirdi: orta təhsil – 3 il, ali təhsil – 4 il. Bu sistem bir məntiqi qanunauyğunluğu meydana çıxarırdı ki, burada da dərslilər və tədris planlarına uyğun olaraq hazırlanan tələbələr öz bilik və bacarıqlarını çoxsəviyyəli təhsil sistemində uyğunlaşdırı bilirdilər. 2000-ci ildə Rusiyada kitabxanaçılıq təhsili üzrə birinci dövlət standartı qüvvəyə mindi. İkinci nəsil (2003) standartı kitabxanaçılıq təhsili üzrə yeni ixtisasın – kitabxanaçılıq-informasiya ixtisasının yaranmasına səbəb oldu. Bu standart kitabxanaşünaslıq-bibliografiya ali təhsili almış mütəxəssislərə informasiya mütəxəssisi, informasiya resurslarından istifadə edən referent, informasiya meneceri kimi adlar verirdi ki, bu da müasir dövrlə uyğunluq təşkil edir. Lakin baş verən bu uğurlarla yanaşı, Rusiya kitabxanaçılıq-informasiya təhsilində çatışmayan bir böyük cəhət var idi. Bu da genişlənməkdə olan dünyəvi praktikasından geri qalmaq idi. Məzunlara informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində biliklər, menecment-marketing fəaliyyəti ilə bağlı biliklər lazımi səviyyədə tədris olunmurdu ki, bütün bunları da bilmək sosial mədəniyyət sahəsində mühüm əhəmiyyətə malik idi.

Sadələn bütün bu faktorlar Rusiya kitabxanaçılıq təcrübəsinin Bolonya prosesinə qədər olan dövrünə aiddir. İndi isə Rusiyada kitabxanaçılıq təhsilinin Bolonya prosesi kontekstində islahatlarına nəzər salaq.

Rusiya Bolonya Bəyannaməsinə 2003-cü ildə qoşulmuşdur. Məhz bu dövrdən başlayaraq kitabxanaçılıq-informasiya təhsili sahəsində ölkədə yeni mərhələnin başlanğıcı qoyuldu. Təhsil sistemində bu islahatların əsas hədəfi kitabxanaçı kadrların peşə səviyyəsini artırmaqdan ibarət idi ki, bu zaman da Avropa modeli və mümkün bütün təcrübədən istifadə olunmalı idi. Bu sahədə yenidənqurma 2005-ci ildə başladı. Gələcək təhsil strategiyasını özündə birləşdirən yeni kitabxanaçılıq-informasiya təhsili üzrə dövlət standartı qəbul edildi (2008). Bu standartda Bolonya prosesinin tələbləri öz əksini tapırdı.

Müasir kitabxanaçı informasiya axtarışını, analizini nəinki kitabxana sferasında, bütün informasiya-kommunikasiya sahəsində həyata keçirə bilən mütəxəssis olmalıdır. Qəbul olunmuş yeni standart ixtisas proqramları və dərslilərinin geniş səviyyədə tədrisini tələb edirdi. Təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi Rusiya Federasiyasının təhsil sistemində həyata keçirilən ən

böyük islahatlardan biridir. Kitabxanaçılıq-informasiya təhslinin keyfiyyətini daha da yüksəltmək onun digər fənlərlə, onun ayrı-ayrı kriteriyaları ilə əlaqələrinin kompleks təhlilindən ibarətdir. Kitabxanaçılıq-informasiya təhslinə marketinq-menecment fəaliyyətinin bağlanması bu peşənin sosial nüfuzunun artmasına səbəb olacaqdır. Məhz bu islahatlar kitabxanaçılıq təhsili üzrə qəbul olunmuş dövlət standartında önə çəkilmişdir. Lakin bütün bunlar da bu sahədə olan problemlərin tam həllini məqbul görmür. Aşağı səviyyədə olan əməkhaqqı gənc və bacarıqlı mütəxəssislərin yetişməsinə öz mənfi təsirini göstərir. Bu faktor aradan qaldırılmasa Rusiyada gələcək kitabxanaçı mütəxəssislərin yetişməsi sual altına düşə bilər. Bu gün öz peşəsini tərk edib ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrində çalışan Rusiya kitabxanaçıların sayı 80 faizə yaxındır. Sözsüz ki, qəbul olunmuş yeni təhsil standartı kitabxanaçılıq-informasiya təhsilinin ölkədə keyfiyyətinin artırılmasına xidmət edir. Lakin unutmamaq olmaz ki, yaranmış bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün çoxillik fədakar əmək fəaliyyəti lazımdır.

Rusiyada ikipilləli təhsil sisteminin yerinə qəbul edilmiş üçpilləli təhsil sistemi (bakalavr, magistr, doktor) bir çox Şərqi Avropa ölkələrinin, həmçinin doqquz MDB ölkəsinin kitabxanaçılıq təcrübəsindən yararlanmışdır. Şərqi Avropa ölkələrində kitabxanaçılıq təhslinə verilən tələblər də müxtəlifdir. Bu ölkələrin hər birində milli kitabxanaçılıq təhsili modeli qorunub saxlanılır. Məsələn, Polşa, Estoniya, Litva, Çexiya və Slovakiyada ali kitabxanaçılıq təhsili üçpilləli (bakalavr, magistr, doktor), Bolqarıstanda dördpilləli (mütəxəssis, bakalavr, magistr, doktor), Belarusda isə birpilləli (mütəxəssis) təhsil modeli saxlanılmışdır.

Rusiya kitabxanaçılıq təhsili sahəsində hələ qarşıda böyük çətinliklər və maneələr durur. Zəngin kitabxanaçılıq təhslinə malik ölkələrin təcrübələrindən yararlanmaq və təhsildə yeni islahatlar həyata keçirməklə bu problemlərin aradan qaldırılmasına səy göstərilir.

Hazırda kitabxanaçılıq sahəsinin ən çox inkişaf etdiyi ölkələrdən biri də ABŞ-dır. Respublikamızda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafında ABŞ kitabxanaçılıq təhsilinin də təsiri böyükdür. ABŞ-da kitabxanaçılıq sahəsinin yüksək inkişaf etməsinə səbəb burada yüksək və müasir tələblərə cavab verən kitabxanaçılıq təhsilinin olmasıdır. Bu səbəbdən də ölkəmizdə kitabxanaçılıq təhsilinin daha yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsi üçün bu ölkənin təcrübəsindən yararlanmaq daha məqsədəuyğun olar.

ABŞ-da kitabxanaçılıq təhsili, bu sahədə kadr hazırlığı məsələlərini öyrənmək üçün Bostonda yerləşən ABŞ-ın Yeni İngiltərə regionunun ən əhəmiyyətli kitabxanaçılıq təhsili müəssisəsi olan Simmons Kollecinin fəaliyyətini araşdırmaq yerinə düşərdi. Buraya müxtəlif sahələrdən bakalavr diplomunu alan mütəxəssislər qəbul olunur və onlar kitabxanaçılıq-informasiya

fəaliyyəti üzrə ixtisaslar əldə edib, magistr dərəcəsi ilə kolleci bitirirlər. Kollecdə tədris prosesinin xüsusiyyətləri müxtəlifdir.

ABŞ-da 1-2 tədris müəssisəsindən başqa heç bir yerdə bakalavr pilləsi üzrə kitabxanaçı hazırlanmır və kitabxanaçı-bibliograf ixtisası ilə bağlı vəzifələrə yalnız bu sahə üzrə diplomu olan mütəxəssislər qəbul edirlər. Bu da ölkədə həmin peşəyə verilən yüksək qiymətdən və peşənin nüfuzundan irəli gəlir.

İndi isə ABŞ-ın kitabxanaçılıq-informasiya təhsili verən bir neçə universitetinin təhsil proqramları haqqında daha geniş məlumat verək:

Alabama Universiteti-Kitabxana və İnformasiya Tədqiqatları məktəbi: Alabama Universiteti ABŞ-da yüksək səviyyəli kitabxanaçılıq təhsili verən qabaqcıl universitetlərdən biridir. Universitetdə təhsil alan tələbələr kitabxana və informasiya tədqiqatları üzrə elmi dərəcə almaqla yanaşı, oxuduqları müddət ərzində üç sahə üzrə ixtisas seçimi apara bilərlər: 1) Kitabxana tədqiqatları; 2) Arxiv tədqiqatları; 3) İnformatika.

Lakin tələbələrin ümumilikdə aldıkları icbari fənlər də vardır: cəmiyyətdə informasiya, informasiya strukturları, kitabxana-informasiya xidmətləri layihələri, ictimai xidmət. Bundan başqa, tələbələr maraqlandıqları ayrı-ayrı kitabxana tiplərinin fəaliyyətinə uyğun istiqamətlərdə dərslər götürüb ixtisaslaşa bilərlər. Universitetdə tələbələr həmçinin aşağıdakı istiqamətlər üzrə ixtisaslaşa bilərlər:

- Müxtəlif mədəniyyətlərə aid cəmiyyətlərdə uşaqlara və gənclərə xidmət;
- Bütün formatlarda kitabxana materiallarının saxlanması;
- Etik və hüquqi problemlər, müəlliflik hüququ, intellektual azadlıq;
- Kitab və bibliografiya tarixi;
- İnsanların informasiya ehtiyacı və informasiya-axtarış qaydaları;
- Kitabxana şirkətləri və əməkdaşlıqları;
- Kitabxana binalarının layihələşdirilməsi;
- Elektron ticarət strategiyaları;
- İnformasiya arxitekturası;
- Verilənlər bazası layihələri, idarəetmə və qiymətləndirmə.

Ümumiyyətlə, ABŞ universitetlərinin əksəriyyətində tələbələr hər kursda üç semestr təhsil alırlar: 1) payız semestri; 2) yaz semestri; 3) yay semestri. Əgər tələbələr payız və yaz semestrində yalnız nəzəri biliklər əldə edərlərsə, yay semestrində təcrübə biliklər qazanırlar. Bunun üçün universitet tərəfindən Yay məktəbləri (Summer school) təşkil edilir ki, burada tələbələr həm işləyərək təcrübə toplayır, həm də məvacib alırlar.

Sirakuza Universiteti. Bu universitet ABŞ-da az saylı universitetlərdən biridir ki, orada kitabxana-informasiya elmləri üzrə bakalavr, informasiya

menecmenti və texnologiyası üzrə bakalavr dərəcəsi almaq mümkündür. Tələbə il

ərzində 120 kredit toplamalıdır ki, bunun da 40-ı informasiya elmləri məktəbində toplanmalıdır. Universitetdə tələbələr üçün Media mərkəzləri fəaliyyət göstərir ki, burada sırf kitabxana ixtisası üzrə təhsil alan və bilik səviyyəsi daha yüksək olan tələbələr işləmək imkanı əldə edirlər. Bu Media mərkəzlərinin əsas özəllikləri nədir? Media mərkəzləri fəaliyyət və quruluş etibarı ilə kitabxanaları xatırladır, lakin bir fərq vardır ki, bu mərkəzlər gündəlik olaraq dünyada baş verən siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, informasiyanın toplanması və yayımı ilə də məşğul olurlar. Beləliklə, burada oxucular onlara lazım olan kitabları, dövrü nəşrləri əldə etməklə yanaşı, gündəlik dünyada baş verən hadisələr haqqında məlumat ala bilirlər. Sirakuza universitetində kitabxana informasiya elmləri üzrə geniş magistr proqramı vardır. Burada aşağıdakı magistr dərəcələri verilə bilər:

1. Kitabxana və informasiya üzrə magistr;
2. Məktəb-media mütəxəssisi;
3. İnformasiya menecmenti üzrə magistr;
4. Telekommunikasiya və şəbəkə menecmenti üzrə magistr;
5. İnformasiya menecmenti üzrə icraçı magistr.

Simmons Kolleci. Bu kollec kitabxanaçılıq təhsili verən universitetlərdən heç də geri qalmır və burada yüksək ixtisasa malik peşəkar kitabxanaçılar yetişdirilir. Kollecə həm bakalavr, həm də magistr dərəcəsinə təhsil almaq mümkündür. Simmons Kollecindəki tədris proqramı ABŞ Kitabxanaçılıq Assosiasiyasının təsdiqi ilə qəbul edilmişdir. Çünki ABŞ Kitabxanaçılıq Assosiasiyası Amerikada və onlarla əməkdaşlıq edən ölkələrdə kitabxanaçılıq təhsilinin inkişaf etdirilməsi üçün 2005-ci ildə proqram hazırlamış və bu proqramı bir çox universitetlərə, həmçinin Simmons kollecinə təqdim etmişdir. Doğrudan da proqramın kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafına çox böyük dəstəyi olmuşdur.

Simmons Kollecindəki tədris proqramına uyğun olaraq təhsil alan tələbələr istənilən semestrə dərsə başlaya bilərlər. İl ərzində üç semestr olmaqla dərslər, adətən, gündüzlər, axşamlar hərdən həftə sonları olur.

Tələbələr ardıcıl, yəni müntəzəm olaraq təhsil almaq üçün 36 kredit saati toplamalıdırlar. Adətən, bu tələbi ödəyə bilməyən tələbə ən azı 12 semestr ərzində bunu tamamlamalıdır və təhsilini davam etdirməlidir. Magistr dərəcəsinə təhsil alan tələbələrin isə ardıcıl təhsil alma müddəti dörd semestrdir. Ümumiyyətlə, tələbələr altı il ərzində proqramı tamamlamalıdırlar. Yəni bu və ya digər səbəbdən təhsili yarımçıq qalan tələbələr, əgər altı il bitməyibsə, yenidən qayıdıb təhsillərini davam etdirə bilərlər. Kollec bir çox istiqamətlərdə öz təhsil proqramını qurmuşdur ki, bunlardan biri Texnoloji İstiqamətləndirmə proqramıdır.

Kollec tələbələrin onların tədqiqatları müddətində rastlaşacağı texnoloji biliyinin ümumi əsasını təmin etmək üçün bu proqramı qəbul etmişdir. Proqrama daxil olan bütün tələbələr birinci semestrin ortalarına qədər texniki ustalıq nümayiş etdirən məsələlərin sırasını tamamlamağa məcburdur. Materialla tanış olmayan tələbələrə kömək etmək üçün semestrin birinci iki həftəsi ərzində simpoziumlar təklif edilir.

Kollec digər bir proqramı ARL Academy adlanır. ARL Kitabxana Tədqiqatları Assosiasiyasıdır. Bu proqrama əsasən, kollec kitabxana tədqiqatları mərkəzində əlavə kurs keçmək üçün tələbələr seçir və həmin mərkəzə göndərir. Əlbəttə, proqrama yalnız magistr dərəcəsinə təhsil alan tələbələr cəlb olunur. ARL şəhadətnaməsi 36 kredit üçün ümumilikdə əlavə 6 krediti (Yoldaşlıq üçün 3 kredit və ARL Akademiyası üçün isə 3 kredit) tələb edəcək. Hər iddiaçı üçün Simmons Kollecindən əlavə təqəüd köməyi mümkündür. Sonda ARL Akademiyası Planlaşdırma Komitəsinin və GSLIS (Simmons Kolleci) dekanı birgə qərara alacaqlar ki, kim GSLIS Komitəsinin qərarına əsaslanan ARL proqramına qəbul ediləcək. Ümumilikdə 15 tələbə üç il müddətinə bu proqrama seçilə bilər.

Simmons Kollecində magistrələr üçün Məktəb Kitabxanası Müəllimi Konsentrasiyası proqramı da vardır. Bu proqramın mahiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir:

Kolleci bu proqram üzrə bitirən tələbələrə həm müəllim, həm də kitabxanaçı ixtisası verilir. Elə bu səbəbdən onlara məktəb kitabxanası müəllimləri adı verilmişdir. Məktəb kitabxanası müəllimləri (SLT) məktəblərdə informasiyanın və pedaqoji maarifləndirici fəaliyyətin mərkəzləri kimi xidmət edən kitabxana-media mərkəzlərini idarə edir. Onlar uşaqlar və böyüklər, eləcə də məktəb müəllimləri ilə əməkdaşlıq edərək məktəb tədris planının artırılmasında bilavasitə iştirak edirlər.

Məktəb kitabxanası müəllimləri kimi şəhadətnaməni axtaranlar üçün GSLIS Məktəb Kitabxanası Müəllimi proqramı xüsusi şərait yaratmışdır. Təhsil üzrə Ştat Direktorlarının Milli Assosiasiyası bu proqramı təsdiq edir və xarici akkreditləşmə agentlikləri proqramı yüksək keyfiyyətlərinə görə dəstəkləyirlər. Kollecə təhsil alan tələbələr üçün təcrübə məşğələ saatları isə aşağıdakı kimi təşkil edilir.

Simmons Kollecində tələbələr təcrübə məşğələlər keçməzdən əvvəl sınaq imtahanları verməlidirlər. Məhz bu testlərdən keçən tələbələr təcrübədə iştirak edə bilərlər. Lakin bu təcrübələr fərqlidir. Belə ki, təcrübə planına əsasən, tələbə azad şəkildə hər hansı sahə, yaxud mövzu üzərində layihə hazırlamalı və onu həyata keçirməlidir. Bunlar hər hansı bir yeni texnologiyanın işlənməsi ilə də bağlı ola bilər, yaxud kitabxanada çətin həyata keçirilən hər hansı bir işin sadələşdirilməsi ilə də bağlı ola bilər və s. Layihəni işləməzdən əvvəl tələbələr professorları ilə məsləhətləşməli və layihəni

müzakirə etməlidirlər. Proqrama görə tələbələr bu təcrübəni 75 saata tamamlamalıdır. Bu saatlar üç semestrə bölünmüş və hər biri üçün 25 saat ayrılmışdır. Bu təcrübə layihələr Simmons Kollecinin yerləşdiyi Massaçusets ştatında İctimai Məktəb Kitabxanasında tamamlanmalıdır.

“Dəyişən dünya, dəyişən kitabxana, dəyişən kitabxanaçı” kontekstində məsələyə yanaşanda Azərbaycan respublikasında son 20 ildə çox mühüm işlər görülmüşdür. Dünyəvi və milli dəyişiklikləri özündə əks etdirən ali kitabxanaçılıq təhsilinin dövlət standartı hazırlanmışdır. Bu istiqamətdə işlər müvəffəqiyyətlə davam etdirilir.

Beləliklə, kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafında kitabxanaşünaslıq elminin, kitabxanaçılıq təcrübəsinin rolundan danışarkən, bu sahədə tədris olunan fənlərin elmi xarakteristikasına və mövcud təcrübənin tətbiqi keyfiyyətinə diqqət yetirmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov. A. Azərbaycan ali kitabxanaçılıq təhsili. – Bakı, 1998. – 124 səh.
2. Xələfov. A. Azərbaycan kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. – Bakı, 1987, 130
3. İsmayılov. X. “Azərbaycan Respublikasında Kitabxana İşinin Metodik Təminat Sisteminin İnkişaf Tarixi (1918-2000)”: monoqrafiya. – Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000. – 416s.
4. Kitabxanaçılıq təhsili üzrə minimum dövlət tələbləri. (Dövlət standartı-2009)
5. Калегина, О.А. Библиотечно-информационное образование в контексте мировых тенденций: теоретико-методологический аспект / О.А. Калегина. – Казань, 2006. – 224 с.
5. Кудрина, Е.Л. Проблемы качества подготовки кадров в вузах культуры и искусств / Е.Л. Кудрина // Библиотеки в обществе, построенном на знаниях: Сб. материалов 2-й Международной конференции «Библиотеки и образование». – Вологда, 2006. – с.81 – 84.
7. Кузнецова, Т.Я. Вызовы нового времени и кадровая ситуация в библиотечном деле: возможные пути решения кадровых проблем отрасли / Т.Я. Кузнецова // Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации. – 2007. – № 45. – с. 57 – 60.

Р. ГАРДАШОВ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА БИБЛИОТЕЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается опыт библиотечной образования в США и в России, его актуальные проблемы и формы решения в библиотечном образовательном процессе Азербайджанской республика

R. GARDASHOV

CURRENT PROBLEMS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE LIBRARY EDUCATION

SUMMARY

Input a word in the article the experience of library education in United State America in Russia, its current problems and shape rescheni obrazovatel'skom prochesse in the library of the Azerbaijan Republic

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi

Elektron informasiya resursları kitabxanasının informasiya potensialının artırılması vasitəsi kimi:

(AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi)

Məqalədə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının elektron resursları barədə ətraflı məlumat verilmiş, onların inkişaf perspektivləri göstərilmişdir.

Açar sözlər: kitabxana, informasiya, informasiya resursları, informasiya sistemləri, informasiya-axtarış sistemləri, elektron resurslar, elektron kataloq.

Ключевые слова: библиотека, информация, информационные ресурсы, информационные системы, информационно-поисковые системы, электронные ресурсы, электронный каталог.

Key words: library, information, information resources, information system, information retrieval systems, e-resources, e-catalogue.

Informasiyanın istehsal texnologiyasında, yayılmasında, mübadiləsində və istifadəsində baş verən global dəyişikliklər kitabxanalar qarşısında cəmiyyətin hər bir üzvünü informasiya ilə təmin etmək və artan sorğuları operativ şəkildə ödəmək kimi yeni tələblər qoyur. Bu isə ənənəvi kitabxana xidmətləri icarəsində lazımi xidmətləri saxlamaqla yanaşı, yeni xidmət və texnologiyaların, avtomatlaşdırılmış informasiya axtarış sistemlərinin formalaşdırılmasını, bir sözlə, kitabxanaların müasirləşdirilməsini zəruri edir.

Sənədlərin elektronlaşdırılması, elektron kitabxana və elektron kataloqun yaradılması bildiyimiz kimi, təkcə oxucuya xidmətin səviyyəsini və keyfiyyətini artırmaq üçün nəzərlə tutulmur. Bu proses həm milli kontentlərin dünya informasiya məkanına integrasiyasını sürətləndirir, həm də biblioqrafik yazıların mübadiləsini genişləndirir. (6, 57-69)

Elektron resurs fondunun formalaşdırılması və ondan istifadənin səmərəli təşkilı müasir informasiya cəmiyyətində kitabxana fondlarının formalaşmasının yeni keyfiyyətlərindən biri hesab olunur.

Bu gün respublika kitabxanaları ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə və internet-

informasiya resursları, elektron kataloq, elektron kitabxana və elektron məlumat bazaları yaratmaqla elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verir. Belə kitabxanalardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasıdır.

Azərbaycan elminin dünyaya integrasiyasında və ən qabaqcıl intellektual təcrübənin öyrənilməsində böyük xidmətləri olan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyəti AMEA-nın alim və mütəxəssislərinə göstərilən kitabxana-biblioqrafiya xidmətinin təkmilləşdirilməsinə, kitabxanada integrasiyalı Avtomatlaşdırılmış Sistemin yaradılmasının strateji proqramının hazırlanmasına və elmin informasiya təminatının optimallaşdırılması məqsədi ilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmişdir.(1).

Artıq on ildən çoxdur ki, Kitabxana avtomatlaşdırma sisteminin imkanlarından tam şəkildə istifadə etməklə fundamental elektron kitabxananın yaradılmasını və oxuculara məsafədən xidmət texnologiyasının tətbiqini uğurla davam etdirir. Kitabxanada elektron informasiya resurslarının yaradılması informasiyalaşdırılma mərhələsinə qədəm qoymuş və yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi və tətbiqi sahəsində mühüm və əhəmiyyətli addımlar atılmışdır.

Bu gün respublika üzrə elektron elmi sənəd axınının böyük bir hissəsi məhz AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasından keçir və kitabxana bu resursların kataloqlaşdırılmasını, mühafizəsini və istifadəsini təmin edə biləcək bir potensiala malikdir. Bu isə Mərkəzi Elmi Kitabxananın yeni integrasiya vəzifəsinin-informasiya mühitinin formalaşmasının təmin edən yeni bir fəaliyyət növünün formalaşması deməkdir.

Hal-hazırda kitabxana yeni informasiya mühitində elektron resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədi ilə bir neçə istiqamətdə iş aparır:

Bunlar aşağıdakılardır:

1. Elektron nəşrlərlə komplektləşdirmənin yeni stabil mənbələrinin axtarışı həyata keçirilir və onlardan istifadə texnologiyaları hazırlanır.
2. Elektron kataloqun servis funksiyasının (həm lokal, həm də veb-versiya) inkişaf etdirilməsi, xüsusi ilə də sənədlərin rəqəmsal surətlərinin saxlanıldığı şöbəyə istifadəçi əlyətərliliyi təmin olunur.
3. Kitabxananın elektron resursları və xidmətləri barədə istifadəçiləri məlumatlandırma sisteminin yeni forma və metodları axtarılır.

4. İstifadəçilərin informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasına istiqamətləndirilmiş tədbirlər kompleksi hazırlanır.

Mövcud sənəd fondlarının müntəzəm və planlı şəkildə zənginləşdirilməsi, elmi fondların ənənəvi və elektron informasiya daşıyıcıları ilə tam və əhatəli şəkildə kompleksləşdirilməsi Kitabxananın «Ədəbiyyatın elmi kompleksləşdirilməsi», «Qərbi Avropa ədəbiyyatı» və «Şərq ədəbiyyatı» şöbələri tərəfindən müntəzəm şəkildə təmin olunur.

Kitabxana Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramı»nın yerinə yetirilməsi ilə bağlı qarşıda duran vəzifələrin həlli üzrə konkret tədbirlər həyata keçirir (5). Dövlət proqramının «Xüsusi əhəmiyyətli çap sənədlərini, nadir kitabları, diyarşünaslığa aid nəşrləri qoruyub saxlamaq və nəsillərdən nəsillərə ötürmək məqsədi ilə onların informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi» bəndinə əsasən ötən il Kitabxananın fondlarından 1264 nüsxə xüsusi əhəmiyyətli çap sənədləri-nadir kitablar, diyarşünaslığa aid nəşrlər seçilib, təhlil olunmuş və «Nadir nəşrlərin məlumat bazası»na daxil edilmişdir. Kitabxanada ulu öndər Heydər Əliyevin unikal dövlət və mədəni quruculuq təcrübəsinin, intellektual və mənəvi irsinin öyrənilməsi və təbliği məqsədi ilə «Heydər Əliyev və Azərbaycan dövlətçiliyi» məlumat bazası yaradılmışdır. Bu məlumat bazası respublikanın və dünyanın rəqəmsal irs fondlarına daxil edilmişdir.

Artıq üç ilə yaxındır ki, kitabxanada milli-mədəni irsimizin mühafizəsi məqsədilə «Azərbaycanın kitab abidələri» adlı məlumat bazası yaradılmışdır. Burada kitabxananın fondları əsasında seçilmiş kitablar «Bookdrive DİY» vasitəsilə skaynerləşdirilərək PDF formatına keçirilir. Qeyd edək ki, məlumat bazasına kitablar haqqında əsas bibliografik məlumatla yanaşı, onların ölçüsü, çap kağızının materialı, fiziki-kimyəvi vəziyyəti, mühafizə rejimi, daxil olma tarixi, annotasiyası, xüsusi qeydlər, nüsxələrin sayı da daxil edilir (4).

2008-ci ildən kitabxanada «Azərbaycanşünaslıq» elektron informasiya mərkəzi fəaliyyət göstərir(2). Bu mərkəz elektron kitabxananın əsasını təşkil edir. Burada mərkəz deyildikdə «Azərbaycan nefti», Azərbaycanın tarixi», «Azərbaycanın iqtisadiyyatı», «Azərbaycanın elmi» «Azərbaycanın mədəniyyəti», «Azərbaycan ədəbiyyatı», «Azərbaycan muzeyləri», «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının alimləri», «Qobustan», «Azərbaycanda turizm» və s. Mövzular üzrə materialların elektron şəkildə toplandığı virtual məkan başa düşülür. Son 5 ildə

«Azərbaycanşünaslıq» elektron informasiya mərkəzi 4800 elmi materialın elektron variantı ilə təmin edilib (7.31-32).

2004-cü ildən Mərkəzi Elmi Kitabxana Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumunun üzvü kimi ABŞ-ın nüfuzlu EBSKO nəşriyyatının 7000 adda müxtəlif elm sahələrinə dair xarici jurnalların tam mətnlərinin elektron versiyalarını almağa başlamışdır. Bundan başqa, kitabxana Springer, Sveets kimi elektron nəşr paylayıcıları ilə sıx əməkdaşlıq edir, mütəmadi olaraq dünyada nəşr olunan elmi kitabları və elmi jurnalları həm ənənəvi, həm də elektron şəkildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 30-dan artıq institutuna çatdırır.

Kitabxanada həmçinin, dünyanın irihəcmli İNTAS, İOP (Institute of Physics-Fizika İnstitutu), APS (American Physical Society-Amerika Fizika Cəmiyyəti) informasiya bazalarından, ASPB (Alberta Society of Professional Biologists-professional bioloqların Albert cəmiyyəti), Thomson Reuters informasiya resursları şirkətinin WEB of knowledge (Bilik şəbəkəsi) və s. məlumat bazalarının resurslarından istifadə etmək imkanı da yaradılmışdır (3).

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası bu yaxınlarda Rusiyanın polpred.com İnternet ünvanında yerləşdirilmiş tammətnli xəbərlər bazasından istifadə imkanı əldə etmişdir. Bu baza Rusiya üzrə tammətnli xəbərlərin yeganə İnternet ünvanı hesab olunur. Baza 235 ölkə və ərazinin işgüzar nəşrlərinin və informasiya agentliklərinin ən yaxşı məqalələrini əks etdirir. (10).

Hər gün bazaya 26 qrup sahədə mənbə, mövzu, ölkə, dil və s. əlamətlər üzrə 500 ən vacib Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin nəşrləri daxil edilir. Burada yerləşdirilmiş 600 mənbənin 130-u prioritet mənbə hesab olunur.

Məlumat üçün qeyd edək ki, 2012 ci ilin avqustun 1-nə olan məlumata görə bazada Azərbaycan üzrə 7344 nəşr yerləşdirilmişdir. Ermənistan üzrə bu məlumat 6124 olmuşdur. 2012 avqustun 1-nə olan məlumata görə Azərbaycandan bazaya 59523 baxış və 31030 ziyarət qeydə alınmışdır. Ermənistan üzrə isə baxış sayı 57715, ziyarət sayı isə 29632 olmuşdur. 3 il ərzində Azərbaycan kitabxanalarının oxucuları tərəfindən 13135 sənəd yüklənmişdir.

Kitabxananın son illərdə istifadə imkanı əldə etdiyi digər yeni elektron resurs -"Zakonodatelstvo Rossiya" İnformasiya-axtarış Sistemidir. Bu İnformasiya Axtarış Sistemi Rusiya Federasiyasında hüquqi informasiyanın dövlət sistemi hesab edilir. Rusiya Federasiyası Prezidentinin və Rusiya Federasiyası hökumətinin Federal qanun və hüquqi aktların mətnləri bütün dünyaya bu İnformasiya-axtarış Sistemi vasitəsi ilə ötürülür."Zakonodatelstvo Rossiya" İnformasiya-axtarış Sistemi

Rusiya Federasiyası Prezidentinin 1994 cü il 5 aprel sərəncamı №662 və 1996 cı il 23 may №763 sayılı sərəncamına uyğun olaraq rəsmi nəşr sayılır. (11)

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Web-səhifəsinin yenilənməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər müntəzəm olaraq davam etdirilir. Belə ki, son illərdə Veb səhifənin strukturunda əsaslı dəyişikliklər edilmiş, elektron kitabxana və avtoreferatlar rubrikaları yaradılmışdır. Kitabxananın veb-səhifəsini mütəmadi şəkildə yeniləmək məqsədi ilə Kontenti İdarəetmə Sistemi (CMS-Content Management System) yaradılaraq saytvasitəsi ilə elektron kataloqun ümumi istifadəsini təmin edilir (6.52).

Kitabxana elektron resurslardan istifadə və onların yaradılması üzrə bir sıra beynəlxalq və ümumrespublika tədbirlərinin iştirakçısıdır.

04 dekabr 2012-ci il tarixində Kitabxananın «Qərbi Avropa ədəbiyyatı» şöbəsinin bir qrupu əməkdaşı «Springer» elmi bazasının resurslarından səmərəli istifadə imkanları» mövzusunda keçirilmiş seminarla iştirak etmişdir. Hollandiyanın Springer nəşriyyatının meneceri Sitki Aktaş və marketing və treyninq üzrə rəhbər Diana Alkema elmi baza barədə seminar iştirakçılarına məlumat vermişdir.

«Springer» elmi bazası 170 illik fəaliyyətə malikdir və o öz fəaliyyəti dövründə Humana Press, Open Akses və s. nəşriyyat evlərini satın almışdır. Springer digər nəşriyyatlarla (yəni Elsevier, Informa, Taylor-Fransis, Ms Grav-Hill) müqayisədə Springer nəşriyyatının əsasən bioloqiya, tibb, yer, fizika və astronomiya, kompüter, kimya elmləri üzrə I yer tutur. Springer 6 milyon sənəd-50.000 elektron kitab (2005-ci ildən bəri), 1,500 jurnal və jurnal arxivləri (1997-ci ildən bəri), 27.000 protokol, 200 referens əsərdən ibarətdir. Springerin nəşrlərinin 80%-i ingilis, 20 %-i isə alman, fransız dillərindədir.

Seminarla Springerin linkləri, yəni Springer jurnal, Springer kitablar, Springer jurnal və kitab arxivləri, həmçinin sərbəst platforması olan Springer protokol, material, sənədləri haqqında məlumat və onun linkləri haqqında ayrı-ayrılıqda məlumat verilmişdir. Həmçinin, Springerdə ildə 650 nüsxə ingilis dilində kitabın yayımlanması, məhz link.springer.com (12) saytında kitab, jurnal, protokol və s.dən olan 5, 957 772 məqalənin mövcudluğu, 150. 000 kitabın Azərbaycan üçün açıq olmasından da bəhs edilmiş, axtarışın aparılma metodları istifadə və s. Məsələlərə geniş yer verilmişdir. Məs. Hər hansı ədəbiyyat həm mövzu, həm müəllif, hətta dəqiq elmlərə aid olarsa müəyyən simvollarla axtarış verib bu mövzuda istənilən qədər məqalə, protokol, sənəd, arxiv materialı və kitab tapmağın mümkünlükləri açıqlanmışdır. Bundan başqa, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, istifadəçinin link.springer.com saytının mövcud

Springer books, Springer journals, Springer journals & books archives kimi linklərinə daxil olub müəyyən mövzu ilə bağlı birbaşa kitab yaxud jurnal və ya arxiv materiallarını daxil olmaq üsulları da açıqlanmışdır.

Kitabxanada fərdi, kitabxanalararası abonement, ümumi oxu zalı, dövrü mətbuat zalı, Şərq ədəbiyyatının oxu zalı, sərgi zalı, «Heydər Əliyev irsinin təbliği» şöbəsinin oxu zalı, nadir nəşrlər zalı və doktorantlar evinin oxu zalında oxuculara ənənəvi xidmətlə yanaşı, elektron resurslarla da xidmət göstərilir.

Ümumiyyətlə, Kitabxananın elektron resurslarının hər biri ayrı-ayrılıqda özündə uzunmüddət istifadə oluna bilən eksklyuziv və aktual informasiyanı əks etdirir. Bu resurslar müasir informasiya texnologiyalarının köməyi ilə elmi, tarixi-mədəni və ədəbi materialların yaradılması, istifadəsi və mühafizəsi sahəsində kitabxananın imkanlarını nümayiş etdirir və kitabxana əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsini qiymətləndirməyə zəmin yaradır.

Kitabxananın elektron resurs fondu müxtəlif kitabxanalarda, informasiya sistemlərində, portallarda dağınıq şəkildə yerləşmiş sənədlərin dəqiq surətlərini kolleksiya şəklində bir mərkəzdə toplamağa imkan verir.

Belə keyfiyyətli və operativ fəaliyyətin nəticəsidir ki, 2012-ci ildə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası 2012-ci ildə Avropa Şurasının yanında Avropa Elmi Kitabxanalar Assosiasiyasının və Elektron kitabxanalar və Yeni informasiya texnologiyalarının yaradıcıları və istifadəçilərinin beynəlxalq assosiasiyası kollegiyasının qərarı ilə Mərkəzi Elmi Kitabxana «Elektron kitabxanalar və Yeni informasiya texnologiyalarının yaradıcıları və istifadəçiləri beynəlxalq assosiasiyası»nın tamhüquqlu üzvü seçilmişdir. Mərkəzi Elmi Kitabxana bu mötəbər quruma üzv olan ilk Azərbaycan kitabxanasıdır. Bu, təkcə kitabxana ictimaiyyətinin deyil, bütünlükdə elmimizin uğurudur. Çünki Avropa Elmi Kitabxanalar Assosiasiyasının üzvlüyü elmimizin Avropada təbliği, milli kitabıyyatımızın, mədəniyyət və tariximizin beynəlxalq səviyyədə tanınmasına təkan verəcək. Bu üzvlük həm kitabxanaya, həm də Avropanın kitabxana həyatında daha fəal iştirak etməyə, kitabxananın elektron kataloqunu, elektron kitabxanasını dünyanın digər kitabxanalarının oxucularına da təqdim etməyə şərait yaradacaq. (8)

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının hesabatları (2000-2012-ci illər)
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının «Azərbaycanşünaslıq» şöbəsinin hesabatları (2008-2011-ci illər)
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının «Qərbi Avropa ədəbiyyatı» şöbəsinin hesabatları (2006-2011-ci illər)
4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin hesabatları (2000-2011-ci illər)
5. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: 6 oktyabr 2008-ci il // Azərbaycan.- 2008.- 6 oktyabr.
6. Cəfərov C. Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloq. Bakı, Proqress, 2012.- 224 s.
7. Əliyeva-Kəngərli A.İ. AMEA MEK və ETİ kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinə bibliometrik yanaşma //Elektron elm problemləri üzrə I Respublika Elmi-Praktiki Konfransının materialları 15-16 noyabr 2012-ci il Bakı, Azərbaycan, S. 31-32.
8. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Azərbaycan kitabxanaları: milli informasiya seqmenti inkişaf etdirilir // 525-ci qəz, 4 aprel, 2012.
9. Əliyeva-Kəngərli. A.İ. Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yaradanlar və yaşadanlar. - Bakı, «Proqress», 2012.-582 s.
10. www.polpred.com
11. <http://pravo.gov.ru/ips/>
12. www.springer.com

3. РЗАЕВА

ЭЛЕКТРОННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА БИБЛИОТЕКИ: ОПЫТ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ НАНА.

РЕЗЮМЕ

В статье дается информация об электронных ресурсах Центральной Научной Библиотеки НАНА и освещаются перспективы их развития.

Z. RZAYEVA

ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES AS A MEANS OF BUILDING THE LIBRARY INFORMATION POTENTIAL: EXPERIENCE OF THE CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY OF ANAS

SUMMARY

Information on electronic resources of the Central Scientific Library of ANAS is given and prospects of their development are shined in the article.

Elçin GÜLAMƏDDİN OĞLU GULALİYEV

***"Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri" Kafedrasının əməkdaşı***

KİTABXANALARIN MÜASİR DÖVRDƏ VƏZİYYƏTİ

Açar sözlər: İnformasiya cəmiyyəti, Web2 texnologiyaları, elmi bazalar, internet resursları

Ключевые слова: Information society, Web2 technologies, scientific bases, Internet resources

Keywords: Информационное общество, Web2 технологий, научных баз, интернет-ресурсы

Bəşəriyyət informasiya cəmiyyətinə doğru getdiyi bir zamanda, ictimai təşkilatlar və təhsil sistemində müəyyən dəyişikliklər yaranmaqdadır. Təhsil sistemində ən əhəmiyyətli yerlərdən birini tutan universitet kitabxanaları və kitabxanaçıları elmin gətirdiyi bu yeniliklərdən ən çox təsirlənənlərdir. (Çelik və Çukador, 2002, 531)

İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və informasiya kütləsinin sürətlə artdığı bir zamanda informasiya xidməti sistemi müəyyən idarə və müəssisələrin fəaliyyəti təhsildə müəyyən innovativ dəyişikliklərin olmasını pozulmaz edir. Bu mənada yeniliklərin ən optimal olduğu universitet kitabxanaları xidmətin müasir formasına keçməyə başlamışdır. Hazırda dünya kitabxanaları məlumat axtarış sistemində və yaxud informasiya xidmətində ənənəvi qaydada, müasir texnologiyalardan istifadə etməklə, o cümlədən elektron məlumat bazalarına əsaslanaraq öz işlərini qurmağa çalışırlar.

WEB –məlumat bazasının resurslarından istifadə edərək universitet kitabxanaları öz işini qurmaqla yanaşı hətta dərslərin WEB səhifələrdə yerləşdirilməsinə başlamışlar. WEB əsaslı təhsil (VƏT) dedikdə təhsilin yeni müəyyən araşdırmanın WEB üzərində qurulması və internetə yerləşdirilməsi nəzərdə tutulur. (VƏT) web əsaslı təhsil ənənəvi təhsili və distant (online) təhsili özündə birləşdirir. Bu təhsil dinamikliyi ilə seçilərək, internetdə olan mənbələrdən istifadə edərək dəqiqləşdirilmiş məlumatlardan istifadəni təmin edir.

Ümumilikdə məlumatları iki yerə bölmək olar:

1. Dəqiqləşdirilmiş məlumatlar
2. Dəqiqləşdirilməmiş məlumatlar

Dəqiqləşdirilmiş məlumatlara əsasən elmi bazalar aiddir ki, burada bütün məlumatlar dəqiqləşdirilmişdir və bura tərəddüd etmədən istinad etmək olar. Bu məlumatlara əsasən EBSCO, SPRINGER, ELSEVER və digər elmi bazalar aiddir. Bu elmi bazalar ödənişlidir Azərbaycanın bir çox universitetlərində bu elmi bazalar vardır və istifadəçilər bu elmi bazalardan istifadə edirlər. Bu elmi bazalarda yerləşdirilmiş hər bir məlumatın müllifinin hüquqları müəyyən hüquqi qurumlar tərəfindən mühafizə olunur və hər bir məlumat dəqiq faktlara əsaslanır.

Dəqiqləşdirilməmiş məlumatlar dedikdə isə internetdə olan məlumatlar nəzərdə tutulur ki, bu məlumatların dəqiqliyini sübut edən heç bir dəlil yoxdur. Çünki istənilən şəxs Web2 texnologiyaları vasitəsilə internetə məlumatlar yerləşdirə bilər. Lakin əvvəllər Web1 texnologiyası istifadə olunurdu ki, bunun vasitəsilə istənilən idarə, təşkilat, müəssisə və ya fərdi şəxs özü haqqında və məlumatları internetə yerləşdirmək üçün lazımı provayderlərə müəyyən məbləğ ödəməklə lazımı müddətə internetə yerləşdirirdilər. Lakin hazırda veb 2 texnologiyaları mövcuddur ki, bu texnologiyalar vasitəsilə istənilən idarə, təşkilat, müəssisə və fərdi şəxslər özləri haqda məlumatları heç bir ödəniş həyata keçirmədən asanlıqla internetə yerləşdirirlər. Bu məlumatların dəqiqliyinə isə nə informasiyanı yerləşdirən idarə, müəssisə, təşkilat və ya hər hansı bir şəxs, nə də informasiyanı istifadəçilərə çatdıran provayderlər məsuliyyət daşımır.

Əsasən Web2 texnologiyalarında istiqamətlər aşağıdakılardır:

- a) istifadəçilərin fərdi təsiri və iştirakçılar arasında ünsiyyət
- b) fikirlərin, ideyaların qeyd edilməsi, işarələr qoymaq və başqa mətnlərin düzəlişi (Bloq, wikipedia)
- c) internet resurslarına əlfəcinlər, keçidlər qoymaq (bbrdbr)
- d) şəkil yerləşdirmək (flickr, fotki.ru)
- e) kitab yerləşdirmək (skribd)
- f) video xidmətlər (Youtube)
- g) Coğrafi xidmətlər (Google Yer, Vikimapia)
- h) İnformasiya mübadiləsi (messenger, skype, icq)

Söhbət gedən Web2 texnologiyalarına aşağıdakıları misal göstərmək olar:

WIKIPEDIA (Azərbaycanca Wikipedia) – Wikimedia Foundation qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən yaradılan internet ensiklopediyasıdır. Vikipedianı Britannika kimi digər internet ensiklopediyalardan fərqləndirən onun açıq olması, yəni hər kəs tərəfindən redaktə oluna bilməsidir. Vikipedianın yaradıcıları Jimmy Wales və Larry Sanger olmuşdur. 100-dən artıq dildə olan 2,000,000 məqalədən və 13,000 aktiv istifadəçidən ibarət açıq

ensiklopediyadır. 2004-cü ilin yanvarından az.wikipedia.org ünvanında Azərbaycan dilində Wikipedia fəaliyyətə başlamışdır. Vikipediamı dünyanın ən populyar 25 saytları sırasına daxil etmişdir.

FLICKR – istifadəçilərin öz rəqəmsal fotosəkillərini saxlamaq və gələcəkdə istifadəsi üçün olan bir xidmətdir. Sistemin qeydiyyatdan keçmiş istifadəçisi öz fotosəkillərini serverə yerləşdirə bilər. Pulsuz servis hər ay 100 meqabayt foto şəkil yükləməyə imkan yaradır.

BLOGS- internet istifadəçiləri arasında fikir, məlumat mübadiləsinin artmasında çox əhəmiyyətlidir. Fikir və düşüncələrlə yanaşı bəzi materialların və məlumatların paylanması da rol oynayır. Blogdakı yazıların necəliyi onu yazanın, yəni müəllifinin maraq dairəsinə görə təşkil olunur. Yəni bloglarda hər sahə üzrə yazılar və maraqlı məlumat, materiallara rast gəlmək olar. Bloglar əksər vaxtlarda şəxsi olaraq fəaliyyət göstərir, yəni ki, bir tək müəllifə aid olur. Bəzən isə qrup şəklində, bir necə müəllif tərəfindən yazılar yazılır.

DEL.ICIO.US- istifadəçilər yaratdığı əlfəcinlərin tərkibində, o cümlədən başqa istifadəçilər tərəfindən yaradılanlara da lazımi materialları axtara bilər. Xidmət imkan verir ki, istifadəçi bütün növ materialların, informasiyanın mənbələrindən istifadə edə bilsin.

Dərs materialları üçün əlverişli məlumat anbarıdır. Müəllimlər fərdi və ya qrup halında dərs materiallarını yerləşdirə bilərlər.

YOU TUBE – sosial servis olub rəqəmsal video yazılışların müzakirəsi və baxışı üçün nəzərdə tutulur. Serverə videokliplərini yükləyib, qeydlərini etmək və digər istifadəçilərlə fikir mübadiləsi aparmaq üçün dərsin mövzusuna uyğun olaraq YouTube.com saytına daxil olub, axtarış hissəsinə açar sözü daxil edərək lazımi videoklip tapılır və dərsdə resurs kimi istifadə olunur.

Google maps- bu saytdan istifadə etməklə istənilən yerin xəritəsini əldə etmək mümkündür. İstifadəçilərdə istənilən məkan haqqında məlumat əldə etməkdə ən yaxşı informasiya bazasıdır.

Hipermətnlər (HTML) – sənədləri təsvir edən dil olub, Internetin fundamental baza texnologiyasıdır. Hazırlanan böyük həcmli informasiyalar hipermətn şəklində internetə yerləşdirilir. Hipermətnlər səhifələrdə mətn bloklarının, təsvirlərin yerləşdirilməsinə, cədvəllərin qurulmasına, sənədin və sənəddəki mətnin rənglərinin seçilməsinə, multimediyaya elementlərinin əlavə edilməsinə, hiperistinadların və bütün bu elementlər arasında əlaqələrin yaradılmasına imkan verir.

Slide Share-buraya istənilən formalı təqdimatların yerləşdirilməsi və bu təqdimatları asanlıqla dostlarla bölüşmək mümkündür. Hətta burada məlumat mübadiləsi də aparmaq olur.

Bir çox informasiya texnologiyaları da mövcuddur ki, bunlar vasitəsilə informasiyanı asanlıqla istənilən şəkildə salmaq və informasiyanı müxtəlif

formalarda bölüşmək istifadə etmək mümkündür. Müasir cəmiyyətdə informasiya texnologiyalarının vacibliyi və zəruriliyi qaçılmazdır. Gündəngünə artan informasiya kütləsini və bu informasiyanı müxtəlif texnologiyalar vasitəsilə əldə etmək, bölüşmək, hər kəsə yeniliklər barədə məlumat vermək və bu informasiyadan səmərəli istifadə etməklə cəmiyyətə müəyyən köməklik göstərmək olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, informasiya texnologiyaları daima yenilənir inkişaf edərək formalaşır.

Bu texnologiyalar vasitəsilə istifadəçilər (tələbələr) öz araşdırmalarının sferasını yeniləşdirərək daha çox məlumatlardan istifadə edə bilirlər. Dünyada hal-hazırda bütün işlər internet vasitəsilə həyata keçirilməkdədir. Internetin yaratdığı virtual dünyada öyrətmə və öyrənmə getdikcə asanlaşır və bunun nəticəsi olaraq dünyada distant təhsil yaranmışdır. Yəni insanlar virtual aləmdə, ölkəsini tərk etmədən dünyanın müxtəlif inkişaf etmiş universitetlərində təhsil ala bilirlər. Bu proses də kitabxanalardan yan keçməmişdir. Belə ki, virtual təhsil, virtual kurslar, virtual kitabxanalar insanların gündəlik həyat tərzinə çevrilmişdir. Virtual həyatda insanlar özlərinin daha rahat hiss edir yəni burada cins, yaş, sosial mənsubiyyət nəzərə alınmır. Bu da insanların rahat şəkildə virtual aləmdən istifadə etməsinə şərait yaradır.

Universitetlərdə dərsin gücləndirilməsində internet resurslarından məqsədyönlü istifadə olunması istifadəçilərdə çeşidli yollarla öyrənmələrinə şərait yaradır və digər biliklərin inkişafını təkmilləşdirir:

- Birgə düşünmə
- Tənqidi yanaşma
- Məntiqi təfəkkür
- Modul və strategiyaların düzgün istifadəsi və s.

Bütün bu dəyişikliklər (VƏT) dünyada internet kitabxanalarının yaranmasına zəmin yaratmışdır (bu yeniliklər universitet kitabxanalarında əsaslı dəyişikliklər yarada bilmişdir). Internet kitabxanaları adlanan belə kitabxanalar internet vasitəsilə özlərinin dünyaya çıxmaq imkanı əldə edir və müəyyən yeniliklərdən xəbərdar olurlar. Dünyada hazırda WEB əsaslı Ali təhsil proqramlarında kitabxana xidmətinin tətbiqi istiqamətində işlər genişlənməkdədir. Öyrənmə prosesində WEB əsaslı təhsil modeli önəmli yer tutur və bu da zaman, məkan anlayışı yaradır, yəni müəyyən məsafədən idarə olunur (daha çox universitet və iş hayatında (biznes)) və bu proses daha da genişlənməkdədir.

Gündəlik inkişafı və dəyişməni özündə qeyd etdirən informasiya texnologiyaları ilə əlaqədar olaraq kitabxanalar təhsil siyasətində fərqli mövqe göstərilir. Onlarda elmi bazalardan istifadə edə bilinir ki, bu da müəyyən

maliyyə ilə bağlıdır. Elmi bazalarda elektron elmi jurnalların mühüm rolu vardır ki, onlarda olan məlumatlar dəqiqləşdirilmiş məlumatlardır, yəni bu məlumatlardan elmi istinad kimi istifadə etmək mümkündür.

Internet resursları

<http://www.teknoturk.org/docking/yazilar/tt000064-yazi.htm>

<http://www.exlibrary.com/>

<http://lib.ua.ac.be/MAN/T02/t51.html>

<http://www.yok.gov.tr/teztara.html>

<http://kutuphane.gyte.edu.tr/paper/>

<http://www.preslib.az;>

<http://www.repk.azdata.org;>

<http://www.anl.az;> [anl@aznet.orq;](mailto:anl@aznet.orq)

<http://www.childlibbaku.aznet.orq>

<http://www.kitab.az>

<http://bsulib.aznet.orq/bsulibaz/index>

<http://www.kitabxana.orq;>

http://www.khazar.orq/sser_vices_index.Shtm

<http://www.cataloq.loc.qov>

<http://www.pedslov.ru/index./0-156>

Э. ГЮЛАЛИЕВ

СИТУАЦИЯ БИБЛИОТЕК В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ

РЕЗЮМЕ

Общество современное место информации, хранящейся в системе информационных процессов библиотеки, сложившаяся ситуация, сложные недоброжелателей функцию они пояснили, к проблемам в статье, и некоторые теоретические Восточной башмак быть основана на.

E. GULALIYEV

SITUATION OF THE LIBRARIES IN THE MODERN TIME

SUMMARY

Society of modern information place held in the system of information processes libraries, existing situation, complex function etc of they clarified to problems in the article and some theoretical Eastern-shoe be based on.

Fəlsəfə elmlər doktoru;
Mətanət MƏMMƏD QIZI ABBASOVA
Zeynəb GÜLVERDİ QIZI PAŞAYEVA

ELMI TEXNIKI TƏRƏQQININ TƏHSİLİN İNKİŞAFINDA ROLU

Bütün elmlərin bünövrəsi təhsillə qoyulur.

Əbu TURXAN

Açar sözlər: təhsil, elm, inkişaf, elmi texniki tərəqqi, məlumat, informasiya, bilik

Ключевое слова: образование, наука, научно-технический прогресс, информация, знание.

Key words: education, science, scientific and technical progress, information, knowledge.

Müasir dövrdə bütün ixtisas sahələri eyni dərəcədə təhlil edilir. Və əməli fəaliyyət sahələrinin çoxunda müvafiq elmi-nəzəri biliklər tələb olunur. Yəni, elm həyatın bütün sahələrinə nüfuz etmişdir. Görünür təhsilin məzmununda elmi biliklərə üstünlük verilməsi də əsasən bununla bağlıdır.

Ümumiyyətlə elm haqqında, onun mahiyyəti və funksiyaları, praktik əhəmiyyəti haqqında nə bilir və tələbələrə bunu necə izah edirlər? Elm nədir və onun məqsədi nədən ibarətdir?

Müasir təhsilin məzmununu əsasən elmi biliklər təşkil edir. Əlbəttə, hər bir insana adi məişət bilikləri, əməli bilik və vərdişlər də lazımdır. Lakin bu bilik və vərdişlərin çoxu ailədə öyrədilir. Məktəb isə daha çox dərəcədə nəzəri biliklərin sahələr üzrə və sistemli şəkildə öyrədilməsinə üstünlük verir.

Bəzən elə olur ki, insanın gələcək həyat və fəaliyyətində lazım olan bilik və vərdişlərin bir qismi nə ailədə, nə də məktəbdə mənimsədilmir. İnsan bunları müstəqil surətdə öyrənməli olur.

Ali təhsil alanların heç də hamısı gələcəkdə alim olmur. Əksinə, özünü elmə həsr edənlərin nisbi sayı azdır. Bəs nəyə görə müasir məktəb nəzəri biliklərin öyrədilməsinə üstünlük verir?

İncəsənətin məqsədi insanın emosional-mənəvi dünyasını zənginləşdirmək, onu daha saf, daha təmiz etmək – onun mənəvi imkanlarını artırmaqdır.

Elmin məqsədi isə insanın intellektual dünyasını zənginləşdirmək, onu daha məlumatlı, daha bilikli etmək və bu biliyin qüvvəyə çevrilməsi sayəsində onun imkanlarını artırmaqdır.

Elmi biliyin maddi qüvvəyə çevrilməsi təbiətlə mübarizədə insanı daha güclü edir. Lakin insanın maddi gücü-qüdrəti artdıqca bu gücü düzgün yönəldə bilmək üçün onun mənəvi kamillik səviyyəsi də artmalıdır. Ancaq elm əhli olmaq, hələ kamal əhli olmaq deyil. Kamalın qələbəsi üçün yüksək elmi-texniki səviyyə ona uyğun gələn yüksək mənəvi-əxlaqi səviyyə ilə tamamlanmalıdır.

Elmi texniki tərəqqi illərdən bəri dönmədən inkişaf edir və bu inkişafın sürəti getdikcə daha da artır. Vaxtilə insanın nağıllarda vəsfi etdiyi, möcüzə saydığı hadisələri elm artıq həqiqətə çevirmişdir. Bəs bu gün insan elmdən daha nələr gözləyir? Elmi-texniki tərəqqinin son həddi yoxdurmu? Dayanıb keçdiyi yolu tənqidi təhlil süzgəcindən keçirmirsə, özünü dərk etməyə təşəbbüs göstərmirsə onun gələcəyinə nə dərəcədə nikbin münasibət bəsləmək olar?

Hər bir dövrdə insanın texniki tələbatı elmi-texniki tərəqqinin mövcud inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Gələcəyə gedən yol artıq əldə olunmuş nəliyyətlər zirvəsindən daha aydın görünür. İnsan bu zirvədən elmi-texniki tərəqqinin bütün sahələrinə nəzər salaraq onu öz mənafeyinə (sosializmdə – ictimai mənafeyə) uyğun olaraq planlı surətdə idarə etməyə çalışır.

Elmi-texniki tərəqqinin düzgün planlaşdırılması heç də elmi potensialın bütün sahələrdə bərabər nisbətdə paylanmasını nəzərdə tutmur. Müasir dövrdə iqtisadi və sosial tərəqqinin tələbləri baxımından daha aktual və daha səmərəli olan tədqiqat sahələrinin ön plana çəkilməsi elmi potensialın daha çox dərəcədə məhz həmin sahələrdə cəmlənməsini tələb edir (4, 84).

Baxmayaraq ki, müasir dövrdə elm nisbi müstəqil inkişaf imkanı əldə etmişdir, istehsalatın real tələbləri bu gün də elmin inkişafına ciddi təsir göstərir və bu təsirin plana uyğun surətdə tənzim edilməsi elmi idarəetmə qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Bu vəzifənin uğurlu həlli üçün həm iqtisadiyyatın, həm də elmin inkişaf perspektivlərini qabaqcadan düzgün müəyyənləşdirmək tələb olunur. Ən yaxın gələcəkdə və nisbətən sonrakı dövrdə hansı elm sahələrinin iqtisadiyyat üçün daha böyük əhəmiyyət kəsb edəcəyini təyin etmək və planlaşdırma zamanı bunu nəzərə almaq asan deyil.

Müasir dövrdə ölkəmizdə neft-kimya sənayesinin, elektron-hesablama maşınları və mikroprosessor texnikasının inkişafına üstünlük verilir. Bu sahələrin intensiv inkişafı isə öz növbəsində fundamental elmləri müvafiq aspektlərini intensiv inkişafını nəzərdə tutur. Üstün istiqamətlərin seçilməsində başlıca çətinlik bundan ibarətdir ki, son dövrlərdə elm istehsalata nəzərən qabaqlayıcı rol oynadığından, iqtisadi və texniki tərəqqi proqnozlaşdırılarkən elmin perspektiv imkanları əvvəlcədən nəzərə alınmalıdır. Elm isə yaradıcı sahə olduğundan burada tam dəqiq proqnoz və konkret planlaşdırma mümkün deyil. Lakin elmin yaxın gələcəkdə nə kimi praktik tətbiq imkanlarına malik olacağı fundamental elmlərin bugünkü real vəziyyəti və inkişaf meyilləri əsasında müəyyənləşdirilə bilər. Belə ki, fundamental elmi yeniliklərdən praktik tətbiqə qədər olan bütün mərhələlərin keçilməsi bəzən bir neçə illik müddəti əhatə edir.

Əməli fəaliyyət elmdən asılı olmadan, müstəqil surətdə inkişaf etdiyi vaxtlarda onun bir sıra sahələri yetkinlik dərəcəsinə çatmışdı və burada insanlar elə xüsusi biliklərə, vərdislərə yiyələnmişdi ki, onlar bu gün də əhəmiyyətli ola bilərdi. O dövrdə praktik biliklərin və əməli vərdislərin yüksək dərəcədə inkişafı koqnitiv biliklərin məhdudluğuna baxmayaraq, mükəmməl qurğular yaratmağa imkan verirdi.

O dövrün ixtiraçıları tərəfindən düzəldilən və Heronun təsvir etdiyi qurğulardan biri – buxarın təsiri ilə fırlanan kürevi cisim müasir buxar turbinini xatırladır. Məşəl yandırılarkən məbədin qapılarının açılması, ilk su avtomatları və Platonun dostu Tarentli Arxitasın ağacdan düzəltdiyi uçan göyərçin isə qədim dövrdə avtomatikanın yüksək inkişaf səviyyəsindən xəbər verir.

XVI-XVII əsrlərdə yaylı və kəfkarlı saatların ixtira olunması sonralar android adlandırılan mexaniki adam-avtomatların düzəldilməsinə böyük təkan verdi. XVI əsrdə İspaniya imperatoru V Karlın sarayında xidmət edən Tariano qədim yunanların nailiyyətini təkrar edərək avtomat əsgərlərin döyüş səhnəsini nümayiş etdirirdi. Deyilənə görə, XVII əsrdə yeni dövrün böyük filosofu R.Dekart Fransina adlı mexaniki qadın düzəltdi.

Belə misalları çox çəkmək olar. Lakin belə bir sual ortaya çıxır ki, müasir mühəndislər həmin nailiyyətləri təkrar edə bilərlərmi? Bunun ehtimalı çox azdır. Bugünkü robotlar, əlbəttə, bilavasitə istehsal sahəsində faydalı əməklə məşğul olmaqla demonstrativ xarakterli əyləncə-androidlərdən üstündür. Lakin bizcə, mühəndis təxəyyülünün təkrarlanmazlığı və incə strukturu baxımından sələflərin istedadı daha çox təqdirəlayiqdir.

Sonrakı tarixi dövrlərdə elmin inkişafı sayəsində elmi-texniki tərəqqinin inkişafı üçün yeni-yeni imkanlar açıldığından və yeni keyfiyyətli

təbii-elmi prinsiplər əsasında işləyən texniki qurğular yaradıldığından keçmiş texniki nailiyyətlərin sirləri tədricən unudulmuşdur.

Elmi biliklər texnologiyaya getdikcə daha çox nüfuz etdiyindən texniki tərəqqi elmdən asılı vəziyyətə düşür. Hər bir yeni elmi nailiyyətin geniş miqyaslı tətbiqi ilə əlaqədar olaraq texnika yeni keyfiyyət halına keçir və əvvəlki texnologiya, praktik biliklər və əməli vərdislər əhəmiyyətini itirir. Praktik biliklərin nisbi müstəqil inkişafı tez-tez kəsilməklə diskret xarakter alır (1, 488). O daha vahid və bütöv bir proses kimi davam edə bilmir. Varislik itdiyindən yeni nəsil əvvəlki nəslin ixtirachılıq məharətinə yiyələnmə bilmir. Halbuki bilik və sənətkarlığın yeni nəslə ötürülməsi mədəni tərəqqisinin ən mühüm şərtlərindən biridir. Əgər əvvəllər məhdud zehni biliklər əsasında bəzən o dövrün ümumi inkişaf səviyyəsi baxımından ağılasığmaz görünən unikal ixtiralar edilirdisə, müasir texniki nailiyyətlər elmin bugünkü inkişaf səviyyəsində açılmış böyük imkanlar müqabilində heç də həmişə heyrətamiz görünmür. Əksinə, mühəndis işi, ixtirachılıq fəaliyyəti elmlə müqayisədə geri qalır. Səbəbi isə odur ki, elm hələ XVII-XVIII əsrlərdən başlayaraq vahid sosial və qnoseoloji sistem kimi formalaşdığı və daxili tamlığa malik bütöv, müntəzəm prosesə çevrildiyi halda, nə texnologiya, nə də elmi-texniki fəaliyyət hələ sosial institut kimi formalaşmamışdır. Ona görə də, elmi-texniki tərəqqinin perspektivi ən çox bu sahədəki təşkilati işin səmərəsi ilə bağlıdır. Nə qədər ki, elmi-texniki fəaliyyət hələ nisbi müstəqillik statusu kəsb etməyib, elm ilə istehsalat arasındakı əlaqə də nizamlı və müntəzəm xarakter daşımayacaqdır.

Elmi tərəqqinin hədudsuzluğu ən çox onun kumulyativ xarakterinin nəticəsidir. Kumulyativlik – elmi biliklərin yenisi ilə əvəz olunmayaraq üst-üstə toplanması deməkdir. Müasir elmsünaslıq elmi inkişaf qanunauyğunluğunun daha mürəkkəb xarakterə malik olduğunu aşkar etsə də, hər halda bu xassə elmin mühüm səciyyələrindən biri olaraq qalmaqdadır.

Elmin spesifikasiyasından danışarkən bir qayda olaraq, fəlsəfə, din, incəsənət və əxlaqla qarşılaşdırılır. Dəqiq elmdə bir gün hər hansı bir korifeyin. məsələn. A.Eynşteynin nəzəriyyəsinə əlavələr edir, onun tətbiq dairəsini genişləndirir. Başqa cür mümkün də deyil; hər hansı elm korifeyi elm binasında yeni bir mərtəbə tikir, sonrakı nəsil isə bu yeni mərtəbədə rahat yerləşərək onun üzərinə yeni kərpiclər qoymaqla məşğul olur (3, 121).

İncəsənətdə belə deyil. Bu günün hər hansı bəstəkarının L.Bethovendən və ya Ü.Hacıbəyovdan daha mükəmməl musiqi bəstələməsi nəinki qanunauyğunluq deyil, hətta ağılasığmaz bir haldır. Müasir rəssamlar İntibah dövrü rəssamlarından daha da yaxşı çəkə bilsə

idilər Rafaelin, Leonardo da-Vinçinin, Mikelancelonun əsərlərinin qiyməti günü-gündən daha da artırmazdı. Sənət məmləkətində hər bir şairin, rəssamın, bəstəkarın ucaltdığı məbədlər var ki, onlar bir-birindən seçilir və heç vaxt bir-birinin üzərinə toplanmır. Sənət əsəri hansı isə vahid bir binanın kərpicinə çevrilsə öz bütövlüyünü və ahəngini itirər və daha sənət əsəri olmaz.

Eləcə də fəlsəfə və əxlaq sahəsində. Hər bir yeni nəslin nümayəndəsi əvvəlkindən daha zəngin mənəviyyatlı və daha tərbiyəlimi olur? Nəzəriyyədən də, təcrübədən də məlumdur ki, belə bir qəti hökm səhvdir. Tərəqqi var, o kumulyativ yolla və ya buna bənzər surətdə həyata keçmir. Hər sonra gələn əvvəlkinə yaratdığının üzərində deyil, onunla yanaşı başqa əsərlər yaradır, özünəməxsus mənəvi aləmə, əxlaqi keyfiyyətlərə malik olur. Bu keyfiyyətlər yalnız həmin dövrün ümumi ahəngindən deyil, həm də real həyat tərzindən, konkret ictimai-iqtisadi mühitdən asılı olur.

Burada tərəqqi ilə yanaşı, xüsusi şəraitlərdə geriləmə, tənəzzül və s. də tamamilə təbii haldır.

Elmdə isə geriye yol yoxdur. Ayrıca bir ölkənin elmi tərəqqisində nisbi tənəzzül məqamları olsa da, bütövlükdə elm maşını daim irəli gedir, elm binası heç vaxt tamamlanmır, üzərinə yeni-yeni mərtəbələr əlavə olunur. Ümumi bir yüksəliş var və hər bir ölkənin məqsədi bu yüksəlişdən geri qalmamaqdır.

Əlbəttə, biz bununla elmin inkişaf yolunun mürəkkəbliyini, burada da böhranların və inqilabların labüdlüyünü inkar etmək istəmirik. Əsas məqsəd, təfərrüatlara varmadan, yekun inkişafın vahid istiqamətini və müntəzəm xarakterini göstərməkdir.

Lakin doğrudanmı elmi tərəqqinin həddi-hüdudu yoxdur? Bəs bu prosesin məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş amillər necə?

Doğrudan da əgər elmi informasiya həddindən artıq çoxalarsa, insanın intellektual imkanı əsasən yerində saydığı halda, elm gündən-günə mürəkkəbləşirsə belə söhbətlər tamamilə təbiidir.

Elmin son həddi barədə mübahisələr yalnız müasir dövrdə ortaya çıxmamışdır. Bu haqda əvvəllər də danışılmışdır. Məsələn, XIX əsrdə mexikanın sürətli inkişafından sonra durğunluq yarandığı və mexanizmin elmi düşüncə tərzinə hakim kəsildiyi bir şəraitdə bundan sonra elmin yenə inkişaf etməsi imkanı şübhə altına alınır. Elmin real inkişaf yolu isə göstərdi ki, burada hər bir böhran həddindən sonra dünyanın yeni elmi mənzərəsinə, yeni təfəkkür tərzinə keçidlə əlaqədar sıçrayışlı inkişaf başlanır və s. Lakin müasir dövrdə elmin hüdudu ilə əlaqədar şübhələr daha çox sosial amillərin təhlili nəticəsində yaranır. Bəs sonrakı inkişaf nəyin hesabına təmin ediləcəkdir?

Dəlillərə istinad edən tədqiqatçılar unudurlar ki, elmi işçilərin sayının artması elmin inkişafını təmin edən yeganə amil deyil. Bu gün elmin tətbiqi sayəsində istehsalatda ekstensiv inkişaf xəttindən intensiv inkişaf xəttinə keçildiyi kimi, elmin öz inkişafında da intensiv xəttə keçid təmin edilərsə, elmi işçilərin sayını artırmağa ehtiyac qalmaz.

Informasiya tutumunun məhdudluğuna gəlincə, burada elektron-hesablama maşınlarının yaddaşı insanın köməyinə gəlir. Elm özü öz gələcək inkişafı üçün yol açır.

Hətta texniki tərəqqi sahəsində, təbii enerji ehtiyatları sahəsində qarşıya çıxan bir sıra prinsipial çətinliklərin də əlacı yalnız elmin tərəqqisində axtarılır.

Lakin elmin inkişaf imkanları şübhə doğurmadiğı halda, bu inkişafın həmişə məhz müsbət nəticələrə gətirəcəyini hökm etmək mümkün deyil. Təsədüfi deyil ki, yeni elmi nailiyyətlərin tətbiqi, ikinci təbiətin yaradılması sahəsindəki fəaliyyət zamanı müəyyən cəhətlərin nəzərdən qaçırıldığı və bunun bəşəriyyət üçün böyük təhlükəsi yalnız müasir dövrdə aşkar edilmişdir. İnsan təbiəti dəyişdirərkən milyon illər ərzində formalaşmış olan təbii ahəngi, qaydanı pozduğuna fikir verməmişdir. O yalnız təbiət, bunun müqabilində, qisas aldığı vaxt ayrılmış və səhvlərini düzəltməyə başlamışdır (6, 18).

Elm elə böyük nüfuz qazanmışdır ki, insan ekoloji problemi də məhz elmin öz nailiyyətləri sayəsində həll edəcəyinə inir. Elm doğrudan da, bu problemi həll etmək iqtidarındadır. Lakin yalnız bir şərtlə ki, elmdən planlı və məqsəduyğun surətdə, ehtiyatla istifadə edilsin, təkcə bugünkü nəticələr və şəxsi mənfəət deyil, həm də planetin gələcəyi, bütün bəşəriyyətin taleyi nəzərə alınsın. Bu isə artıq yeni təfəkkür deməkdir.

İnsan gələcək haqqında düşünərkən elmi-texniki tərəqqiyə böyük ümidlər bəsləyir. Bəs elmi-texniki tərəqqi insanı hara aparır?

Biz elmi texniki tərəqqinin mənfi tərəfləri də var ancaq bu hal o vaxt labüddür ki, insan elmi-texniki tərəqqini deyil, elmi-texniki tərəqqi insanı aparır.

Biz elmi-texniki tərəqqiyə, onun gələcəyinə və insan həyatında roluna böyük ümidlə baxırıq. Lakin bir şərtlə ki, elmi-texniki tərəqqi son məqsədə çevrilməsin və insan öz ixtiyarını elmin, texnikanın əlinə verməsin. Əksinə, elmi də, texnikanı da çilovlayaraq onlardan yüksək bəşəri ideallara çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə etsin (7, 112).

Müasir dövrdə insan özünə elmin vasitəsilə, lakin dialektik təfəkkür əsasında, zəka işığında yol açmalıdır. Məgər zəka elmdən kənar bir şeydirmi? Zəka, heç şübhəsiz, elmlə bağlıdır. Lakin təkcə elmlə yox, həm də əxlaq və incəsənətlə, insanın min illərdən bəri formalaşmış olan mənəvi idealları ilə, humanist fəlsəfi fikirlə və nəhayət, onun ən ali metodu olan

dialektika ilə bağlıdır. Zəka – bütün bunların vəhdəti, insanın intellektual, emosional və mənəvi-əxlaqi inkişaf istiqamətlərinin birləşdiyi zirvədir. Bu gün yeni təfəkkür adlandırdığımız düşüncə tərzində də məhz dialektik zəka, sözün böyük mənasında kamal deməkdir. Cahanda kamalın qalib gəlməsi üçün əsas şərtlərdən biri isə elmi-texniki tərəqqinin humanistləşdirilməsi, onun insanın mənəvi ideallarına tabe edilməsidir.

Antik dövrdə praktik biliklər elmdən, elm isə fəlsəfədən hələ tamamilə ayrılmamışdı. Ona görə də, bütün biliklərin mərkəzində, istər aşkar, istərsə də qeyri-aşkar şəkildə insan dayanırdı. Protaqorun sözü ilə desək, insan hər şeyin meyarıdır.

Orta əsr Şərqində elm praktik biliklərdən ayrılaraq fəlsəfə və ilahiyyat ilə daha çox bağlandı. Bu dövrdə elmin humanitarlaşması onun təbii zəmindən ayrılması ilə nəticələndi.

İntibah dövründəki praktik biliklər də orta əsr Şərq elmiylə bağlıdır.

Yeni dövrdə Elmi tədqiqatların istiqaməti texniki tələblərə uyğunlaşdırıldı və tədricən vahid elmi-texniki proses formalaşmağa başladı. Elmin texnika ilə daha çox əlaqələnməsi və riyaziləşməsi onu ilkin sinkretik başlanğıcdan daha da uzaqlaşdırdı. Rəşionalizm və texnisizm meyllərinin təzyiqi ilə elmdə humanitar çalarlar solğunlaşdı və elmdən insana qarşı, onun emosional və əxlaqi-mənəvi ideallarına qarşı istifadə edilməsi ehtimalı artdı. Elmin insan mənəvi ahəngindən kənara çıxaraq onunla ziddiyyətə girməsi Qərb sivilizasiyasının süqutunun təməlini qoydu.

Bu gün ABŞ-ın ulduz müharibələrinə hazırlıq sahəsindəki texniki tədbirləri artıq insan nəzarətindən çıxaraq kompüterlərin nəzarətinə əsaslanır ki, bu da insanın özünü elmi-texniki tərəqqinin ixtiyarına verməsi deməkdir. Elmi-texniki tərəqqinin insanın hara apara biləcəyini isə biz artıq yuxarıda izah etmişik. Yaranmış vəziyyətin real təhlükəsini bütün tərəqqipərvər qüvvələrin nəzərinə çatdırmaq və bəşəriyyəti bu təhlükədən xilas etmək bu gün dünya sosializm sisteminin tarixi vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

Qlobal miqyaslı yeni təfəkkürə keçidi zəruri edən mühüm səbəblərdən biri məhz elmi-texniki tərəqqidə insan amilinin ön plana çəkilməsinə, onun humanistləşdirilməsinə, elmin hərbi sənayeyə və ümumiyyətlə, istehsalat tətbiqinin mənəvi meyar süzgəcindən keçirilməsinə olan ehtiyacdır. Ona görə də, ölkəmizdə yenidənqurmanın həyata keçirilməsi bir tərəfdən elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsini və onun praktik tətbiqinin intensivləşdirilməsini tələb edirsə, digər tərəfdən də, bu hadisənin yekun istiqamətinin insanın yüksək mənəvi ideallarına tabe edilməsini nəzərdə tutur (2, 154).

Elm və texnikanın bəşəriyyət üçün daha çox müsbət, yoxsa mənfi nəticələr törətdiyi barədə mübahisələr yeni deyil. Elmə müxtəlif münasibət,

xüsusən iki kənar mövqedən münasibət ictimai fikir tarixində dərin köklərə malikdir. Hələ XVIII əsrdə Volterlə Russo arasındakı mübahisələr həmin məsələyə əks münasibətlərin klassik nümunəsi sayıla bilər. Fəlsəfi cərəyanlardan pozitivizm və ekzistensializm arasındakı başlıca fərqlərdən biri də məhz onların elmə münasibətdə bir-birinə əks olan kənar mövqelər tutmalarıdır.

"Elmi tərənnüm edən" pozitivizm insanın mənəvi fəaliyyətin digər sahələrinə etinasızlıq göstərdiyi kimi, "incəsənəti tərənnüm edən" ekzistensializm də elmə yalnız onun törətdiyi mənfi nəticələr prizmasından baxır. Elmə bu cür təzadlı münasibət müasir dövrdə ssientizm və antissientizm kimi bir-birinə əks cərəyanların mövqeyində daha aşkar surətdə üzə çıxır (1, 106).

Elmin, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri artdıqca bu məktəblər bir-birinə əks olan iki cəbhəyə ayrılırlar.

Texnikaya və onun sosial nəticələrinə münasibət baxımından da fəlsəfi konsepsiyaları bir-birinə əks olan mövqelərə bölünərək texnisizm və antitexnisizm mövqelərindən çıxış edirlər. Lakin ilk baxışda bir-birinə zidd olan bu cür kənar mövqelər əslində eyni məqsədə xidmət edir, müasir cəmiyyətin sosial ziddiyyətlərini pərdələmək niyyətini güdür. Belə ki, antissientizm və antitexnisizm mövqeləri cəmiyyətin bütün uğursuzluqlarının təqsirini elm və texnikanın üzərinə atmaqla daxili sosial ziddiyyətləri gizlətməyə çalışır.

Ssientizm və texnisizm mövqeləri (xüsusi halda texnoloji determinizm, postindustrializm və s.) isə elm və texnikanın inkişafına kapitalist ölkələrini böhrandan xilas edə bilən vasitə, ümid mənbəyi kimi baxır. Belə çıxır ki, elm və texnikanın yüksək inkişaf səviyyəsi hətta daxili sosial ziddiyyətləri də aradan qaldırmaq imkanına malikdir. Bununla da, elmi-texniki tərəqqi ictimai inkişafın vasitəsi yox, məqsədi kimi qələmə verilir (4, 24).

Əslində elmə xilaskar kimi baxmaq, yalnız ondan kömək gözləmək məqsədi üçün deyil. Hər şey onun qabaqcadan insan tərəfindən necə proqramlaşdırılmasından asılıdır.

Müasir elmin böyük imkanlarına heç kim şübhə etmir. Elmin inkişafı və tətbiqi nəticəsində əvvəllər seyr, möcüzə sayılan hadisələr, insanın əsrlər boyu arzusunda olduğu süni vasitələr indi real həyat həqiqətlərinə çevrilir.

Əsrimiz raket əsridir, – deyirlər. Lakin raketlər bizi yalnız o vaxt işıqlı sabaha aparır ki, onun sükanında humanist mənəviyyat, yeni təhsil paradigması dayanmış olsun! Sabah elmin necə idarə olunacağı, ondan hansı məqsədlər üçün istifadə ediləcəyi bu gün təhsilin məzmununda texniki və humanitar aspektlərin tarazlaşdırılma bilməsindən asılıdır.

Yəqin buna görədir ki, XXI əsrdə təhsil sisteminə yeni paradigmaya keçid ilk növbədə təhsilin humanitarlaşdırılması ilə əlaqələndirilir. Professor

Yaqut Neymətov yazır: «Təhsilin humanitar paradigmasının mənası peşə təlimi ilə təhsilin üzvi vəhdətindədir. Axı təhsilin məqsədi şəxsiyyətin inkişafından ibarətdir, təlim isə bu məqsədə çatmağın vasitəsidir. Əgər peşə təhsili öz məqsədinə çevrilsə biz vasitə ilə məqsədi qarışıq salmış olarıq». ¹

Elmin məqsəd və funksiyalarını, mənəvi aspektlərini bilmək təhsil siyasətinin formalaşması üçün çox önəmlidir. Çünki təhsilin məzmununda elmi-texniki biliklərə birtərəfli qaydada geniş yer verilməsi və onların insanın daha böyük amallar uğrunda mübarizəsində ancaq bir vasitə olduğunun öyrədilməməsi, gənclərin bu amallardan xəbərsiz qalması təhsilin ali məqsədindən uzaqlaşmağa gətirib çıxara bilər (5, 100).

Nəyə görə insan bütün böyük ümidlərini elmlə bağlayır, qarşısına çıxan çətinliklərdən, təhlükələrdən xilas yolunu elmdə axtarır? Məgər bu gün bəşəriyyət üçün ən böyük təhlükə olan nüvə silahını da, ekoloji böhranı da elm yaratmamışdır. Hər bir çətinliyi V.Hüqonun dediyi kimi, bu çətinliyi doğuran səbəbin özündə axtarmaq lazımdır?

İnsan yaradıcılığının ən eczakar məhsulu olan elm getdikcə insandan uzaqlaşır və öz yaradıcılığından asılı olmayan müstəqil qüvvəyə çevrilir. İndi elmin kimin əlində olmasından çox şey asılıdır. Böyük Füzuli elə bil bu gün üçün demişdi: «Elm pis adamların əlində hiyləgərlik alətidir. Amandır, hiyləgər şəxslərə bilik öyrətmə. Fəsad əhlinə elm öyrətmək xalqı qırmaq üçün cəlladın əlinə iti qılınc vermək deməkdir». Lakin, təəssüf ki, tarix bu hikmətə əməl etməmiş, «fəsad əhli» elmə daha tez yiyələnmişdir. Tarixin təkərinə geri döndərmək, elmi «fəsad əhlinin» əlindən geri almaq mümkün deyil. Ona görə də, qarşıda duran böyük vəzifə heç olmazsa bu gün kamal əhlinin elmə daha böyük sürətlə yiyələnməsi və inkişaf səviyyəsinə görə «fəsad əhlini» qabaqlamasıdır. Elm yalnız o zaman bəşəriyyəti həqiqətən xoşbəxtliyə aparar ki, onun ön cəbhəsi etibarlı əllərdə olsun.

Elmin ön xəttinə çıxmaq üçün isə ilk növbədə onu mənimsəmək tələb olunur. Həm də təkcə konseptual məzmun baxımından deyil, sosial və təşkilati struktur baxımından. Müasir dövrdə elmi adi şüur səviyyəsində idarə etmək mümkün deyil. Onu elmi sürətdə idarə edə bilmək üçün isə elmin rüşeym halından bu günə qədər keçdiyi tarixi yolu izləmək, inkişaf meyllərini aşkara çıxarmaq və məqsədəuyğun istiqamətə yönəltmək tələb olunur.

Elm nə vaxtdan başlanır?

1. Elm (elmi bilik) insanların ilk dəfə «nəyə görə», «hansı səbəbdən» sualını qoyduğu vaxtdan başlanır. İnsanların dünya hadisələrini izah etmək cəhdləri, artıq yalnız «nə etmək», «necə etmək» sualını deyil, həm də «nəyə görə belədir» sualını qoyması biliklərin bölgüsünə gətirir; əməli

biliklərlə yanaşı ilk elmi biliklər yaranır ki, bu hadisə müəyyən mənada elmin başlanğıcı kimi qəbul oluna bilər.

Adi şüur adət olunmuş, standart vəziyyətlərdə necə hərəkət etmək lazım olduğunu göstərsə də, bu vəziyyəti şərtləndirən səbəbləri aşkar etmək üçün kifayət deyil. Bunun üçün adi şüur hüdudundan kənara çıxmaq tələb olunur.

2. Elm elmi biliklərin bir sistem kimi formalaşdığı vaxtdan başlanır. Yəni elə bir vaxtdan ki, birincisi, bu vaxta qədər toplanmış biliklər yeni əldə olunan bilik üçün meyara çevrilir; artıq qərarlaşmış olan biliklərə uyğun gəlmək, onları tamamlamaq elmiliyin şərti kimi çıxış edir. Yaxud, ikincisi, mövcud biliklər zəminində daha obyektiv gerçəklikdən yeni faktiki material gözləmədən yeni bilik almaq imkanı yaranır, başqa sözlə, mövcud biliklər sistemi özü özünü inkişaf etdirmək keyfiyyəti əldə edir.

Elm həm də sosial sahədə vahid və bütöv sistem kimi formalaşır. Elmi biliklər sistemi daha artıq elm hadisəsini tam səciyyələndirmək üçün kifayət etmir (7, 111).

İstər «elm» sistemi, istərsə də, elmi inkişaf prosesi yalnız son illərdə xüsusi tədqiqat predmetinə çevrilmişdir ki, bu da elmin 63 sosial və iqtisadi rolunun ciddi sürətdə artması ilə əlaqədardır. Təbii ki, tədqiqat elə ilk mərhələdən sistemli xarakter daşıya bilməzdi və buna ehtiyac da olmamışdır. Bu sahənin tədqiqinə hər dəfə elmin və elmi inkişafın ən müxtəlif cəhətlərini öyrənmək zərurəti yaranarkən, qarşıya çıxan tələblərin konkret xüsusiyyətlərinə, spesifikasiyaya uyğun olaraq müraciət edilmişdir. Buna görə də, müxtəlif aspektlərdəki tədqiqatlar xeyli dərəcədə rabitəsiz xarakter daşıyır. Bununla belə, hələ vahid tədqiqat sistemi formalaşmasa da, bu sahədəki elmi işləri bir neçə 63 social 63 c tədqiqat istiqamətində qruplaşdırmaq olar. Elmin tarixi, metodoloji, qnoseoloji, sosioloji, iqtisadi, psixoloji aspektlərdəki tədqiqi, həmçinin onun planlaşdırılması və proqnozu probleminin öyrənilməsi – hər biri ayrılıqda nisbi müstəqil tədqiqat sahəsi kimi götürülə bilər. Bu sahələrin öz aralarındakı əlaqəsi çox zəifdir. Halbuki elm bütöv 63 social təşkil etdiyindən onun müxtəlif aspektlərdəki tədqiqi də vahid terminoloji əsasla malik olmalı, sistemli xarakter daşımalıdır. Ayrı-ayrı tədqiqat qollarının ortaqlıq məxrəcə gətirilə bilməsi üçün tədqiqat predmeti haqqında vaxtaşırı da olsa bütöv təsəvvür əldə edilməsi vacibdir. Bu tələbatı ödəmək üçün son vaxtlarda elmin müxtəlif istiqamətlərdə öyrənilməsindən alınan nəticələri vahid tədqiqat sahəsində – elmsünashqda birləşdirmək təşəbbüsü göstərilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev N. Azərbaycan Respublikasının MBD ölkələri ilə elm və təhsil sahəsində əlaqələri. səh 96.
2. Həsənov E. Heydər Əliyev diplomatiyası və Azərbaycanın siyasi problemləri. Sosial siyasi problemlər jurnalı. B.2007 səh.77.
3. Vəliyev E.V. Azərbaycan məktəbi ,problemlər, nailiyyətlər və perspektivlər. B.2010.Səh.164.
4. Zeynalov.N. Elmi texniki və informasiya inqilabının ictimai inkişaf sisteminin təsirinə dair. M.E.Akademiyası. B.2008.səh136.
5. Bax: məs.: *Kun T. Struktura nauçnix revolöuiy. M., 1977; Struktura i razvitie nauki. İz Bostonskix issledovaniy po filosofii nauki. M., 1978; Popper K. Loqika i rost nauçnoqo znanie. M., 1983.*
6. *Neymatov Ə.M. Obrazovanie v XXI veke: tendenüii i proqnoz. – M., 2002, str, 119-120.*
7. *Volkov Q.N. Söiologiqə nauki. M., 1968, s. 123.*

M. ABBASOVA
Z. PASHAYEVA

THE ROLE OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION.

SUMMARY

The presented article deals with the development of scientific and technical progress and reforms for the efficient use of scientific potential of higher schools in our Republic.

The serious problems in the social, political and spiritual life of our Republic and learning them, discovering of features of transitions period and carrying out complex investigations are taken into consideration in the given article.

The article also deals with the influence of scientific and technical progress, mutual cooperation of scientists, philosophers, sociologists, economists and historians.

In the presented article it is hoped for scientific and technical progress its future and its influence to human's life. But it must be realized that a human must not give his (her) will to technics.

They have to do their best with the help of technics for the realization of premium ideas.

The article has great importance for the following of development of scientific knowledge and determination of the ways of development of science.

M. АББАСОВА
З. ПАШАЕВА

РОЛЬ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В РАЗВИТИИ ОБРАЗОВАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли научно-технического прогресса в совершенствовании научного потенциала высших учебных заведений республики и намеченных преобразований в этой области.

В условиях наличия еще малоизвестных проблем в социально-экономической и духовной жизни общества переходного периода. Систематизированно изучены отдельные аспекты этой проблемы, сделано научное заключение о развитии научного знания под влиянием научно -технического прогресса, предполагающее взаимное сотрудничества всех исследователей в области общественных наук - философов, социологов, экономистов, историков и др. Для установления общих закономерностей научного развития на современном этапе.

В статье показывается что совершенствование науки и техники является необходимым условием изменил роли человека в общественной жизни республики, средством достижения высших человеческих идеалов.

Kəmalə ƏNVƏR QIZI MƏMMƏDOVA

*AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının
Kitabxanaşünaslıq şöbəsinin müdiri, dissertant***PULLU KİTABXANA-İFORMASIYA XİDMƏTLƏRİNƏ
QİYMƏTQOYMANIN STRATEGİYƏ VƏ TAKTİKASI**

Açar sözlər: kitabxana, marketinq, kitabxana-informasiya xidmətləri marketinqi, pullu kitabxana-informasiya xidmətləri, qiymət, qiymətqoyma, qiymət siyasəti.

Klövçevie slova: biblioteka, marketinq, marketinq biblioteçno-informaüionnıx usluq, platnıe biblioteçno-informaüionnıe usluqi, üena, üenoobrazovanie, üenovae politika

Key words: library, marketing, marketing of library and information services, paid library and information services, price, pricing, price policy

Qiymət istənilən əmtəə, xidmət və ya resursun dəyərinin pul ifadəsidir. Daha geniş mənada isə, qiymət məhsul və xidmətdən istifadə etmək üçün istehsalçıların mübadilə etdiyi dəyərlər toplusudur. (6,84-89)

Qiymət istehsalın strukturunu müəyyənləşdirir və pul axınının hərəkətinə, əmtəə kütləsinin bölüşdürülməsinə, bir sözlə, əhalinin rifah səviyyəsinə həlledici təsir göstərir. (5,5)

Marketinqdə qiymət bir sıra funksiyalar yerinə yetirir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində qiymət tələblə təklifin tarazlaşdırılması, onlar arasında balansın yaradılması funksiyası yerinə yetirir. Belə ki, qiymət tələb və təklifin təsiri altında formalaşsa da onların səviyyəsinə, onlar arasında balansın yaradılmasına ciddi təsir edir.

2. Məhsulun qiyməti istehlakçılara informasiyavermə funksiyası da yerinə yetirir. İstehlakçılar məhsulun satın alınmasına dair qərarlar qəbul edərkən digər amillərlə yanaşı, onun qiymətini də nəzərə alırlar.

3. Marketinq baxımından qiymətin ən vacib funksiyası məhsulun satışının və təklifin həcmnin stimullaşdırılması funksiyasıdır. Belə ki, qiymət tələb və təklifin həcminə təsir etməklə istehsalçı daha çox məhsul istehsal etməyə, istehlakçı isə daha çox məhsul almağa istiqamətləndirir. Bunun sayəsində satışın həcmnin artırılmasını stimullaşdırır.

4. İstehlakçılar müxtəlif məhsulların qiymət səviyyəsini nəzərə almaqla özlərinin gəlirlərini müxtəlif məhsullar arasında bölüşdürür. Bu-

nun nəticəsində isə bazarın məhsul strukturunu müəyyənləşdirir. Deməli, qiymət həm də gəlirlərin bölüşdürülməsi funksiyasını da yerinə yetirir.

5. Qiymət uçot funksiyası da yerinə yetirir. Qiymətin uçot funksiyası vasitəsilə bütünlükdə satışın, o cümlədən, ayrı-ayrı məhsulların satış həcmnin, satışdan əldə edilən ümumi gəlirin və mənfəətin məbləğinin, həmçinin məhsulun istehsalı və satışına çəkilən xərclərin və dəyər ifadəsində müəyyən edilən digər göstəricilərin uçotu aparılır. (1)

Məhsulun qiymətinin səviyyəsi çoxsaylı amillərin təsiri altında formalaşır. Bu amillərə bazar konyunkturası, müəssisənin məqsədi, dövlətin qiymət siyasəti, istehlakçıların tipləri, məhsulun istehsalı və satışına çəkilən xərclərin həcmi, rəqiblər, bölüşdürmə kanalı iştirakçıları, məhsulun həyat dövrünün mərhələləri, psixoloji və s. amillər aiddir. (2,349-384)

Bazarın konyunkturası dedikdə, qiymətlərin mövcud səviyyəsində tələblə təklif arasındakı nisbət başa düşülür. Tələbin həcmi təklifə nisbətən yüksək olduqda qiymətin səviyyəsi yüksəlir, tələbin həcmi təklifə nisbətən az olduqda isə qiymətin səviyyəsi aşağı düşməyə meyl edir.

Müəssisə qiymətqoyma sahəsində qarşısına müxtəlif məqsədlər: bazar da lider olmaq; satışın həcmi və bazar payını artırmaq; mənfəətin məbləğini maksimallaşdırmaq; bazarda qalmaq və məhsulun keyfiyyətinə görə lider olmaq və ya bu məqsədlərdən birini qoya bilər. Qarşıya qoyulan məqsəddən asılı olaraq müəssisə müxtəlif qiymət strategiyası tərtib edir.

Dövlətin qiymət siyasəti də qiymətlərin səviyyəsinə təsir edir. Bazar qanunvericilik aktları hazırlayır, qiymət siyasəti müəyyənləşdirir və müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Bura qiymət səviyyəsinin müəyyən edilməsi qaydası, satış kanallarının ayrı-ayrı iştirakçılarının hüquq bərabərliyini pozan qiymət müəyyən edilməsini qadağan edən qanunvericilik aktları, məhsulun qiymətinin reklam edilməsi qaydası və s. aiddir.

Məhsulun qiyməti müəyyən edilərkən istehlakçıların tipləri, onların qiymətə həssaslığı da nəzərə alınır. Belə ki, bazarın müxtəlif seqmentləri, ayrı-ayrı istehlakçı qrupları məhsulun qiymətinə və onun dəyişməsinə müxtəlif cür reaksiya verirlər.

Uzunmüddətli zaman kəsiyində məhsulun qiyməti onun istehsalına və marketinqə çəkilən xərclərin həcmindən aşağı müəyyən edilə bilməz. Çünki, məhsulun qiyməti həmin xərcləri ödəməyə imkan verməklə yanaşı, müəssisəyə nəzərdə tutduğu məbləğdə mənfəət əldə etməyə imkan verə bilər. Deməli, məhsulun istehsalı və satışına çəkilən xərclərin həcmi məhsulun qiymətinin səviyyəsinə birbaşa təsir edir: bu xərclərin səviyyəsinin artması qiymətin yüksəlməsinə, aşağı düşməsi isə qiymətin səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur.

Müəssisə öz məhsuluna qiymət müəyyənləşdirərkən mütləq rəqiblərin

qiymət strategiyasını nəzərə alır. Ümumiyyətlə, bazarda **rəqiblərin** çoxu qiymətin səviyyəsinin aşağı düşməsinə şərait yaradır.

Bölüşdürmə kanalı iştirakçıları, xüsusən də məhsulların fiziki bölüşdürülməsi də qiymətin səviyyəsinə təsir edir. Belə ki, məhsulun satış qiymətinin tərkibinə istehsalçı müəssisələrin xərcləri ilə yanaşı, satın kanalı iştirakçıların xərcləri də daxil olur və deməli, bu xərclərin həcmi və səviyyəsi məhsulun **qiymətinə** birbaşa təsir edir.

Məhsulun həyat dövrünün müxtəlif mərhələlərində məhsula qoyulan qiymətlərin səviyyəsi bir-birindən xeyli fərqlənir. Deməli, məhsulun həyat dövrünün mərhələləri də qiymətin səviyyəsinə bu və ya digər dərəcədə təsir edir.

Qiymətə **alıcı psixologiyası** da təsir edir. Belə ki, bəzi hallarda alıcılar məhsulun baha olmasını onun yüksək keyfiyyətli olması və ya əksinə, məhsulun qiymətinin aşağı olmasını onun aşağı keyfiyyətli olması kimi qəbul edirlər. (4,289-309)

Bazarın əsas məfhumlarından olan qiymət anlayışının təhlili və nəzərdən keçirilməsi kitabxanalar üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qiymət kitabxananın marketing kompleksinin ən vacib və mürəkkəb elementlərindən biri hesab edilir.

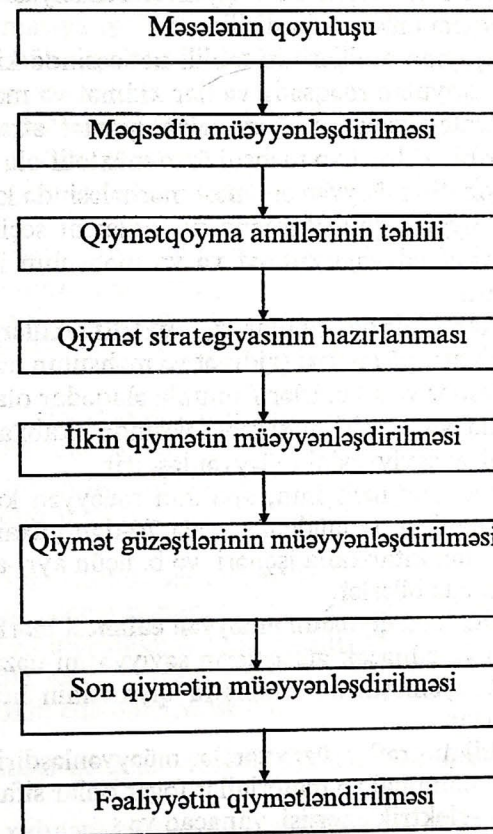
Kitabxana-informasiya sferasında qiymət adı altında pullu kitabxana-informasiya və digər məhsullara qiymət qoyulmasına imkan verən qiymətkoymanın idarəetmə sistemi başa düşülür. Qiymət məfhumunun təhlili ilə kitabxananın fəaliyyətinin nə qədər səmərəli olduğunu və öz xidmət və məhsullarından nə dərəcədə rəşional istifadə etdiyini öyrənmək mümkündür.

Marketingin qiymət elementinin kitabxanalardakı fəaliyyəti məhdud xarakter daşıyır və yalnız pullu xidmətlərə şamil edilir. Eyni zamanda marketingin bu istiqamətinin formalaşması kitabxanaların aktiv və təkidlə əlavə maliyyələşmə mənbələri axtarmasına səbəb olur. (8, 61)

Kitabxana-informasiya məhsulunun qiyməti təkcə istifadəçinin kitabxanadan əldə etdiyi və ya əldə etməyi nəzərdə tutduğu faydanın müqabilində ödəməyə hazır olduğu vəsaitin məbləği deyil, o həm də bir kitabxana xidmət və məhsulunun digər kitabxana xidmət və məhsuluna nisbətini müəyyən edən meyardır. Məhsul və xidmətin qiyməti elə müəyyən edilməlidir ki, mənafeləri ziddiyyət təşkil edən iki subyektin-kitabxananın və istifadəçinin mənafeyi bir-birinə uyğunlaşsın: istehsalçıya, yəni kitabxanaya nəzərdə tutduğu mənfəət məbləğini və ya mənfəətlilik normasını, istehlakçıya, yəni istifadəçiyə isə ödədiyi məbləğin müqabilində zəruri səviyyədə informasiyanı əldə etməyə imkan versin.

Qiymətkoyma-kitabxana məhsul və xidmətlərinin qiymət səviyyəsinin formalaşması prosesi və onların qarşıya qoyulmuş məqsəddən və qısa müddətli plan və perspektivdə mümkün olan xərclərdən asılı olaraq dəyişdirilməsinin mümkün varianlarının müəyyənəşdirilməsidir. (7, 290)

Kitabxana-informasiya məhsul və xidmətlərinə qiymət qoyuluşu müəyyən maliyyə göstəricilərinin və aparıcı marketing parametrlərinin kompleks halda nəzərə alınması ilə müəyyən oluna bilər. Kitabxanada xidmət və məhsullara qiymətkoyma müəyyən ardıcıl mərhələlər üzrə müəyyən edilir: Bunlar aşağıdakılardır:

Məsələnin qoyuluşu mərhələsində kitabxananın məqsəd bazarı və onun xarakteristikası, kitabxananın məqsəd və vəzifələri, hər bir xidmət və ya məhsul üzrə marketing strategiyası və marketing kompleksi, informasiya bazarında qiymətlərinin səviyyəsi və dəyişmə meylləri, rəqib kitabxanaların və ya informasiya müəssisələrinin qiymət səviyyəsi və s.

amillər təhlil edilir, qiymət sahəsində həll ediləcək problemlər və vəzifələr müəyyənləşdirilir. Aparılmış təhlil əsasında **kitabxananın qiymət sahəsində məqsədi müəyyənləşdirilir.**

Kitabxanada qiymətkoymanın ən məsul mərhələsi **qiymətin səviyyəsinə təsir edən amillərin təhlilidir.** Qiymətkoyma amillərinin təhlili prosesində tələbin həcmi, qiymətin elastikliyi, göstərilən xidmətlərdən əldə edilən gəlirlərin məbləği, xidmət məhsul və onlara çəkilən xərclərin və mənfəətin məbləği, qiymətin istifadəçilər tərəfindən qəbul edilməsi, rəqiblərin və kitab ticarəti vasitəçilərinin qiymətə reaksiyası və təsiri təhlil edilir, zərərsizlik nöqtəsi müəyyənləşdirilir.

Qiymətkoyma amillərinin təhlili nəticəsində kitabxana qiymət sahəsində qarşıya qoyulan məqsədə və hər xidmət və məhsul üzrə hazırlanmış marketinq strategiyasına uyğun gələn **qiymət strategiyası hazırlayır.** Bu strategiya hər bir xidmət və məhsul üzrə müxtəlif ola bilər.

İlkin qiymətin müəyyən edilməsi mərhələsində kitabxana öz xidmət və məhsullarına uyğun qiymətkoyma metodlarını seçir və seçilmiş metodla istifadəçiyə təklif edəcəyi xidmət və ya məhsulun ilkin (bazis) qiymətini müəyyənləşdirir.

Kitabxana, bir qayda olaraq, **müxtəlif amillərin təsiri altında alıcılara müəyyən qiymət güzəştləri** (xidmət və məhsulun həcminə görə güzəşt, mövsümi güzəştlər və s.) edirlər. Bununla əlaqədar olaraq, qiymət güzəştlərinin müəyyənləşdirilməsi mərhələsində kitabxana ediləcək güzəştlərin növlərini və səviyyəsini müəyyənləşdirir.

Kitabxanalar həmçinin, əhalinin müəyyən kateqoriyaları-əlil, müharibə qəhrəmanları, təqaüddçülər, yaşı 70-dən yuxarı olan oxucular, tələbələr, o cümlədən kitabxana işçiləri və b. üçün ayrı-ayrı xidmətlər üzrə güzəştlər təqdim edə bilərlər.

Kitabxana son qiymətin müəyyən edilməsi mərhələsində məhsulun ilkin qiymətini və ediləcək güzəştlərin səviyyəsini nəzərə almaqla onun son qiymətini müəyyənləşdirir. Xidmətin qiymətinin hesablanması aşağıdakı qaydada aparılır:

1. Maddi məsrəflər üzrə xərclər müəyyənləşdirilir:

-xammal və materiallar (əgər onlar sifarişçinin deyildirsə)

-elektrik enerjisi, yanacaq və s.

-maddi ehtiyatların dəyəri onların əldə olunma qiymətləri üzrə formalaşdırılır.

2. Əməyin ödənilməsi üzrə birbaşa xərclər müəyyənləşdirilir.

Bunun üçün müvafiq xidmətin yerinə yetirilməsi üçün lazım olan zaman hesab göstəricisinə vurulur, hansı ki, orta illik əmək haqqı fondunun iş vaxtının nominal illik fonduna bölünməsi ilə müəyyənləşdirilir.

Nəhayət, **fəaliyyətin nəticəsinin qiymətləndirilməsi mərhələsində** qiy-

mətkoymanın nəticəsi təhlil edilir, qarşıya qoyulmuş məqsəddən kənarlaşmalar və onun səbəbləri araşdırılır, əldə edilmiş nailiyyətlərin möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi, uğursuzluqların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər hazırlanır.

Kitabxanalarda qiymətkoymanın aşağıdakı strategiyalarının tətbiqi daha məqsədəuyğun hesab edilir:

1.Yeni kitabxana xidməti və məhsul növlərinin bazara tətbiqi zamanı onlara qiymət qoyuluşu.

Bu halda aşağıdakı variantlar mümkündür:

-kitabxana-informasiya məhsul və xidmətinə yüksək səviyyədə tələbin olması ilə əlaqədar müvəqqəti olaraq yüksək qiymət qoyuluşu;

-bazarda müəyyən xidmət və məhsullar üzrə möhkəmlənmə və istehsal həcmi artırma məqsədi ilə aşağı qiymət qoyuluşu

2.Endirimlərlə qiymət qoyuluşu:

Kitabxanalarda qiymət endirimlərinin aşağıdakı növləri tətbiq olunur:

- əldə olunan xidmət və məhsulun böyük həcminə görə: əgər xidmət partiya halında əldə olunursa onda müəyyən bir həcmdən sonra tətbiq edilən endirim (bu nüsxə və ya qiymət baxımından tətbiq olunur);

- mövsümlə, eləcə də həftənin günləri, günün saatları və s. əlaqədar endirim;

-istifadəçi müqavilədə nəzərdə tutulduğu müddətdən əvvəl ödəniş etdiyi təqdirdə tətbiq edilən endirimlər;

-istifadəçilərin yeni xidmət və ya məhsula marağını artırmaq məqsədi ilə nümunə kimi tətbiq olunan xidmət və məhsullar üçün tətbiq edilən endirimlər;

-kitabxananın daimi istifadəçiləri üçün tətbiq edilən endirimlər;

-təcili təxirsiz nağd ödəniş zamanı tətbiq edilən endirimlər.

3. Diskriminasiyalı qiymətkoyma (qiymət differensasiyası)

Kitabxana müxtəlif səbəblərdən xərclərlə əlaqəsi olmayan qiymətə xidmət və məhsullar təklif edə bilər. Məsələn:

-ayrı-ayrı istifadəçi qrupları üzrə-müxtəlif bazar segmentləri üçün ayrı-ayrı qiymətlər;

-məkanə görə xidmət və ya məhsul müxtəlif yerlərdə müxtəlif qiymətlərə təklif oluna bilər (təkliflə əlaqədar xərclərin eyni olmasına baxmayaraq);

Qeyd: bu adətən, uzaqdanqoşulan informasiya istehlakçıları üçün və ya xidmət kitabxananın özündə göstərilmədiyi təqdirdə tətbiq olunur)

-xidmətin göstərilmə variantlarına görə müxtəlif qiymətlər üzrə müxtəlif variantlar;

Qiymət diskriminasiyası effektiv olsun deyə istifadəçi bazarı seqmentləşdirilməli və bu seqmentlər bir-birindən tələbin intensivliyinə görə fərqlənməlidirlər. Ən əsası isə, diskriminasiyalı qiymətlərin təyini istifadəçidə inciklik və qəzəb doğurmamalıdır.

Kitabxana rəhbərləri qiymət siyasətini müəyyənləşdirərkən qiymətin ikili rolunu: kitabxana məhsul və xidmətlərinin müəyyən növlərinin əlverişliliyinə təsir göstərən kitabxana və cəmiyyət arasındakı tənzimləyici (istifadəçi qismində) rolunu və xidmət formalarının rentabellik xarakterini təmin edən və gələcəkdə profil üzrə fəaliyyətin büdcədən kənar istiqamətlərinin realizasiyasını və inkişafını həyata keçirilməyə imkan verən faktor olmasını nəzərə almalıdır.

Kitabxana məhsul və xidmətləri üçün qiymət artımı və ya qiymət şirəldilməsi ya alternativ (o cümlədən məzmun və xüsusiyyətə yaxın olan) kitabxana-informasiya məhsullarının seçiminə, ya da ümumiyyətlə, müəyyən bir müddətə xidmətin bu növündən imtina etməyə gətirib çıxarda bilər. Əksinə, qiymət endirimi isə mövcud şəraitdə istehsal həcmi artırmağa, istehlakçıları rəqiblərdən uzaqlaşdırmağa imkan verəcək. (3, 13)

Kitabxana qiymətləri istehlakçı tərəfindən qəbul olunacaq şəkildə təyin etməlidir. Kitabxananın qiymət siyasəti, xidmət və məhsullara qoyulan qiymət istifadəçilərin tələbatına uyğun gəlməli və nəzərdə tutulan mənfəəti əldə etməyə, kitabxananın və göstərilən xidmətlərin rəqabətqabiliyyətliliyini qoruyub saxlamağa istiqamətlənməlidir. Kitabxana xidmət və məhsulunun qiyməti istifadəçiyə ödədiyi məbləğin müqabilində daha çox fayda, dəyər əldə etməyə imkan verməlidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Assglğ Q. Marketing: prinüpi i strateqiə: Uçebnik dlə vuzov. – M.: İNFRA – M, 2001, - X11, 804 s.
2. Beləev V.İ. Marketing: osnovi teorii i praktiki : uçebnik / V.İ. Beləev. — M. : KNORUS, 2005. — 672 s.-S. 349-384
3. Klöev V. K., Abbakumova N.P. Üenoobrazovanie i üenovoy marketing v biblioteke: Nauç.-metod. posobie.- M., 1997.- 86 s.-13.
4. Kotler F. Osnovi marketinga: kratkiy kurs/ Per s anql — M., İzdatelgskiy dom "Vilgəme", 2007. — 656 s.S.289-309.
5. Naumov V.V, Vaqin V.D. Üenoobrazovanie: Uçebnoe posobie. (v sxemax) /— M.: MİGMP, 2005.-51s. -S.5
6. Osnovi marketinga : uçebnik(Glektronniy resurs) ; Reqiionalgñny - finansovo-gkonomieşkiy ins-t.-Kursk, 2009.-225s. S 84-89
7. Spravoçnik bibliotekarə / nauç. red. A.N.Vaneev, V.A.Minkina. — SPb.: Professia, 2004. — S. 290
8. Suslova, İ.M. Praktiçeskiy marketing v bibliotekax: uçeb.-metod. posobie / İ.M.Suslova. — M.: Libereə, 2004. — 144s. -S.61

K. MAMEDOVA

зав. Отдела Библиотековедения
ЦНБ НАН Азербайджана, диссертант

СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА ПЛАТНЫЕ ФОРМЫ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЕ

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются общетеоретические и эмпирические вопросы ценообразования итоговых продуктов деятельности библиотек.

K. MAMMADOVA

Central Scientific Library of
Azerbaijan National Academy of Sciences.
the chief of the department Library science.

STRATEGY AND TACTICS OF PRICING ON PAID FORMS LIBRARY AND INFORMATION SERVICE

SUMMARY

General-theoretical and empirical problems of pricing of total products of libraries' activity are taken up in the article.

**EKOLOGIYA VƏ ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ ÜZRƏ
BIBLIOQRAFİK VERİLƏNLƏR BAZASININ YARADILMASININ
BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ**

Açar sözlər: Ekologiya, bibliografik məlumat bazası, iş təcrübəsi, metod

Key words: Ecology, bibliographic database, work experience, methods

Ключевое слово: Экология, база библиографических данных, опыт работы, методы

Son illər dünyanın məşhur informasiya mərkəzləri insan fəaliyyətinin ayrı-ayrı sahələri, o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsi problemləri üzrə fundamental bibliografik verilənlər bazaları yaratmışlar. [1-8]. Azərbaycan Respublikasında ekologiya üzrə normativ hüquqi və sənəd-informasiya bazası formalaşmışdır. (9)

Digər sahələrdə olduğu kimi ,ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə sənəd axının həcmnin artması bibliografik informasiya tələbatının intensivləşməsi bu sahə üzrə bibliografik fəaliyyət, o cümlədən bibliografik təminatın yeni metod və texnologiyalarının yaradılmasını zəruri etmişdir. Ümumiyyətlə, sənəd kommunikasiyaları sistemində bu istiqamətdə ilk addım XX əsrin 50-ci illərində atılmağa başlandı.O zamanlar ilk dəfə olaraq həmin prosesdə hesablama texnikasının tətbiqinə, avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin yaradılmasına başlandı. Həmin texniki vasitələrdən informasiyanın emalı prosesinin aparılması üçün həm də xüsusi proqram təminatı və metodlar tələb olunurdu. Bu sahədə ilk təcrübə SKS-nin təsisatı olan elmi-texniki informasiya müəssisələrində aparıldı. Bibliografik proseslərin yüksək səmərəli və sürətlə yerinə yetirilməsi üçün əsas vəzifə sənədin bibliografik yazının cəmi bir dəfə tərtib edilməsi və ondan dəfələrlə istifadə edilməsi eləcədə axtarışın sürətlə həyata keçirilməsi idi. Bu vəzifənin həyata keçirilməsi üçün yaradılan əsas metod və texnologiya verilən bazası texnologiyası olmuşdur. Verilənlər bazası deyərək müəyyən bilik sahəsinə dair bir-biri ilə əlaqədar verilənlərin məcmusu nəzərdə tutulur. Burada həmin məcmu müəyyən formatda tərtib edilir. Hesablama maşınında emal edilir və maşın təşkilatları öz informasiya tələbatına uyğun olaraq müxtəlif təyinatlı və quruluşlu verilənlər bazaları tərtib edirdi. Bu işin yerinə yetirilməsi üçün ilk növbədə informasiyanı emal edən hesablama qurğuları və

verilənlər bazalarını idarə edən sistem proqramları tələb olunur. Müasir dövrdə verilənlər bazaları insan fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələrində yaradılır və inkişaf etdirilir. Kitabxana bibliografik fəaliyyətdə tətbiq olunan verilənlər bazaları müxtəlif əlamətlərinə görə təsnifləşdirilə bilər. Bunlardan aşağıdakıları göstərmək mümkündür.

1) Aid olduğu elm və bilik sahələrinə görə. Bu baxımdan universal sahəvi bibliografik verilənlər bazaları fərqləndirilir. Universal bibliografik verilənlər bazaları adətən universal kitabxanalar tərəfindən yaradılan elektron kataloqların tərkibində təşkil edilir.

2) Sahəvi və sahələrarası problemlər üzrə BVB-sı.

3) Konkret məqsəd üzrə yaradılan və ayrı-ayrı sənəd növlərini əks etdirən BVB. Məs; rəsmi sənədlərin, elmi ədəbiyyatın soraq nəşrlərinin verilənlər bazası. 4)Müəyyən zamana aid sənəd kütləsini və ya sənəd axınını əks etdirən BVB. Məs;cari, retrospektiv. Onuda qeyd edək ki, müasir SKS-də bibliografik verilənlər bazaları ilə yanaşı tam mətnli faktoqrafik verilənlər bazaları yaradılır. Bibliografik verilənlər bazalarında sənədlər haqqında elektron bibliografik yazılar nizamlı şəkildə yerləşdirilir. BVB-nin tipik nümunəsi elektron kataloqdur. Tam mətnli verilənlər bazalarında sənəd barədə bibliografik informasiya ilə yanaşı onların mətni olur. Faktoqrafik verilənlər bazalarında isə müəyyən fəaliyyət sahəsinə dair informasiya toplanır. BVB-larının yaradılması mürəkkəb proses olub bir neçə mərhələdən ibarətdir. İlk mərhələdə verilənlər bazalarının tərkibi strukturu doldurulması xüsusiyyətləri təyin edilməli daha sonra onun proqram texniki məsələsi həll edilməlidir. Hal-hazırda bibliografik verilənlər bazalarının yaradılması üzrə müxtəlif proqram vasitələrdən istifadə edilir ki onların da içərisində aparıcı mövqe "Oracle" tipli verilənlər bazaları nəzərdə tutulur. BVB-nin hazırlanmasında hazırlıq əsas və yekun mərhələsi fərqləndirilir. Hazırlıq mərhələsində bazanın texniki tapşırığı hazırlanır onun təyinatı müəyyənləşdirilir, sənədlərin seçilməsinin formal sərhədləri müəyyənləşdirilir.Bibliografik yazının strukturu təyin edilir və onun formatı müəyyənləşir. BVB-nin yaradılmasının əsas mərhələdə ona daxil edilən sənədlər müəyyənləşir. Daha sonra həmin sənədlər çoxluğu içərisində seçmə aparılır. Bunun ardınca sənədin elektron bibliografik təsviri tərtib edilir. Həmin təsvirin indekslərinə annotasiya və ya referat tərtib edilir və verilənlər bazasına daxil edilir. Bu mərhələlərin sonunda daxil edilmiş yazılar yoxlanılır və redaktə edilir.Yekun mərhələdə verilənlər bazası üzrə təsvir tərtib edilir. Orada təqdim edilən informasiya barədə məlumat hazırlanır Verilənlər Bazası qeydiyyatdan keçir daha sonra isə verilənlər bazası üzərində cari iş aparılır.Yazılar çıxarılır dəyişdirilir əlavə edilir. Tələbatçılara yüksək səviyyəli bibliografik informasiya xidməti göstərilməsi üçün bibliografik verilənlər bazası daim

təkmilləşdirilməli və yeni sənədlər haqqında informasiya ora daxil edilməlidir. Bir sıra hallarda BVB-nin hazırlanmasında bir neçə müəssisə və ya təşkilat iştirak edir. Bu halda həmin iştirakçılar birgə yaradılan verilənlər bazasının ayrı-ayrı istiqamətlərinin əmək bölgüsü haqqında razılıq əldə etməlidirlər. İştirakçılar biblioqrafiyalasdırılan sənədlərin dilinə nəşr yerinə nəşr növünə və digər əlamətlərə görə bölüşdürmək haqqında qərar qəbul etməlidirlər. BVB-nin yaradılması və inkişafı təcrübəsi sübut edir ki indiki dövrdə biblioqrafik informasiyanın toplanılması işlənməsi tələbatçılara çatdırılması sahəsində ilk ən məqsədəuyğun texnika məhz VBV-sidir. Dünyanın elm və texnika sahəsində inkişaf etmiş ölkələrdə BVB-nin yaradılması və təkmilləşdirilməsi sahəsində zəngin təcrübə edilmişdir. BVB yalnız kitabxanalarda deyil həm də elmi informasiya xidməti ilə məşğul olan şirkətlərdə nəşriyyatlarda yaradılır. Azərbaycanda BVB-nin yaradılması üzrə işlər XX əsrin 70-ci illərin sonunda başlandı. Bu sahədə ilk təcrübə kimi Azərbaycan Respublikası Dövlət Elmi Texniki kitabxanasının avtomatlaşdırılmış idarə sistemləri yaradılması üzərində görülən işlər qeyd etmək olar. Təxminən 4 il ərzində yaradılıb istifadəyə verilmiş həmin sistemin tərkibində BVB-si də təşkil edilirdi. Həmin bazada əsasən texniki və təbiət elmləri o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsinə dair sənədlər də öz əksini tapmışdır. Azərbaycanda ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində BVB yaradılmasının 30 illik tarixi var. Bundan bir qədər sonra AMEA-nın MEK kitabxanasında BVB-nin yaradılması sahəsində işlər görülməyə başlandı. AMEA-nın MEK kitabxanası SSRİ EA-nın Tətbiqi Riyaziyyat İnstitutunda yaradılmış avtomatlaşdırılmış sənəd informasiya sisteminin ayrı-ayrı modullarını alaraq kitabxanada informasiyanın seçilib yayılması işinin avtomatlaşdırılmasına başlandı. "ASİOK" adlanan həmin sistemin tərkibində BVB-si də mövcud idi. Həmin lahiyə əsasında kitabxana fonduna daxil olan yeni sənədlərin elektron biblioqrafik yazıları tərtib edilərək maşın yaddaşına verildi. Bundan başqa Moskvadan Kitabxana İnformasiya İnstitutlarından elektron biblioqrafik yazılar da alınaraq sistemə daxil edilir. Həmin sistem akademyanın ayrı-ayrı müəssisə və təşkilatlarında təbiətsünəşliq və texnika üzrə mütəxəssislərin daimi sorğuları əsasında informasiyanın seçilmiş yayılmış rejimində xidmətin aparılmasına şərait yaradır. Sistemə daxil edilən biblioqrafik yazıların əksəriyyəti referativ jurnallardan elmi mətbuatdan götürülmüş sənədləri əks etdirir. Sistem həm də ayrı-ayrı sorğular əsasında axtarışın aparılmasına imkan verir. Məlumdur ki, AMEA-nın Botanika, Coğrafiya və Genetika İnstitutlarında eləcə də Xəzər elmi mərkəzində aparılan tədqiqatlar xeyli dərəcədə ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi ilə əlaqədar idi. Buna görə də həmin sistemdə

toplanan elektron biblioqrafik yazıların müəyyən qismi bəhs etdiyimiz sahəyə aiddir. 70-80-ci illərdə respublikada yerinə yetirilmiş işlər elektron biblioqrafik ehtiyatların yaradılması və istifadəsi sahəsində çox əhəmiyyətli nəəliyyət oldu. Lakin 80-ci illərin ortalarına yaxın ölkədə baş verən sosial-siyasi və iqtisadi proseslər nəticəsində həmin sistemlərin istismarı dayandırıldı. Respublikada BVB-nin yaradılması və tətbiqi sahəsində uzunmüddətli fasilə əmələ gəlmişdi. Bu sahə üzrə işlərin yenidən canlanması XXI əsrin ilk illərinə təsadüf edir. Həmin dövrdə Azərbaycanın bir sıra ali məktəblərində AKSS-nin yaradılmasına başlandı. Buna misal olaraq Xəzər və Qərb universitetlərində, Neft Akademiyasında aparılan işləri misal göstərmək olar. Bundan əlavə bir sıra qeyri-dövlət təşkilatları da öz profilinə uyğun elektron biblioqrafik ehtiyatların yaradılmasına başlandı. Respublikada müasir mənada avtomatlaşdırma tələblərinə cavab verən və lisenziyalı AKSS-nin yaradılması BVB-nin təşkilinə təkan verdi. Azərbaycanda bu tipli ilk sistemlər Xəzər universitetində, Qafqaz resurs mərkəzində, Prezident Kitabxanasında, BDU-nun Elmi Kitabxanasında və digər kitabxanalarda yaradılmağa başlandı. Həmin sistemlərin əksəriyyəti yerli kompleks informasiya şəbəkələri çərçivəsində fəaliyyət göstərməyə başladı. Sistemlərin dərinlən mənimsənilməsi nəticəsində sonradan onların veb şlüz vastəsilə internətə çıxması da təşkil olunmağa başlandı. Adları çəkilən AKSS-lərin əksəriyyətində toplanan biblioqrafik informasiya çoxsahəli və universal xarakter daşıyır. Buna görə də onların tərkibində təbiətin mühafizəsi ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsinə dair ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Ekologiyaya dair ədəbiyyatın ən geniş təmsil olduğu BVB-si BDU-nun Elmi Kitabxanasında və Axundov adına Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasında yaradılmışdı. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə ən zəngin verilənlər bazası Axundov adına Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasının avtomatlaşmış sistemində mövcuddur. Yuxarıda adları çəkilən avtomatlaşmış sistemlərin əksəriyyəti bir kitabxananın fondunu əks etdirən sistemlər kimi yaradılmışdır. Azərbaycanda ilk kooperativ BVB-si gələcək naminə gənclər təşkilatının təşəbbüsü ilə yaradılmağa başlandı. Bir sıra beynəlxalq təşkilat və şirkətlərin yardımı ilə həyata keçirilən bu lahiyə içərisində ilk növbədə 14 kitabxananın kooperativ BVB-si yaradılmış və az bir müddət ərzində həmin bazanın internətə çıxışı təşkil edildi. Hal-hazırda 110 mindən çox sənəd haqqında biblioqrafik informasiya yerləşdirildi. Lahiyənin çərçivəsində ona üzv hər təşkilata ayrıca kompüter verilmiş və kitabxananın işçisi fondada olan kitablar barədə biblioqrafik informasiyanın xüsusi proqramda verilənlər bazasında fayl şəklində təşkil edilir. Həmin lahiyənin əsas qüsuru odur ki, burada tərtib edilən elektron

bibliografik təsvirlər dünyada qəbul edilmiş bibliografik təsvir standartlarına uyğun deyil. Həmin bibliografik resursları www.kitab.az ünvanından tapmaq olar.

Ekologiya mövzulu bibliografik verilənlər bazalarının yaradılması və istifadəsi, Respublikamızın unikal coğrafi mövqeyi, onun rəngarəng təbiəti, landşaftı, ərazimizin mürekkəb geoloji quruluşu, eyni zamanda torpağımızın müxtəlif yeraltı sərvətlərlə zənginliyi burada lap qədim zamanlardan ətraf mühit haqqında biliklərin toplanılması və inkişafına müsbət şərait yaratmışdır. İndiki nəsillərin borcu bu təbii mühiti qoruyub gələcək nəsillərə çatdırmaq, gündəlik təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə dəymiş mənfi təsirlərin nəticəsini aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Bu məsələlərin həlli ekologiya üzrə elmi tədqiqatlar, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində praktiki fəaliyyət olmadan mümkün deyildir. Məhz buna görə də, ölkəmizdə elmlər sistemində Ekologiyanın müstəsna əhəmiyyəti vardır və hal-hazırda respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafı, insanların rifahı vaxtı ilə məhz faydalı qazıntılar, neft və qaz geologiyası sahəsində aparılmış tədqiqatların praktiki tətbiqi sahəsində mümkün olmuşdur. Buna görə də, həmin sahənin sənəd-informasiya və bibliografik təminatının təkmilləşdirilməsi, bu sahədə yeni metod və texnologiyaların tətbiq edilməsi indi daha yüksək aktualıq və əhəmiyyət kəsb edir. Müasir təbiət elmləri sisteminin tərkibində Ekologiya öz öyrənmə obyektini seçilir. Belə ki, hal hazırda bu kompleksə insanın təsiri ilə ətraf mühitdə baş verən prosesləri, həm cansız, həm də canlı təbiətin mühafizəsini öyrənən sahələr daxildir. Elmlərin differensiasiyası və inteqrasiyası prosesində bu sıra daha da genişlənir, ona yeni-yeni sahələr əlavə edilir. Bu elmlər kompleksi Azərbaycanda da durmadan inkişaf edir.

Ekologiyanın inkişafı bu sahənin sənəd-kommunikasiyalar sisteminin də inkişafına böyük təkan vermişdir. Bu inkişaf xüsusən də son 80 ildə daha da sürətli şəkildə baş vermişdir. Həmin inkişaf öz təzahürünü ilk növbədə sənəd axınında tapmışdır. Belə ki, bu elmlər üzrə yüzlərlə elmi monoqrafiya, dərsliklər, praktiki vəsaitlər, məlumat nəşrləri çap edilmiş, minlərlə elmi məqalə, konfrans materialı, normativ-texniki sənəd dərc edilmişdir. Sahə üzrə sənəd-kommunikasiya sisteminin inkişafı həm də bu sahə üzrə sənəd-informasiya tələbatında tapmışdır. Həmin müddət ərzində respublikamızda bu sahə üzrə onlarla istehsalat və digər təsərrüfat subyektləri, elmi tədqiqat qurumu, təhsil müəssisəsi, ali məktəb kafedraları yaranmışdır ki, həmin qurumların əməkdaşları informasiya tələbatçıları kimi bu sahədə yaranan yeni ədəbiyyata ehtiyac hiss edirdilər. Eyni zamanda, onlar özləri həm də elmi yaradıcılıqları ilə sənəd yaradıcılığında iştirak edərək sənəd-informasiya mühitinə, dövriyyəyə yeni sənədlərin daxil edilməsində aparıcı rol oynamışlar. Bu proses

Azərbaycanın yenidən öz dövlət müstəqilliyini bərpa etməsindən sonra daha da güclənmişdir. Həmin dövrdə respublikamızda geniş vüsət alan iqtisadi inkişaf elmə və onun mövcud olmasının vacib şərti olan sənəd-kommunikasiyalar sistemində də öz müsbət təsirini göstərməkdədir. Bu isə bu sahədə bibliografik informasiyanın həm yaranmasında, həm də istifadəsində canlanmaya səbəb olmuşdur. Bu nöqteyi-nəzərdən Ekologiya üzrə bibliografik vəsaitlər sisteminin təkmilləşməsi, bibliografik informasiya dövriyyəsinə yeni vəsaitlərin daxil edilməsi, informasiyanın işlənməsinin, saxlanması, ötürülməsinin və istifadəsinin yeni metod və texnologiyalarının yaradılması və tətbiqi müsbət tendensiya kimi qiymətləndirilə bilər.

Ekologiya üzrə bibliografik vəsaitlər sisteminin təkmilləşməsi, bu sahə üzrə informasiyanın işlənməsinin, saxlanması, ötürülməsinin və istifadəsinin yeni metod və texnologiyalarının yaradılması və tətbiqindən bəhs edərkən haqlı olaraq qarşıya belə bir sual çıxır. Həmin yeniliklərin meydana çıxması və tətbiqi hansı amillərin təsiri altında baş vermişdir? Həmi sualı bir qədər ətraflı nəzərdən keçirək.

Uzun illər ərzində elm və praktiki fəaliyyətin bütün sahələrində sənəd-informasiya və bibliografik təminat bilavasitə insanların intellektual fəaliyyəti, zehni əməyi əsasında yerinə yetirilirdi, bibliografik arayışlar, göstəricilər tərtib edilir, kataloq-kartoteka sistemi yaradılırdı. Lakin XIX əsrin sonlarından etibarən sənəd-kommunikasiyalar sistemində dövriyyəyə daxil olan sənədlərin miqdarının və tələbatçıların sayının artması, gədən proseslərin sürətlənməsi ənənəvi üsulların imkanlarının tükəndiyini sübut etdi və yeni metod və üsullara ehtiyac yaratdı. Bu ehtiyacın tələbi ilə meydana çıxan yeni texnologiyalardan Avtomatlaşdırılmış informasiya-axtarış sistemləri və verilənlər bazasının xüsusilə böyük əhəmiyyət və imkanlara malikdir.

Sənəd-kommunikasiyalar sisteminin və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana işi və bibliografik fəaliyyətin inkişafında ən əhəmiyyətli mərhələ XX əsrə təsadüf edir. XX əsr bəşər tarixində elmin bir çox sahələrində inqilabi əhəmiyyətli kəşflər və bu kəşflər əsasında texnika və texnologiya sahələrində keyfiyyət və kəmiyyət dəyişiklikləri ilə səciyyəvidir. Bu dövrün əhəmiyyətli nəzəri və praktiki nailiyyətlərindən kibernetika və elektronikanın, kommunikasiya və informasiya nəzəriyyəsinin yaranması, tətbiqi riyaziyyatın inkişaf etməsi, müxtəlif növ informasiyanı kodlaşdırmağa, yaddaşda saxlamağa, məsafəyə ötürməyə, informasiyanı kodlaşdırmağa, yaddaşda saxlamağa, məsafəyə ötürməyə, bir formadan başqa formaya çevirməyə imkan verən metodların, qurğu və mexanizmlərin yaradılması və tətbiqi kimi nailiyyətləri misal göstərmək mümkündür. Xüsusən də XX əsrin ortalarında əvvəlcə proqramlaşdırılan elektromexaniki hesablama maşınlarının geniş yayılması və nəhayət, 1943-

cü ildə ABŞ-da Bistqlinin rəhbərliyi ilə ilk elektron hesablama maşının yaranması informasiya texnologiyaları sahəsində yeni eranın başlanğıcını qoydu. Bunun ardınca fasiləsiz olaraq EHM-lərin yeni, daha sürətlə işləyən, daha mürəkkəb əməliyyatları yerinə yetirə bilən modellər meydana gəldi. Az sonra isə EHM-lərdə əməl edilən informasiyanı yadda saxlayan böyük informasiya tutumlu qurğular yaradıldı.

Bibliografik verilənlər bazasının aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xidmət edir:

- sənəd barədə bibliografik yazının cəmi bir dəfə tərtib edilib yaddaşa verilməsi ilə onun sonradan dəfələrlə istifadəsinə imkan yaradılması;
- bibliografiyalığdırma sərəf edilən vaxt və əməyin məsrəfinin xeyli azaldılması ilə əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi;
- avtomatlaşdırılmış nəzarət funksiyasının olması ilə bibliografik yazıların tərtibində bir sıra səhvlərin qarşısının alınması;
- axtarışın onlarla element əsasında aparılmasının mümkün olması nəticəsində ən müxtəlif əlamətlər üzrə axtarışın aparılması;
- maşınla oxunan elektron bibliografik yazıların tərtibi üzrə geniş yayılmış kommunikativ formatların və standartların tətbiqi nəticəsində bibliografik yazıların mübadiləsinin, toplu, korporativ kataloqların yaradılması;
- elektron bibliografik yazıların WEB kataloqda yerləşdirilməsi və bunun nəticəsində bibliografik verilənkər bazasına İnternetlə dünyanın istənilən nöqtəsindən daxil olma imkanının yaradılması;
- ən müxtəlif tipli və təyinatlı bibliografik siyahı və göstəricilərin tərtibinin dəfələrlə asanlaşması;
- müxtəlif növ və təyinatlı bibliografik arayışlar tərtibinin keyfiyyət və sürətinin dəfələrlə yüksəlməsi;
- ümumdünya bibliografik informasiya mühitinin formalaşması.

Əlbəttə, avtomatlaşdırılmış kitabxana-bibliografik sistemlərinin genişlənməsi, bu sahədə yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində yerinə yetirilən vəzifələrin sırası daha da genişlənəcəkdir. Bu isə şübhəsiz ki, bibliografik informasiyanın və onun bibliografik verilənlər bazası şəklində tərtib edilmiş növünün bəşəriyyətin tərəqqisində olan rolunun daha da artmasına yardım göstərəcəkdir.

Hal-hazırda ünvanlandığı elm və ya fəaliyyət sahəsinə görə bibliografik verilənlər bazalarının universal, çoxsahəli, sahəvi və problem-tematik xarakterli kimi növləri fərqləndirilir. Əgər bibliografik verilənlər bazasının yaradılmasının ilk mərhələsində əsasən universal bibliografik verilənlər bazaları yaradıldısa, sonrakı dövrlərdə sahəvi və problem-tematik xarakterlilərin xüsusi çəkisi xeyli artmışdır.

Azərbaycanda sənəd-kommunikasiya sisteminin və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana işi və bibliografik fəaliyyət sahəsində avtomatlaşdırılmış idarəetmə və informasiya sistemlərinin və onların ayrılmaz tərkib hissəsi olan bibliografik verilənlər bazasının yaradılmasının otuz illik tarixi vardır. İndi ölkəmizin bir sıra aparıcı kitabxanalarında yaradılmış avtomatlaşdırılmış idarəetmə-informasiya sistemləri işə salınmışdır və onlar öz bibliografik məlumat bazalarını ardıcıl olaraq inkişaf etdirirlər. Həmin məlumat bazalarında toplanmış materialın daxilində Ekologiya üzrə sənədləri əks etdirən bibliografik informasiya çox əhəmiyyətli yer tutur.

Azərbaycanda sənəd-kommunikasiya sistemlərində və onun tərkib hissəsi olan kitabxana-bibliografik bibliografik fəaliyyətdə informasiya texnologiyalarının tətbiqinin ilk mərhələsi XX əsrin 70-ci illərində başlamışdır. O zaman sənəd-informasiya və o cümlədən kitabxana-bibliografiya proseslərinin yeni informasiya texnologiyaları əsasında yenidən qurulması sahəsində meyllər Azərbaycana da sirayət etdi. Bu sahədə ilk təcrübə Respublika Dövlət Plan Komitəsinin tabeliyində olan Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında başladı. Belə ki, 1975-ci ildə Respublika Plan Komitəsində RETK başda olmaqla, Azərbaycanın bütün elmi-texniki kitabxanalarını özündə birləşdirən integral avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi yaradılması barədə qərar qəbul olundu. Az sonra, 1976-cı ildə RETK-də bu işin layihələşdirilməsi və həyata keçirilməsi ilə məşğul olan xüsusi elmi-tədqiqat şöbəsi yaradıldı. Sistemin proqram təminatının yaradılması Rusiya Federasiyasının Sverdlovsk şəhərindən olan proqramçılar tərəfindən həyata keçirilirdi. Sistem üçün lazım olan EHM bazası kimi Dövlət Plan Komitəsinin Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Elmi-Texniki İnformasiya və Texniki-İqtisadi Tədqiqatlar İnstitutunun və Dövlət Statistika Komitəsinin Hesablama Mərkəzinin avadanlığından istifadə edilirdi[1].

Layihələşdirilən bu sistem «ASU NTB Azerb. SSR» adlanırdı və SSRİ miqyasında yaradılan yuxarıda adı zəkilən QASNTİ sisteminin tərkib hissəsi idi. «ASU NTB Azerb. SSR» aşağıdakı alt sistemlərdən ibarət idi:

1. Sənəd-məlumat bankı (elektron kataloq və s.);
2. Avtomatlaşdırılmış komplektləşdirmə;
3. Sənədlərin analitik-sintetik işlənməsi;
4. Kitabxana xidməti;
5. Bibliografik informasiya;
6. İdarəetmə;
7. Maddi-texniki təchizat;
8. Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti.

Hər bir sistemin özünün bir sıra kompleks məsələləri var idi. Sistemdə 32 belə kompleks məsələ var idi.

Layihənin həyata keçirilməsi mərhələli şəkildə yerinə yetirilirdi və 1981-1987-ci illərdə 2 əsas altsistem-kitabxana xidməti və idarəetmə istifadəyə verildi və SSRİ Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin xüsusi komissiyası tərəfindən təhvil götürüldü.

Bu sistem keçmiş SSRİ-də ilk integral avtomatlaşdırılmış kitabxana idarəetmə sistemi kimi çox yüksək səviyyədə layihələşdirilmişdi. Buna görə də, SSRİ Xalq Təsərrüfatının Nailiyyətləri Sərgisindəki «NTİ-80» ekspozisiyasında bu layihə həmin sahədə ən uğurlu layihə hesab edilərək sərginin I dərəcəli diplomuna və pul mükafatına layiq görülmüşdür. Heç də təsadüfi deyil ki, bu layihənin ideyaları əsasında Ukrayna, Moldova və Özbəkistan texniki kitabxanalarının integral avtomatlaşdırılmış sisteminin layihələri yaradılmışdı.

Elektron resurs

1. <http://ecology.aonb.ru/Informacionnye-bazy-dannyh.html>
2. <http://libr.orensau.ru/ekolstranichka/bdpoekologii>
3. <http://ecoportal.su/wastet.php>
4. <http://ecology.gpntb.ru/ecologydb/>
5. http://energosoftware.info/soft_ecolog.html
6. <http://www.ecy.wa.gov/database.html>
7. <http://www.freshwaterecology.info/>
8. <http://esapubs.org/archive/ecol/e090/184/>
9. <http://eco.preslib.az/>

И.АЛИЕВА

ЭКОЛОГИИ И ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ ЯВЛЯЮТСЯ ОДНИМИ ИЗ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ БАЗ ДАННЫХ

РЕЗЮМЕ

Некоторые вопросы создания база библиографических данных по экологии и охрана окружающей среды.

В статье анализированы основные проблемы организации и введения база библиографических данных по экологии и охрана окружающей среды. А также, исследованы этапы развития база библиографических данных по экологии в Азербайджане.

İ.ALIYEVA

SOME TASKS CREATING BIBLIOGRAPHIC DATABASES FOR ECOLOGY AND SECURITY OF ENVIRONMENT.

SUMMARY

Some tasks creating bibliographic databases for ecology and security of environment.

There is analyzed basic problems organization and implementation creating bibliographic databases for ecology and security of environment. There is also, researched development levels of bibliographic databases about ecology in Azerbaijan.

Orxan AĞAMİRZƏYEV
AMEA MEK-in doktorantı

KİTABXANANIN KADR MENECMENTİ VƏ ONUN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: idarəetmə, kitabxana işi, kitabxana-informasiya menecmenti, kadr menecmenti, kitabxana meneceri, kitabxana kadrları

Ключевые слова: управление, библиотечное дело, библиотечно-информационный менеджмент, кадровый менеджмент, менеджер библиотеки, библиотечные кадры

Key words: management, librarianship, library and information management, personnel management, librarian-manager, library personnel

Cəmiyyətdə gedən sosial-iqtisadi islahatlar şəraitində kitabxanaların məqsəd və vəzifələri gündən-günə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir-onların idarəetmə fəaliyyəti mürəkkəbləşir, əməkdaşların peşəkarlıq səviyyəsinin artmasını tələb edən şəxsi məsuliyyət faktoru ön plana keçir. Yeni informasiya texnologiyalarının aktiv istifadəsi, kitabxanaların sosial rolunun və funksiyalarının genişlənməsi kitabxana əməkdaşlarından yeni biliklər tələb edir.

Müasir kitabxana işçisi informasiya cəmiyyətinin çağırışlarına və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının vəzifələrinə cavab verən yeni biliklərə, bacarıq və vərdislərə yiyələnməlidir. O, öz peşəsindən savayı informatika, pedoqogika, psixologiya, kulturologiya, kommunikaçivostika və digər qarışıq elm və fəaliyyət sahələri üzrə biliklərə malik geniş təhsilli mütəxəssis olmalıdır. (5,7-12.)

Ümumiyyətlə, kitabxana işinin idarəetmə və xidmət sisteminin dəyişməsi ayrı-ayrılıqda hər bir kitabxana əməkdaşından və kollektiv olaraq bütün işçi heyətindən psixoloji mobillik və yeni şəraitə operativ adaptasiya tələb edir. Bu zaman kitabxananın kadr potensialının qaydaya salınması, onun təkmilləşdirilməsi prosesinin planlaşdırılması və inkişafı məsələsi ortaya çıxır.

Məlumdur ki, kadr siyasəti, kadrlarla iş sisteminin formalaşması və seçimi ümumdövlət işinin mühüm vəzifəsi hesab olunur və dövlətin sosial-iqtisadi siyasətində başlıca yer tutur. Kadr kapitalının maksimal dərəcədə səmərəli istifadəsi hər bir fəaliyyət sahəsi üçün uğurun vacib faktorlarından hesab olunur. Yaxşı hazırlıq keçmiş, balanslaşdırılmış və möhkəm birləşmiş işçi heyəti olmadan işdə qalıcı uğura nail olmaq mümkün deyil.(9)

Kadrların idarə olunmasına yeni yanaşma çərçivəsində kitabxananın insan resursları dəyərli resurs kimi qiymətləndirilir, kadr potensialı qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün vacib strategiya rolunu oynayır. Kitabxananın işçi heyəti kitabxana fəaliyyətinin inkişafında strategiya obyektinə və müstəsna rolunu olan əsas faktordur. (8,5-12.)

Kitabxananın kadr menecmenti-kitabxana menecmentinin özəyi və kitabxananın idarəetmə fəaliyyəti sisteminə əsas istiqamətdir. Kitabxanada işləyən insanlar, əmək və idarəetmə prosesində onlar arasında yaranan qarışıqlıq münasibət və kadr prosesləri kitabxananın kadr menecmentinin subyekti hesab olunur.(3)

Kitabxananın kadr menecmentinin əsas məqsədi-səriştəli və işə birbaşa aidiyyəti olan kitabxanaçıları bir yerə toplamaq, onları bir yerdə tutma bacarığı və peşəkar hazırlıq səviyyəsinin daha da təkmilləşdirilməsinin həyata keçirilməsidir. O, insanlarla işləmək, onları düzgün seçmək və qiymətləndirmək, ixtisas səviyyəsinin artırılması məsələlərində onların maraqlarını nəzərə almaq bacarığı aşılayır.

Kitabxananın kadr menecmenti-kitabxana rəhbərinin, rəhbərlik və işçi heyətin və idarəetmə sistemində daxil olan yarım bölmə mütəxəssislərinin məqsədyönlü fəaliyyəti, eyni zamanda kadr siyasətinin strategiya və konsepsiyalarının və işçi heyətin idarə olunmasının metod və prinsiplərinin işlənilməsidir. Bir sözlə, kitabxananın kadr menecmentinin əsasında kitabxananın işçi heyəti ilə rəhbərliyin işgüzar tərəfdaşlıq modeli durur.

Kitabxananın kadr menecmentinin texnologiyası kadrların işə götürülməsindən tutmuş işdən çıxarılmasına qədər olan geniş spektri əhatə edir. Bura aşağıdakılar daxildir:

- əmək bazarının tədqiqi, axtarış, cəlbətmə, müddə ilə tutma, kitabxana üçün işçi heyətin seçimi və işə qəbulu;
- işə qəbul, attestasiya, seçim və yerləşdirilmə zamanı kitabxanaçıya işgüzar rəy verilməsi;
- kitabxanada əmək haqqı və imtiyazların müəyyənəşdirilməsi, kitabxanaçı ilə əmək müqaviləsinin tərtibi;
- kitabxananın kollektivə adaptasiyası və peşəkar istiqamətlənmə;
- kitabxanaçının əmək fəaliyyətinin motivasiyası;
- kitabxanada əməyin təşkili və normalaşdırılması;

-kitabxanaçının tutduğu vəzifə üzrə təlimat və göstərişlərin işlənilməsi;

-kitabxanadaxili işgüzar münasibətlərdə etika və korporativ mədəniyyət prinsiplərinə riayət olunması;

-kitabxanadaxili konfliktlərin (rəhbərlik-kitabxanaçı, şöbə və ya sektor müdiri-kitabxanaçı, kitabxanaçı-kitabxanaçı, oxucu-kitabxanaçı, oxucu-oxucu və s.) və streslərin idarə olunması;

-kitabxanada əmək fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və attestasiya;

-kitabxanada işgüzar karyeranın planlaşdırılması və xidməti-peşəkar irəliləmənin idarə olunması;

-kitabxananın işçi heyətinin əmək təhlükəsizliyinin təmin olunması;

-kitabxanadaxili kadr işində innovasiyaların tətbiqinin idarə olunması;

-kitabxana kadrlarının daimi maarifləndirilməsi, təhsili və ixtisasartımı;

-kitabxanada işçi heyətin davranışının idarə olunması, əmək intizamına riayət;

-kitabxanada kadrların sosial inkişafının idarə olunması;

- işdən azad olunma;

Kitabxanada kadr menecmenti texnologiyalarının tətbiqi:

- sosial münasibətlər sistemində fərqli təsir göstərməyə imkan yaradır;

-insanın peşəkar və fərdi imkanlarının sosial sistemə daha incə və rəşional qoşulmasını təmin edir;

-kitabxana daxilində kitabxanaçının peşəkar təcrübəsinin tələb olunma mexanizmi formalaşır.

Kitabxananın kadr menecmenti kadrları səmərəli şəkildə istifadə olunması vacib hesab edilən əmlak, kitabxananın inkişafını və avtomatlaşdırılmasını təmin edə biləcək resurs kimi dəyərləndirir. (6,44)

Kitabxananın kadr menecmenti sisteminin formalaşdırılması peşəkar kadrlar xidməti vasitəsi ilə həyata keçirilir. Kitabxanalarda kadrlar xidmətinin yaradılması üçün təşkilati ierarxiyada kadr xidmətinin statusunu yüksəltmək, rəhbərin və kadrlar xidməti əməkdaşlarının peşəkarlığına istiqamətlənmək lazımdır.

Kadrlarla iş apararkən hər bir rəhbər işçi danışqların, münasibətlərin qarşılıqlı anlaşma şəraitində qurulmasına imkan yaratmalıdır. Birbaşa tənqid etmək, xəbərdarlıq etmədən cəzalandırmaq və kobud rəftar etmək səmərəli hesab edilə və yaxşı nəticə verə bilməz. Bunun üçün işə:

1. Hər bir işçinin əməyi obyektiv qiymətləndirilməlidir;
2. İşin nəticəsinin qərəzli qiymətləndirilməsi və əmək haqqının bu nəticə ilə əlaqələndirilməsi yolverilməzdir;

3. Münasibətlərin qarşılıqlı dialoq şəklində qurulması vacibdir;

4. Tənqid etmək və ya hədələmək birtərəfli münasibətin ifadəsi olduğu üçün yolverilməzdir;

5. Qiymətləndirmə müntəzəm və daimi olmalıdır.

Ümumiyyətlə, kitabxana üçün idarəetmə kadrlarının hazırlanmasında aşağıdakı metodlardan istifadə olunması daha məqsədəuyğundur:

- kurslar və seminarlar təşkil etmək;
- müsahibələr və diskussiyalar keçirmək;
- işgüzar oyunlar təşkil etmək;

Kollektivin işində uğur işçi heyətin psixoloji uyğunluğundan asılıdır. Kollektiv daxilində yaranan dostluq və qarşılıqlı kömək səmərəli fəaliyyət üçün əlverişli şərait yaradır və düşmənçiliyi, şübhəli davranışları, paxıllıq və inamsızlığı aradan qaldırır.(1;2)

İşçi heyətinin idarə olunmasının əsasında kitabxananın inkişaf strategiyası durur. O, kitabxananı qarşıya qoyduğu məqsədə istiqamətləndirir və işin yerinə yetirilmə səmərəliliyinin müddət və göstəriciləri özündə ehtiva edir.(7,404)

Kitabxanada kadrların idarə olunmasının başlıca məqsədi kitabxanaçıların potensialından və yaradıcı imkanlarından maksimum istifadə etməkdir. Bunun üçün aşağıdakı kompleks məsələlərin həlli lazımdır:

-kitabxananın tipinə və profilinə uyğun gələn işçi heyətinə (ümumi və kateqoriyalar üzrə) tələbatın müəyyən edilməsi;

-kitabxanaçıların karyerasının planlaşdırılması və onların inkişafında irəliləyişin təmin olunması;

-kitabxanada əmək məhsuldarlığının idarə olunması;

-qabaqcıl iş üsullarının tətbiq edilməsi;

-kitabxananın işçi heyətinin peşə-ixtisas hazırlığının müntəzəm olaraq artırılması;

-kitabxana konfliktlərinin (münaqişələrin) yumşaldılması və idarə olunması;

-kitabxanada iş üçün normal sosial-psixoloji mühitin yaradılması.

Kitabxana kadrlarının menecmenti bütün səviyyə və istiqamətlərdə rəhbərliyin əsas vəzifəsinə çevrilməlidir. Bunun üçün hər bir kitabxana aşağıdakı prinsiplərə əməl etməlidir:

1. Kitabxana rəhbərliyi hər zaman öz inkişaf vəzifələrinə, kadrlar üzrə cari və perspektiv tələbatla, bu sahədəki qanunvericilik tələblərinə şərtsiz istiqamətlənməlidir;
2. Kitabxana ilə onun işçi heyətinin maraqları arasındakı balans gözlənilməlidir;
3. İşdən çıxarılmalardan azaldılması və məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır;
4. Həmkarlar təşkilatı ilə geniş əməkdaşlıq aparılmalıdır;

5. Hər bir işçiyə maksimal qayğı göstərilməli, onun hüquqlarına, azadlığına və şəxsiyyətinə hörmətolunmalıdır; Kitabxana əlbəttə ki, kadr menecmentinin dünyada tətbiq edilən bütün prosesdurlarını birbaşa əxz edə bilməz. Onun qarşısında duran ən ümdə vəzifə tətbiq edilən metodlardan ən aktualını seçmək və onları peşəkar şəkildə tətbiq etməkdir. Bu istiqamətdə aparılan bütün işlər-kitabxananın kadr potensialının sistemləşdirilməsi, hər bir əməkdaşda özünə nəzarət vərdişinin inkişaf etdirilməsi, işçi heyətin innovasiya yaradıcılığına motivasiyası, idarəetmə fəaliyyətinin işləmə rejimindən inkişaf rejiminə keçməsi və s. kitabxana kadrlarının menecmentinin nəticəsi olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Анисимов, В.М. Кадровая служба и управление персоналом организации Текст. / В.М. Анисимов. М., 2003. - 230 с.
2. Замедлина, Е. А. Особенности управления [Электронный ресурс] / Е. А. Замедлина // Основы менеджмента : самое главное : [учебник]. — Режим доступа : <http://www.be5.biz/ekonomika/mzea/02.htm>
3. Кильякова Ирина Сергеевна. Библиотечный кадровый менеджмент как основа развития кадрового потенциала современной библиотеки : на примере областных универсальных научных библиотек Центрального Федерального Округа Российской Федерации : диссертация ... кандидата педагогических наук : 05.25.03 / Кильякова Ирина Сергеевна.- Белгород, 2009.- 150 с.
4. Коргова, М.А. Кадровый менеджмент Текст.: учебное пособие / М.А. Коргова. М.: РАГС, 2004. - 268 с.
5. Кузнецова Т.Я. Библиотечные кадры сегодня и завтра: пути решения проблемы кадров, которые «решают все» / Т.Я.Кузнецова // Научные и технические библиотеки. — 2009. - №3. — С.7-12.
6. Паршукова Г.Б. Технологии современного менеджмента в библиотечной деятельности: Учеб. пособие / ГПНТБ СО РАН. — Новосибирск, 2004. —187 с.
7. Сусллова И.М. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности : учеб. Для вузов культуры и искусств / И.М. Сусллова, В.К. Клюев ; под общ. Ред. И.М. Суслловой ; МГУКИ.- СПб.: Профессия, 2010.-600с.

8. Сусллова, И. М. Мотивация как фактор совершенствования управления персоналом/ И. М. Сусллова // Научные и технические библиотеки. - 2006. - N 12. - С. 5-12.
9. Щёкин Г. В. Основы кадрового менеджмента: Учебник. — 5-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2004. — 280 с.

О. АГАМИРЗАЕВ

Докторант Центральной Научной Библиотеки НАН Азербайджана

КАДРОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМЕ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Рассматривается значение, содержание и параметры кадрового менеджмента в системе управления современной библиотекой.

O. AGAMIRZAYEV

Doctoral candidate of the Central Scientific Library
of Azerbaijan National Academy of Sciences.

PERSONNEL MANAGEMENT IN THE SYSTEM OF LIBRARY AND INFORMATION ACTIVITIES

SUMMARY

The significance and parameters of personnel management within the modern libraries' management system are examined.

Arzu NƏSİMİ QIZI ƏHMƏDOVA

BDU, Tele-radiojurnalistikası
kafedrasının dissertantıTELEJURNALİSTİKANIN YENİ YARADICILIQ
PRİNSİPLƏRİ VƏ AZƏRBAYCAN GERÇƏKLİYİ

Məqalədə dünya TV sisteminin müasir inkişaf tendensiyası, televiziyanın ictimai həyatda yeri barədə söhbət açılır. Belə bir əsas məsələ vurğulanır ki, hər hansı bir ölkədə telesistemin formalaşması mütləq şəkildə bu sahədə qanunvericiliyin yaradılması ilə şərtlənir. Bu mənada müstəqil Azərbaycan dövlətinin iradəsilə qəbul olunmuş elektron informasiya sahəsindəki qanunların mahiyyəti açılır. Bu şəraitdə ölkədə formalaşmış dövlət, kommersiya və ictimai televiziya sistemi qısa şəkildə təhlilə cəlb edilir, telekanalların tipoloji xarakteristikası ətrafında elmi-nəzəri fikir qoyulur. Məqalə televiziya sahəsində ən yeni yerli və xarici elmi-nəzəri ədəbiyyata söykənir.

Açar sözlər: TV, radio, mətbuat, qəzet, radio dalğalar, kanallar, antenna, telejurnalistika, inkişaf, təsir

Ключевые слова: телевидение, радио, газета, пресса, радиоволны, каналы, антенна, тележурналистика, развитие, влияние

Key words: television, radio, newspaper, press, radiowaves, channels, antenna, telejournalism, development, influence

Azərbaycanda telejurnalistikanın yeni yaradıcılıq prinsiplərinə meyli və bu prinsipləri gerçəkləşdirmə zərurəti yenə də ölkənin müstəqillik qazanması, senzuranın və bunula da müstəqil yaradıcılıq imkanlarının formalaşması dövrü ilə izah edilməlidir.

Jurnalistikanın və o cümlədən telejurnalistikanın yaradıcılıq prinsipləri dedikdə ilk növbədə dəqiqlik, ədalətlik, vicdanlılıq və s. kimi keyfiyyətlər yada düşür. Uzun müddət ideoloji, təbliğati vəzifə daşımış sovet jurnalistikası dönməndə Qərbdə çoxdan formalaşmış bu prinsiplər yaxına buraxılmamışdır. Ona görə də bu prinsiplərin tətbiqi üçün mütləq azad yaradıcılıq mühiti vacib olmuşdur.

Amma əvvəlcə yuxarıda sadaladığımız yaradıcılıq prinsiplərinin mahiyyətini aydınlaşdırmaq.

Telejurnalistikanın bir sıra əl məqamları var ki, onlar artıq beynəlxalq aləmdə birmənalı şəkildə qəbul edilmiş, postulatlarla, kanonlara çevrilmişdir. Onları belə ümumiləşdirmək olar:

1. İnformasiyanın mənbəyini göstərmək
2. Prioritet mövzunu obyektiv müəyyənləşdirmək
3. Jurnalistin sosial məsuliyyəti
4. Şərə qarşı mübarizə
5. Qərəzsizlik
6. Vicdanlılıq
7. Dəqiqlik

Telejurnalistikanın bu prinsipləri barədə, yeri gəldikcə, yuxarıda danışmışdıq. Lakin indiki halda bütün dünya jurnalistikası üçün xarakterik keyfiyyətlər kimi onların üzərində yenidən dayanmaq, belə bir faktı xüsusi qeyd etməyi lazım bildik ki, «bu keyfiyyətlərin bəziləri müxəlif ölkələrdə, sözün müsləqim mənasında doktrinaya çevrilmiş, bəziləri isə, bizim müşahidəmizə görə belə bir status səviyyəsi qazanmaqdadır»[3,s.92].

Hər şeydən əvvəl doktrina nədir? Bu söz latın mənşəli olub təlim mənasını ifadə edir. Geniş mənada konsepsiya, prinsiplər məcmusu kimi anlaşılar.

Bu izahda bizi daha çox «prinsiplər məcmusu» ifadəsi maraqlandırmalıdır. Doktrinaya çevrilmiş və çevrilməkdə olan bu prinsiplər dünya jurnalistikasının qeyd-şərtsiz qəbul etdiyi faktlardır, yaradıcılıq və fəaliyyət mexanizmini müəyyənləşdirən bəşəri dəyərlərdir və bunlar təkcə telejurnalistikada yox, bütövlükdə media dəyərləri kimi qiymətləndirilir.

İnformasiya mənbəyini göstərmək-bu barədə İngiltərə qanunvericiliyində xüsusi hüquqi tələb vardır. Hələ 1920-ci illərdə qüvvəyə minən bu qanun getdikcə inkişaf etmiş, təkmilləşmiş və bir çox Qərb ölkələrinin moduluna çevrilmişdir. BBC dünya informasiya xidməti mənbəyi mütləq göstərməyi öz fəaliyyətində doktrina kimi qəbul etmişdir.

Azərbaycan telekanalı informasiyanın mənbəyinə istinad işində mətbuatdan xeyli irəli gedib. Çünki ilk baxışda sadə görünən bu problemin həmişə müsbət həlli o qədər də asan məsələ deyil. Professor Şirməmməd Hüseynov elmi-tekstoloji, tematik və fəaliyyət mexanizmi baxımından belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, ilk Azərbaycan milli mətbuat nümunəsi olan «Əkinçi» qəzeti beynəlxalq jurnalistika təcrübəsinə söykənərək, azad iradə mətbuat nəzəriyyəsi tələblərindən çıxış etmiş və heç vaxt mənbəyi naməlum olan informasiyanı oxucuya təqdim etməmişdir. Azərbaycan mətbuatı qərəzli bolşevik mətbuatına qədər belə fəaliyyət göstərmiş, kommunist rejimi dövründə isə fakt mənbəyinə çox etinasız olmuşdur.

Azərbaycan jurnalistikasının sovet jurnalistika ənənələrindən ayrılma prosesini uzadan amillərdən biri kimi fakt mənbəyinə etinasızlığı misal gətirmək olar. Hətta bəzi müasir qəzetlərin və jurnalistlərin mənbəsiz fakta sovet dövründə öyrəşmiş oxucunun xarakterindən yararlanma keyfiyyəti də göz qabağındadır. «Adının çəkilməsini istəməyən mənbə», «bəzi mənbələr», «bizə məlum olmayan mənbələr», «məlumatlı mənbələr» və s. ifadələrlə müxtəlif yalan, yaxud yoxlanılmamış informasiyalar çoxdur. Lakin artıq beynəlxalq jurnalistika belə ifadələri qəbul etmir. BBC dünya xəbərlər xidmətinin, CNN-in və bir çox digər məlumat vasitələrinin leksikonunda belə ifadələr rəsmi qadağan edilmişdir. Önemli Qərb informasiya vasitələri konfidensial mənbələrə - yəni öz nyusmeykerlərinin (hər hansı bir xəbəri jurnalista gizli ötürən) mənbələrinə heç vaxt istinad etmir. Konfidensial mənbə leqallaşmayınca xəbəri qəzetə, efirə çıxarmaq olmaz. Mənbəyi leqallaşmamış xəbər Qərb dünyasında qəbul edilmir. Bütün dediklərimizə müsbət misal kimi Azərbaycan informasiya ötürmə məkanında hələlik bir neçə qəzetin adını çəkmək olar. «Ayna», «525-ci qəzet», «Gün-səhər», «Ekspress», «Şərq» və s. qəzetlər informasiyanın mənbəyini dəqiq göstərməyi vacib sayırlar [1,s.78].

Informasiya mənbəyinin göstərilməsi oxucuya, tamaşaçıya həqiqətin təqdim olunmasının sübut faktıdır. Oxucu, yaxud tamaşaçı inamını qazanmağın asan yollarından biri də budur.

Jurnalistin məsuliyyəti. Beynəlxalq jurnalistikada informasiya və jurnalistin digər materialları təkcə xəbərləndirmək, məlumatlandırmaq deyil, habelə insanı, cəmiyyəti bu informasiya ilə istiqamətləndirmək, ictimai rəy yaratmaq rolunda da çıxış edir. Jurnalist obyektiv ictimai rəy formalaşdırmağa nail olmaq üçün məsuliyyət daşıyır. Xüsusilə sosial problemlərin yayımında diqqətli olmaq vacibdir. Jurnalist verdiyi informasiyaya görə təkcə nəşirin qarşısında deyil, habelə cəmiyyət qarşısında da məsuliyyət daşıyır. Məsələn, 2000-ci ilin may ayında Ermənistan jurnalistləri erməni alimlərinin guya Spidin müalicəsilə bağlı dərman əldə etdiyi kimi sensasiyalı bir xəbəri dünya mediasına ötürdülər. Heç bir şübhə yeri qoymadan dünya ictimaiyyətinin maraq dairəsində olan bir problemin həlli barədə yalan informasiya rus mətbuatında və telekanallarında sensasiya təbirilə yayımlandı. Lakin az bir müddətdə ABŞ alimləri bu informasiyanın blef yalan, hay-küy olduğunu aşkar etdilər. Həmin informasiyanı qeyd-şərtsiz, mütləq həqiqət kimi mediaya ötürən jurnalistlər dünya ictimaiyyəti qarşısında daha çox məsuliyyət daşıyırlar. Hadisənin qeyri-adiliyini bildirən sensasiya sözünün jurnalistikada mənfi çalar kimi qəbul edilməsinin əsas kökü jurnalist məsuliyyətsizliyinin və nəşrin qəsdən diqqəti özünə yönəltmək cəhdinin gerçəkləşməsi ilə bağlıdır. Jurnalistin bilə-bilə, qəsdən sensasiya xatirinə

quraşdırdığı informasiya təkcə onu yox, həm də onun fəaliyyət göstərdiyi informasiya vasitəsini gözənd salır. Azərbaycanın qədim qaynaqlarından gələn «yalançının evi yandı, heç kim inanmadı» məsəli bu prosesin izahında yaxşı illüstrasiya rolu oynaya bilər [2,s.167].

Şərə qarşı mübarizə - bu keyfiyyət ətrafında mübahisəni son 50 ilin məhsulu hesab etmək olar. Bütün sənət növü kimi jurnalistika da meydana çıxdığı vaxtdan kamilliyə, bütövlüyə, cəmiyyətin ideallarına xidmət etmişdir, informasiyanın tirajlanma imkanının yarandığı çağdan üzü bəri uzun müddət jurnalistikanın əsas məqsədlərindən biri də şərin şər olduğunu göstərmək və hətta müxtəlif publisist yazıları ilə onu ifşa edib aradan qaldırmaya kömək etmək olub. Dünya jurnalistika təcrübəsində estetik ideallar carçısı olan yazıçıların jurnalistikaya müraciət etməsi məhz bununla da şərtlənir. Təkcə Azərbaycan mətbuatı tarixində H.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyli, Ö.F.Nemanzadə, M.Ə.Rəsulzadə və s. kimi onlarca klassik jurnalist şəxsiyyətini xatırlamaq kifayətdir ki, bu peşə sahəsinin cəmiyyətin pis praktikadan təmizlənməsindəki rolu aydın olsun.

Şərə qarşı mübarizədə jurnalistikanın yeri barədə mübahisələrin son dövrün faktı olması informasiyanın tərəfsizlik, qərəzsizlik kimi doktrinalarının nəzəri, praktiki inkişafından irəli gəlir. Xüsusilə praktiklər ancaq göstərmək, ancaq aşkarlamaq vəzifəsini jurnalistin əsas işi hesab edərək hadisələrə mövqe bildirməkdən çəkinməyi üstün tuturlar. Bu təcrübənin populyarlaşması prosesi getdikcə artmaqda, möhkəmlənməkdə olsa da, bizcə cəmiyyət şərə qarşı mübarizə ənənələrinin bütün çalarları ilə dirçəlməsini yenidən tələb edəcəkdir. Çünki bu tendensiya ABŞ, Britaniya, Kanada, Rusiya və eləcə də Azərbaycan jurnalistikasında öz yerini möhkəmlətməkdədir.

Müasir dövrdə jurnalist müharibələrin, milli münaqişələrin, dini ayrışdırılışın... qızışdırılması əleyhinə fəaliyyətlə təkcə bir regionun deyil, dünyanın gedişinə təsir göstərə bilər. Lakin bəzən tərsinə olur. 1980-ci illərin sonlarında, SSRİ-nin dağılması prosesinin başlanğıcında erməni publisisti, Rusiyanın «Literaturnaya qazeta» kimi nüfuzlu bir mətbuat orqanının xüsusi müxbiri, milliyyətçə erməni Zori Balayan təkcə özünün kitabları ilə deyil, həm də həmin qəzetdəki fəaliyyəti ilə Ermənistan Azərbaycan münaqişəsinin əsasını qoydu. Münaqişənin qızışmasında Rusiyanın imperiya maraqlarını həyata keçirən «Moskovskie novosti», yeni yaranan «Nezavisimaya qazeta» və s. mətbuat orqanları xüsusi rol oynadı. İstər Ermənistanda, istərsə də Azərbaycanda minlərlə insanın ölümünə, ev-eşiyinin dağılmasına, doğma torpaqlardan didərgin düşməsinə gətirib çıxaran bu münaqişənin daha da dərinləşməsi üçün İqor Belyayev, Lidiya Qrafova, Aleksandr Nuykin kimi jurnalistlər əllərindən gələni edirlər. Eləcə də yaxın keçmişdəki Baikan münaqişəsində rus jurnalistikasının bir

çox nümayəndəsi konfliktə məhz milli, etnik zəmində qızıqdırmağa çalışırdılar. Eyni qərəzli fəaliyyəti Gürcüstan barədə informasiyalarda ORT kanalı nümayiş etdirir [6,s.145].

Əgər dünya praktikasında belə nümunələr hələ də yaşayırsa, onda beynəlxalq jurnalistikanın peşədən və pesəkardan şərə qarşı mübarizə aparmağı özünün mənavi hüququ hesab etməsi tələbi çox aktual olaraq bəyənilməlidir.

Prioritet mövzu - bu ifadə beynəlxalq jurnalistikada latın dilində olduğu kimi işlənir. Mənası - birincilik, üstünlük deməkdir. Jurnalistikada əsas mövzu, başlıca maraq kəsb edən mövzu kimi qəbul olunur.

Bu keyfiyyət barədə də uzun müddət mübahisələr getmişdir. Məsələn, qəzet, yaxud televiziya xəbərlərində nəyə üstünlük verməlidir? Yerli prioritetə, yoxsa, beynəlxalq prioritetə? Bu sahədə xeyli müddət iki fikir ayrılığı olmuşdur. Bir qism nəzəriyyəçi KİV-in fəaliyyət göstərdiyi ölkənin prioritet xəbərini səviyyəsindən asılı olmayaraq başlığa, birinci səhifəyə, anonsa çıxarmağı məsləhət görür. Digər qism dünyada baş verən ən önəmli xəbəri KİV-in harda, hansı ölkədə fəaliyyət göstərməsindən asılı olmayaraq yuxarı çıxarmağı təkid edir. Qeyd edək ki, uzun müddət birinci qism daha haqlı olmuşdur. Dünya xəbərlərinin primiliv üsulla ləng ötürüldüyü çağlarda, habelə dünya inteqrasiyasının çox zəif olduğu vaxtlarda beynəlxalq prioritet xəbər yerli oxucu üçün maraqlı olmaya bilərdi. Bu günkü dəyişən dünyada isə vəziyyət başqadır. İnformasiya ötürücü vasitələrin sürət əmsalı anlarla ölçüldüyü, dünya informasiya məkanının lokallaşdığı, iqtisadi, siyasi əlaqələrin inteqrasiya çağında dünya prioriteti hamı üçün maraqlıdır. Ona görə də son 50 ildə beynəlxalq jurnalistika, onun örnək məktəbləri mütləq şəkildə dünya prioritetinə üstünlük verir[5,s.123].

Məsələn, deyək ki, ABŞ hərbi hava qüvvələri Yuqoslaviyanı bombardımana başlayıb (1999). Bütün dünyada ən ciddi xəbər hesab olunan bu hadisəni neçəncisə plana keçirib, tutaq ki, Azərbaycan televiziyasında yerli prioritet naminə hansısa bir partiyanın seçkilərə münasibətinə dair informasiyasını anonsa, ilkin sıraya qaldırmaq gülünc olardı. Yaxud, Qəndəhardan terroristlərin Londona qaçdığı təyyarə ilə bağlı informasiyanı yerli prioritet naminə hansısa mətbuat konfransından sonraya salasan və s.

Dünya informasiya məkanı getdikcə sıxlaşmağa başlayır. Məsələn, CNN TV kanalının əməkdaşlarına «xarici», «xaricdə» sözlərini işlətmək qadağan edilmişdir.

Dünya prioritetinin beynəlxalq jurnalistikada qəbul edilmiş kanalları Azərbaycan telemedianında özünü göstərməyə başlamışdır. Bu sahədə ANS televiziya sisteminin təşəbbüsləri xüsusi maraq doğurur. Jurnalistikanın

qərəzsizlik, dəqiqlik, vicdanlılıq prinsiplərini Azərbaycan telemedianına ilk dəfə ANS gətirdi. Tamaşaçıların indi də televiziya şahidi olduğu «dəqiq, qərəzsiz, vicdanlı» kimi prinsiplər ANS-in yaradıcılıq xarakterini ifadə edir. Bəs, məsələn qərəzsizlik prinsipi nəyi ifadə edir?

Qərəzçilik prinsipi- jurnalistin və nəşrin reytingini yüksəldən cəmiyyətin bütün təbəqələri tərəfindən qəbul olunmasına şərait yaradan faktor kimi çox qiymətlidir. Jurnalistikada istər nəşirin, istərsə də müxbirin qərəzsiz görünməsi çox çətindir. Çünki ən obyektiv fikir məqamı da kiminsə mənafeyinə zidd olur və belələri ən obyektiv fikri də özlərinə qarşı qərəz kimi qəbul edirlər. Qeyd edək ki, qərəz təkcə tənqidi fikirdə deyil, habelə təqdirdə, tərifdə də üzə çıxıb bilər. Məsələn, seçkilər dövründə hər hansı bir partiyanın ünvanına, seçkidən çox uzaq bir fakt ətrafında olsa belə, deyilən tərif, təqdir fikri haqqında heç bir söz getməyən partiya üçün qıcıqlandırıcı, qısqanc materiala çevrilə bilər. Yaxud, şəxsi baxışlarını ifadə edən respondentin fikirlərini hansısa tərəf qərəz kimi qəbul edir və s. Bundan əlavə, qərəzsiz fəaliyyət həm də onu tələb edir ki, jurnalist hər hansı fakta öz münasibətini bildirməsin. Əslində bu üsul qərəzsizliyin başlıca qərantiyası hesab olunur. Ancaq dünya jurnalistikasının demək olar ki, bütün jurnalist və habelə nəşrləri mövqə bildirməməkdən əziyyət çəkir. Çünki mövqeyin ifadə edilməməsi, adətən, materialın, proqramın təsir gücünü azaldır. Bütövlükdə ədalətli jurnalistika bu tipli uduzmaları bacarmalıdır. Uduzmağı bacarmadan, güzəştə getmədən bəzən nəse əldə etmək çətin olur. Amma öz mövqeyini heç vaxt bildirməyib də oxucunun, tamaşaçının inamını qazanmaq mümkündür. ABŞ TV kanallarında tamaşaçıların böyük hərfi GOD - Allah adlandırdıqları Heraldo River, Opre, Unfri, Fil Donahyu, Sami Rafael, Con Karson, Ar-senio loll, Kronkayt kimi teleaparıcılar heç vaxt efirdən öz mövqələrini bildirmirlər. Professor C.Məmmədli özünün bir əsərində [4,s.195]. «İzvestiə»nin köşə yazarı, teletənqidçi İ.Petrovskayanın Kronkayt haqqında bir məqaləsini misal gətirir: «Həminin inandığı adam». Bu məqalədə göstərilir ki, tamaşaçıların Allah adlandırdığı Kronkayt otuz illik təcrübəsində yalnız bir neçə dəfə telekompaniyanın müdiriyyətinə öz şəxsi mövqeyini bildirməyə icazə verməsini xahiş edir. Və Vyetnam müharibəsinin qızgın çağında Kronkayt Amerika tamaşaçılarına bu müharibə barədə öz mövqeyini ifadə edərək ABŞ administrasiyasının bu işğalçılıq siyasəti ilə dünya ictimaiyyətinin gözündən düşəcəyi proqnozunu verir. Həmin axşam ABŞ prezidenti müşavirədə deyir: «Əgər biz Kronkaytı itiririksə, deməli, orta amerikalını itiririk»... və bu sözlər ABŞ-ın Vyetnamdan çəkilməsinə işarə də hesab oluna bilərdi.

Bu misal uzun olsa da, ondan belə bir sual çıxır: öz mövqeyini heç

vaxt bildirməyən jurnalistə adamların, hətta prezident institutunun bu qədər inamı hardan yaranır? Əlbəttə, «aparıcının öz proqramlarında verdiyi informasiyanın həmişə doğruluğundan, sual qoya bilmək bacarığından, diqqətlə, təəccüblə dinləməyindən» və s.

Yenə də CNN-in məşhur jurnalisti Larri Kinqi yada salaq. L.Kinq heç vaxt respondentə «hücum» etmir, onu müstəntiq sorğusualına deyil, tamaşaçını maraqlandıran suallara cavab verməyə sövq edir.

Rusiyada «Kursk» atom sualtı gəmisinin Barents dənizində batması ilə bağlı prezident V.Putinə verdiyi «Gəmiyə nə olmuşdur?» kimi bir sualda tənqidçilər müəyyən qədər qərəz görmüşdülər. Çünki batan bu gəmi əhvalatı haqqında dünya ictimaiyyəti xeyli informasiyaya malik idi və belə halda Rusiya prezidentinin dərdinə şərik olmaq - sempatiya imici yaratmaq əvəzinə L.Kinqin «Gəmiyə nə olmuşdur?» sualında açıq ironiya çaları hiss olunurdu. Elə ona görə də həzircavab V.Putin aparıcının ironiyasına ironiya ilə cavab verir: [8,s.63]. «Gəmi batmışdır!» Vəssalam. L.Kinq sualındakı qərəzi dərhal anlayır və özünün peşəkar taktikasına keçir. İllər keçir və 2011-ci ilin mayında CNN-də Kronkayt yenə də V.Putindən müsahibə alır. Sakit, təmkinlə, qərəzli yanaşmasını jurnalist bir daha xatırlatmağı da unutmur. Bu prizmadan baxsaq Azərbaycan TV kanallarında qərəzsizlik prinsiplərinə əməl edən teleaparıcı, yaxud da qərəzsiz qəzetçinin az olduğu görünməkdədir. Lakin bu fakta keçidin ləngiməsi jurnalisti və nəşiri narahat etməlidir. Çünki, məsələn, qərəzsizlik rəsmi prinsip kimi hələ 1934-cü ildə ABŞ-da rabitə haqqında qanuna salınmış, 1949-cu ildən KİV-ə şamil edilmişdir. Jurnalistin qərəzsizliklə bağlı öz mövqeyini bildirməməsinin yaratdığı təsirsizliyə görə ABŞ Jurnalistlər Assosiasiyası, hətta 1974-cü ildə qərəzsizlik doktrinasının KİV-dən çıxarılması təklifi ilə senata müraciət etməyi ABŞ prezidentindən xahiş etmişdir. Prezident bu müraciətə müsbət cavab versə də, senat onun təklifini rədd etmiş, bu barədə məsələni heç gündəliyə də salmamışdır. Jurnalistin qərəzsizliklə bağlı aşağıdakı öhdəlikləri mövcuddur: KİV müxtəlif zövq, fikir və təkliflərə cavab və səs verməklə yalnız bütöv auditoriyaya xidmət edir.

Jurnalistikanın vicdanlılıq prinsipi- hər kəsin peşə fəaliyyətinə vicdanla yanaşmasını tələb edir. Peşənin bu cəhətinin bir çox aspektdən izah edilməsi və beynəlxalq jurnalistikada ləyaqətinə hörmət edən hər kəsin və hər bir nəşrin qəbul etməsi onu çox önəmli keyfiyyət kimi xarakterizə edir. Bu doktrina hər hansı bir obyekt, şəxsiyyət və təşkilatın ünvanına deyilmiş tənqidi fikrə görə həmin obyektlərə cavab şansı verməyi, respondentə haqqında söhbət gedəcək məsələ ətrafında ideyanın ağıllı, aydın izahını, redaktə işində, yaxud montaj prosesində fikrin təhrif

olunmasının yolverilməzliyini nəzərdə tutur, müsahibin hər cümləsini kontekstdən çıxarıb başqa məqamda istifadəni, digər təşkilatlara kompamat toplamağı, nəşrin, yaxud yayımın imkanlarından istifadə edib müdafiəsiz adamları təhqir etməyi və s. halları rədd edir.

Jurnalistikanın bu doktrinası müsahibədən imtina edən, yaxud informasiya verməkdən boyun qaçıran məmurlara qarşı dərhal qanunun diqtəsi ilə danışmağı tövsiyə etmir, mənbənin verdiyi xəbəərə görə, «Qərb agentliklərinin məlumatına görə» və s. tipli «mənbələr»ə xüsusilə sovet jurnalistikası dönməndə çox öyrəşmişdik. İndinin özündə də qəzet və telejurnalistika bu tipli «mənbələr»ə istinad etməkdən çəkinmir. Lakin artıq beynəlxalq jurnalistika informasiyanın mütləq dəqiq mənbəyini göstərməyi tələb edir [7,s.159].

Aydındır ki, biz öz işimizdə nyus-meykerlərin informasiyasından çox istifadə edirik. İndi beynəlxalq standartlar konfidensial mənbənin verdiyi informasiyanı da, necə deyirlər, «ləqallaşdırmağı» tələb edir. Yəni Qərb jurnalistikası özünün nyus-meykerindən aldığı informasiyanı mütləq ləqallaşdırır-onun mənbəyini göstərir. Bəs bu necə baş verir. Axı, biz redaksiyamıza, yaxud jurnalistə xidmət edən gizli xəbər mənbəyini açma bilmərik. Belə halda bu informasiyaya mütləq açıq mənbə tapılmalıdır. Bunun isə yolları, üsulları çox böyük bacarıq tələb edir. Deyək ki, bizə çox yüksək hakimiyyət eşelonunda işləyən bir dövlət məmurunun istefa ərizəsi barədə informasiya daxil olub. Nyus-meykerin bu informasiyasını ləqallaşdırmaq artıq bizim vəzifəmizdir. Sonrakı mərhələdə bu informasiyanın mənbəyi tapılmalıdır. Bunun üçün həmin məmurun özü, iş yeri, rəsmi orqanlar, onun ailəsi, yaxın qohumları və s. obyektlərə müraciətlərin nəticəsi informasiyanı ləqallaşdırma bilər. Bundan sonra biz informasiyanı təsdiqləyən, yaxud inkar edən mənbəni konkret olaraq göstərə bilərik. Bu konkretlik bizim fakta vicdanlı münasibətimizi təmin etməklə bərabər, oxucuda informasiyanın inandırıcılığına şübhəni aradan qaldırır.

Beynəlxalq təcrübə öyrədir ki, dəqiqliyinə şübhə etdiyiniz fikrə, fakta özünüzdən interpretasiya verməyin. Adamlara şəxsiyyətinə, populyarlığına görə deyil, informasiyaya hansı parametrdən malik olduğu bucaqdan yanaşmaq lazımdır.

Beynəlxalq jurnalistika standartları informasiyada, xəbərlərdə jurnalist şərhini, jurnalist mövqeyini qəbul etmir. Bu, təkcə postsovet məkanında fəaliyyət göstərən jurnalistlər və nəzəriyyəçilər arasında deyil, habelə dünyanın bir çox ölkələrində mövcuddur.

Azərbaycan televiziya məkanında, məsələn, Etibar Hüseynovun, Sahib Aliyevin (Lider TV), bəzən Sevil Nuriyevanın (ANS), Vahid Abbasovun (Lider TV), Anar Yusifoğlunun (İctimai TV), Elçin

Əlibəylinin (ATV) və başqalarının həm xəbərlərdə, həm də analitik proqramlarda hadisələrə şəxsi, bir çox hallarda qərəzli mövqeyi tamaşaçıda etiraz doğurur. Lakin əsas görünən odur ki, bu gün Azərbaycan televiziya məkanını demokratik ölkələrin telekanallarında formalaşan bu yaradıcılıq prinsiplərini xeyli dərəcədə tətbiq etməyə başlamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlizadə Y., Məhərrəmli Q. Azərbaycan efiri: tarix və müasirlik. «Nurlan», Bakı, 2006, səh.78
2. Əlibəyli E. Televiziya nəzəriyyəsinin əsasları. Bakı, «Elm», 2011, səh.167
3. Məhərrəmli Q. Televiziya jurnalistikasının əsasları. «Bakı Unifersiteti Nəşriyyatı», Bakı, 2005, səh.92
4. Məmmədli C. Jurnalistikanın müasir inkişaf meylləri. Bakı, 2006, səh.195
5. Quliev E. Televiziya: nəzəriyyə, inkişaf meylləri, Bakı, 2004, səh.123
6. Rüstəmov T. Radiojurnalistikanın əsasları. «Jurnalistika məsələləri», Bakı, «Maarif», 1972, səh. 145
7. Борецкий Р. Телевизионная программа. М., МГУ, 1967 səh.159
8. Борецкий Р. Информационные экраны телевидения. М., МГУ, 1961 ст.63

A.AXMEDOVA

**БГУ, диссертант кафедры
теле- и радиожурналистики**

НОВЫЕ ТВОРЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ТЕЛЕЖУРНАЛИСТИКИ И АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ

РЕЗЮМЕ

В статье прослеживается и анализируется история телевидения в целом и азербайджанского телевидения в частности. Делаются экскурсы

в историю изобретения радио, телевидения; рассматриваются этапы возникновения, формирования и развития радио- и тележурналистики; отмечается вклад учёных в развитие физических наук и их достижения в области электродинамики. Дается сравнительная характеристика азербайджанского телевидения в годы Советской власти и в настоящее время; отмечается богатство и разнообразие его каналов, подчёркивается роль электронных СМИ. На основе конкретных фактов доказывается, что в настоящее время азербайджанское телевидение продолжает успешно развиваться и набирает всё больший вес в системе СМИ.

ARZU NASIMI GIZI AHMEDOVA

**BSU, author of a dissertation of the
Chair of tele- and radiojournalism**

NEW CREATIVE JOURNALISM PRINCIPLES AND AZERBAIJANI REALITY

SUMMARY

In the article is traced and analysed the history of television in the whole and the Azerbaijanian television specifically. Is given the most interesting information about the history of radio, television, their inventors, scientisti are studied the main stages of formation and development of radio- and telejournalism: are appreciated the scientists who made a valuable contribution to physics science and their scientific and technical achievements especially in the sphere of electrodynamics. Is also given comparative description of the Azerbaijanian television during the fovie power and nowadays: are emphasized wealth and variety of its channels, role of electronic mass media. On the basis of the concrete facts it is proved that the Azerbaijanian television is going on developing succesfully and becomes more and more influential in the mass media system.

Təranə SALEH QIZI MIRZƏYEVA

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının doktorantı,

Açar sözlər: "Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri"; bibliografik göstərici; ikinci dərəcəli sənəd; neft və bibliografiya; Milli Kitabxana.

Key words: "Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline named after Heydar Aliyev"; bibliographic source; documents of the second category; oil and bibliography; National Library.

Ключевые слова: «Нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан имени Гейдара Алиева»; библиографический указатель; документ второй категории; нефть и библиография; Национальная Библиотека.

"HEYDƏR ƏLİYEV ADINA BAKI-TBİLİSİ-CEYHAN NEFT KƏMƏRİ" BİBLİOQRAFİK MƏNBƏ KİMİ

Məlum olduğu kimi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xətti Azərbaycan neftinin Xəzər dənizindən Türkiyənin Ceyhan limanına, oradan Aralıq dənizi vasitəsilə Avropa bazarlarına nəqli kəməridir. Uzunluğu 1773 kilometrdir. Azərbaycandan (449 km), Gürcüstandan (235 km) və Türkiyədən (1059 km) keçir. Boru xəttinin diametri Azərbaycan və Türkiyə daxilində 42 düym (106,68 santimetr), Gürcüstanda isə 46 düymdür (116,84 santimetr). Türkiyədə Ceyhan Dəniz Terminalına doğru son hissəsində eğimden ötürü boru xəttinin diametri azalaraq 34 düymə (86,36 santimetr) enir. (4)

1994-cü ilin sentyabr ayında Bakıda Azərbaycanın Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın 11 böyük neft şirkəti arasında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının istifadə edilməsi barədə "Əsrin müqaviləsi" adlanan müqavilə imzalandı. (4)

Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda hasil olunacaq xam neftin dünya bazarına çıxışını təmin etmək üçün inşa

edilmiş boru nəqliyyat vasitəsi kimi, istismar müddəti 40 il, orta ötürücülük qabiliyyəti ildə 10 milyon barel nəzərdə tutulmuşdur. (5)

Yüksək inkişaf tempinə keçid alan Azərbaycan Respublikasında zəngin neft ehtiyatlarının hasilatı, emalı və istehsalı sahəsində dinamik nailiyyətlər əldə edilməkdədir. Bu sahəyə dair elmi və ictimai informasiyaların artması nəzərə cərpacaq qədər durmadan çoxalır.

Bu prinspdən yanaşdıqda müasir dövrdə informasiya mənbələrinin vahid qayda əsasında elmi cəhətdən işlənməsi və informasiya tələbatçılarına çatdırılması bibliografiyaşünaslıq elminin qarşısında mühüm tələb kimi çıxış edir. Azərbaycanda neftə dair ilkin mənbələrin elmi-bibliografik baxımdan sistemləşdirilərək, qruplaşdırılması prosesi də aktual elmi amillərdən birinə çevrilmiş həqiqətlərdəndir.

Sosial institut funksiyasını daşıyan kitabxanaların elmi-informasiya müəssisəsi kimi neftin müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş bibliografik informasiya göstəriciləri hazırlayaraq, çap etdirməsi real faktora çevrilmişdir.

Belə bibliografik mənbələrdən biri Mirzə Fətəli Axundov adına Milli Kitabxananın 2009-cu ildə nəfis şəkildə nəşr etdirdiyi "Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri" adlı bibliografik göstəricidir. Bibliografik göstərici kitabxananın "Diyarşünaslıq" elmi bibliografiya şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən hazırlanmışdır. Kitabın tərtibçiləri G.Hüseynova, G.Misirova, redaktoru G.Səfərəliyeva, buraxılışa məsulu isə K.Tahirovdur.

Mövzu xarakterli olan bibliografik vəsaitdə bütün mənbələr kitabxananın öz fondunda toplanmış materiallarla əhatə olunmuşdur. Materiallar əsasən 1994-2006-cı illər ərzində kitabxanaya daxil olmuş kitablار, qəzet və jurnallardır. Təsvir edilmiş materiallar 1589 adda Azərbaycan və rus dillərində olan mənbələrdir. Yaxşı olardı ki, burada:

- digər axtarış imkanlarından istifadə edilərək, daha geniş materiallar da öz əksini tapardı;

- son texnoloji imkanları nəzərə alaraq multi-media mənbələri haqqında da məlumatların bibliografik təsvirləri verilyədi. Yəni, ilkin mənbələrlə yanaşı, elektron mənbələrin olması bibliografik vəsaitin axtarış imkanlarını genişləndirmiş olardı.

Ümumilikdə, 35 bölmə daxilində qruplaşdırılmış sənədlər xronoloji qaydada, əlifba prinsipi əsasında düzülmüşdür.

Vəsaitdən informasiya tələbatçılarının istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədi ilə bibliografik mənbədə iki addan (Azərbaycan və rus dillərində) ibarət köməkçi göstərici verilmişdir:

- müəlliflərin əlifba göstəricisi;
- sərlövhələrin əlifba göstəricisi.

Köməkçi göstəricinin sonunda isə istifadə olunmuş qəzet və jurnalların siyahısı da tərtib edilmişdir.

Göstəricidə Bakı-Tbilisi-Ceyhan ilə bağlı əlamətdar hadisələrə aid materiallar isə ayrıca başlıqlar şəkilində göstərilmişdir.

Bibliografik vəsait oxucu-məqsəd istiqamətinə görə elmi-köməkçi, ideya-məqsəd istiqamətinə görə isə retrospektiv xarakterlidir.

Bibliografiyada göstərilmiş mənbələrin əksəriyyəti qəzet və jurnal məqalələridir. Kitabların sayı çox məhduddur. Belə ki, "Kitablar" adlı bölmədə cəmi 50 kitab haqqında məlumat verilmişdir. Kitablar əsasən 1996-2006-cı illərin nəşrlərini əhatə edir. "Qəzet və jurnal materialları" bölməsində isə 1 jurnal və 4 qəzet məqaləsinin təsvirləri verilmişdir. Məqalələr 1994-cü ili əhatə edir. Digər bölmələrdə olan informasiyalar bütünlükdə məqalələrin bibliografik təsvirləridir.

Bibliografik göstəricinin adından da göründüyü ki, o "Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri" adlanır. Bu səbəbdən də kitabda istər "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması mərasiminə həsr olunmuş, istərsə də müxtəlif illərdə təşkil edilmiş "Xəzərneftqaz" və yaxud "Xəzər neft, qaz, neftayırma və neft kimyası" Beynəlxalq sərgi və konfransları haqqında müfəssəl məlumatlar əksini tapmışdır. Məsələn,

- "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması (Bakı, 20 sentyabr 1994-cü il);
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin maliyləşdirilməsi ilə əlaqədar sənədlərin imzalanması mərasimi (Bakı, 3 fevral 2004-cü il);
- "Əsrin müqaviləsi"nin onuncu ildönümü şərəfinə keçirilən rəsmi qəbul (Bakı, 20 sentyabr 2004-cü il);
- "Dan ulduzu" və "Əşrəfi" neft strukturlarının birgə işlənməsi haqqında müqavilənin imzalanması (Bakı, 14 dekabr 1996-cı il);
- "Kürdaşı" dəniz blokunun və "Cənub-Qərbi Qobustan", "Kürsəngi-Qarabağlı" bloklarının birgə işlənməsi haqqında ARDNŞ ilə Xarici Neft Şirkətləri arasında müqavilənin imzalanması mərasimi (Bakı, 2 iyun 1998-ci il);
- Bakı-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin çəkilməsi barədə sazişin imzalanması (Bakı, 17 oktyabr 2000-ci il);
- "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının tammiqyaslı işlənməsinin 1-ci mərhələsinin qətnaməsinin imzalanması (Bakı, 30 avqust 2001-ci il);
- Xəzərneftqaz-95" sərgisi (Bakı, 23 may 1995-ci il);
- "Xəzərneftqaz-96" Beynəlxalq sərgisi (Bakı, 4 iyun 1996-cı il);

- "Xəzər neft, qaz, neftayırma və neft kimyası-2001" sərgi və konfransı (Bakı, 5 iyun 2001-ci il);
- "Xəzər neft, qaz, neftayırma və neft kimyası-2004" XI Beynəlxalq sərgi və konfransı (Bakı, 2 iyun 2004-cü il);
- "Xəzər neft, qaz, neftayırma və neft kimyası-2006" XIII Beynəlxalq sərgi və konfransı (Bakı, 6 iyun 2006-cı il) və s. (1)

Bibliografik vəsaitdə "Əsrin müqaviləsi"nin həm respublika, həm də bu neft-boru ixrac kəmərinin keçdiyi Gürcüstan və Türkiyə ərazilərində təməl qoyma, təntənəli açılış və kəmərin istifadəyə verilməsi münasibətilə keçirilmiş mərasimlərlə bağlı bölmələrin tərtib edilməsi təqdirə layiqdir. Məsələn,

- Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərindən keçən hissəsinin birləşdirilməsi mərasimi (Ağstafa, 16 oktyabr 2004-cü il);
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin Azərbaycan hissəsinin istifadəyə verilməsi (Səngəçal, 25 may 2005-ci il);
- Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda ilkin neftin çıxarılması (Bakı, 12 noyabr 1997-ci il);
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin tikintisinin təməl daşının qoyulması (Bakı, 18 sentyabr 2002-ci il);
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin Gürcüstan ərazisindən keçəcək hissəsinin təməlinin qoyulma mərasimi (Gürcüstan, 25 may 2003-cü il);
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin Gürcüstan hissəsinin istifadəyə verilməsi (Gürcüstan, 12 oktyabr 2005-ci il);
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin rəsmi açılışı (Türkiyə, Ceyhan 13 iyul 2006-cı il);
- İstanbul Zirvə Görüşü (İstanbul, 18 noyabr 1999-cu il);
- Qazaxıstanın Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinə qoşulması (Almatı, 19 iyun 2006-cı il) və s. (1).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz, müxtəlif başlıqlı bölmələrdə dolğun bibliografik məlumatların olması oxucu kontingenti üçün daha əlverişli axtarış sistemidir.

"Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri" adlı bibliografik göstəricinin aktual əhəmiyyət daşıyan mövzuya həsr olunması, onun informativliyini artıran məqamlardandır. Bu da bibliografiyaşünaslıq elminin əsas sahələrindən olan sahəvi bibliografiyanın əhəmiyyətini artırmaqla bərabər, bibliografik vəsaitlərin innovativliyinə də öz müsbət təsirini göstərir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri: bibliografik göstərici (Ümummilli lider heydər Əliyevin anadan olmasının 85 illiyinə həsr olunur) / Tərt.ed.: G.Hüseynova, G.Misirova; red.: G.Səfəreliyeva; bur. məs.: K.Tahirov; Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi; M.F.Axundov ad. Azərb. Milli Kitabxanası. Diyarşünaslıq elmi bibliografiya şöbəsi. – Bakı, 2009. – 238 s. (Azərbaycan və rus dillərində).
2. www.anl.az/
3. (<http://anl.az/download/btcnk.pdf>)
4. http://az.wikipedia.org/wiki/Bak%C4%B1-Tbilisi-Ceyhan_neft_k%C9%99m%C9%99ri
5. http://www.oilfund.az/az_AZ/layiheler/baki-tbilisi-ceyhan-esas-ixrac-boru-kemeri.asp

T. MIRZAYEVA,

Postgraduate student of the Central Scientific Library of ANAS

"BAKU-TBILISI-CEYHAN OIL PIPELINE NAMED AFTER HEYDAR ALIYEV" AS A SOURCE OF BIBLIOGRAPHIC

SUMMARY

The article about the "Contract of the Century" according "Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline named after Heydar Aliyev" bibliographic result has been given in the information.

T. МИРЗОЕВА,

Докторант НАНА Центральная Научная Библиотека

«НЕФТЕПРОВОД БАКУ-ТБИЛИСИ-ДЖЕЙХАН ИМЕНИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА» КАК ИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

РЕЗЮМЕ

В статье дана информация о библиографическом указателе «Нефтепровод Баку-Тбилиси-Джейхан имени Гейдара Алиева» посвященная «Контракту века».

Yusif QAZIYEV
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji
universitetinin doktorantı, əməkdar müəllim,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCANDA MƏKTƏB KİTABXANALARININ İNKİŞAF TARİXİNDƏN

**Sosializm quruculuğunun III beşilliyində (1939-1943) məktəb
kitabxanalarının fəaliyyəti**

Açar sözlər: kitabxana, kitabxanaçı, kitab, qiraətxana, vəzifə, ədəbiyyat

Ключевые слова: библиотека, библиотекарь, книга, читальня

Key words: library, librarian, book, reading-hall

Üçüncü beşillikdə (1939-1943) məktəb kitabxanalarının üzərinə mühüm vəzifə düşürdü: a) şagirdlərə mütləq vərdisləri aşılamaq, mütləq vasitəsilə dərslərdə verilən bilikləri genişləndirmək və möhkəmləndirmək; b) mütləq alınan biliklərdən əməli işdə istifadə bacarığı aşılamq; c) məktəblə kitabxananın əlaqəsini həmişəlik qaydaya salmaq və şagirdlərin yaş və bilik səviyyəsinə uyğun kitablar vermək (1).

Qeyd edilən vəzifənin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan SSR XMK məktəb kitabxanalarına yaxından rəhbərlik edib metodiki göstərişlər və köməklər edirdi. Bu məqsədlə 1938-ci ilin ikinci yarısından 1939-cu ilin iyununa qədər Azərb. SSR XMK-nin məktəbdənkənar şöbəsinin inspektoru 10 kənd, 8 şəhər məktəb kitabxanasının işlərini yoxlamış və məktəb kitabxana işinin yaxşılaşması

Мəктəб китaвxанaларынн qajdaja salmalы

MƏDƏLLİM QƏZET 23 İYUN 1938 İL № 30

Hər bir məktəbin yanında olan məktəb kitabxanasının vəzifələri:

1) Şagirdlərə sistemətik surətdə kitab, qəzet və zurnaldan müstəqil istifadə qajdalarынн öyrətməklə, bunlara məktəb programması əsasında verilən biliklərin genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi sahəsində məktəbə kömək etməkdən;

2) Oxunan kitablardan sosializmin vətəninizə, praktik həyata fəjdalı mə'lumat almaq şagirdlərə öyrətməkdən;

3) Şagirdlərdə kitaba məhəbbət və bədii interes ojaatmaqla, bunların ymuni kultur inkışafına təsir buraxmaqdan və

4) Şagirdlərdə sosializm mylkliyi olan kitablara kultur rəftar etmək vərdisləri jaratmaqdan ibarətdir.

üçün müvafiq metodiki göstərişlər vermişlər. Bu yoxlamanın nəticəsi olaraq Azərnəşr tərəfindən "Məktəb kitabxanası" seriyasında kitabların nəşrinə başlandı.

III beşillikdə məktəb kitabxanasını məqsəd, vəzifə və iş üsullarının göstərən vərəq

Həmçinin məktəb kitabxanalarının işindəki mövcud nöqsanları aradan qaldırmaq və təlim-tərbiyə işində onların rolunu artırmaq məqsədilə 1939-cu ilin may ayına qədər Azərb. SSR XMK tərəfindən rayon(şəhər) XMS-lərinə və pioner evlərinə aşağıdakı metodik məktublar göndərildi.

a) Məktəb kitabxanalarında inventar kitablarının aparılması və kitabların inventarizasiya edilməsi;

b) Məktəb kitabxanalarında hesabat və hesabdərliğin aparılması və təşkili haqqında metodiki məktub.

c) Məktəb kitabxanasında abonement işi və məktəbdənxaric mütləqə rəhbərlik (2).

1938-ci ildə Azərkitab rayonların məktəb kitabxanalarına 876742 manat dəyərində kitab göndərmişdir. Bunlardan 719200 manat dəyərində Azərbaycan, 80959 manat dəyərində erməni, 76588 manat dəyərində rus dillərində idi. 1939-cu ildə isə Azərkitab rayonların məktəb kitabxanalarına 363683 manat 16 qəpik dəyərində kitab göndərdi. Bunlardan 288495 manat 18 qəpik dəyərində Azərbaycan dilində, 48410 manat 53 qəpik dəyərində rus dilində, 29776 manat 87 qəpik dəyərində erməni dilində idi (1, v.53, 54).

Artıq 1940-cı ildə Azərbaycanda 1.367.321 nüsxə kitab fonduna malik olan 2480 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Həmçinin şagirdlərin sinfdənxaric mütləqəsinə dair ədəbiyyat nəşri xeyli yaxşılaşmış və məktəb kitabxanalarının apardığı kütləvi tədbirlərin sayı əsaslı surətdə artmışdır. Belə ki, 1937-1938-ci dər ilinə nisbətən 1940-1941-ci dər silində kütləvi tədbirlərin sayı 4 dəfə, tədbirlərdə iştirak edən şagirdlərin sayı isə 3 dəfə artmışdır (3).

Tədbirlərdən biri də uşaqlar üçün yazılmış ədəbi əsərlərin müsəbiqəsi idi (1939-cu il). Müsəbiqəyə 110 ədəbi əsər gəlmişdir. Müsəbiqədə birinci yeri uşaq yazıçısı Seyidzadə tutdu (2, v.14).

Bu dövrdə də kitabxana işinə dair heç bir vəsait çap edilməmişdir. Az SSR XMK məktəb kitabxanaları üzrə inspektorluğa bir ştat verilmişdir (2, v. 54). Kitabxanada kitablar elm sahələri üzrə bölünməmişdir. Kataloqlar tərtib edilmirdi.

Lakin vəziyyətdən çıxmaq üçün təşəbbüslər edilirdi. Məktəb və uşaq kitabxanalarında sinfdənxaric mütləqə rəhbərlik və kitab vasitəsilə

tərbiyə işinin şüurlu aparılmasını təmin etmək, kitab fondlarının müəyyən bir qayda ilə, həm də mütaliəni təmin edən bir qayda ilə düzəldilməsini tələb edirdi.

1941-ci il proqramında sinifdən xaric mütaliənin iki növü (məcburi, könüllü olduğu) göstərilir. Bu növ mütaliə xüsusilə yuxarı siniflərə aiddir. Ədəbiyyat siyahısının tərtibində bu növlər alınmadığından verilən əsərlərin hansının məcburi, hansının könüllü olduğunu müəyyən etmək mümkün deyildir. Demək, məsələ əməli olaraq həll edilməmiş qalmışdır.

Burada mühüm rol oynayan məktəb kitabxanasının o vaxt əsasnaməsi belə yox idi (bax: Orta məktəbin ədəbiyyat proqramı, 1941, səh. 31).

XX əsrin 40-cı illərində gənc nəslin tərbiyə edilməsində bədii ədəbiyyatın böyük rolu qeyd edilirdi.

Dövrü mətbuatda deyilirdi: "Uşaq eşitdiyi və yaxud kitabda olduğu hadisələri müqayisə etmək və oxuduğundan nəticələr çıxarmaq istəyir. Bu müqayisə zamanı uşağın düşüncəsi mərkəzləşir və zehni inkişaf edir. O, kitabdan öyrəndiyi yeni sözləri danışqlarında işlədir... kitab uşaqda söz ehtiyatını artırır, yaddaşını qüvvətləndirir¹".

Lakin bədii ədəbiyyatın şagirdlər tərəfindən mütaliəsi müstəqil olaraq uşağın özü tərəfindən icra edilirdi. Oxunacaq kitabların seçilməsində və oxunan kitablardan şagirdlərin müəyyən nəticələr çıxarmasında müəllim iştirakı labüd idi. Lakin əksər hallarda müəllimlər sinifdən kənar oxu işləri ilə sisteməlik məşğul olmurdular.

Bu dövrdə şagirdlərin sinifdən xaric oxuya rəhbərlik etmək üçün müxtəlif fikirlər vardır: bəziləri bu işi sinif rəhbərlərinin və bəziləri də kitabxana işçilərinin üzərinə atırdı. Halbuki, bu işə məktəbin bütün pedaqoji kollektivi məsul idi.

Kitabxanalar sinif otaqlarında olan şkaflarda yerləşirdi. Lakin Azərbaycanda üçüncü beşillik dövründə əvvəllərə nisbətən məktəb kitabxanalarının şəbəkəsi genişləndirilmiş, onların maddi-texniki bazası zənginləşmiş, həmçinin iş forma və üsulları yaxşılaşmışdır. Məhz bu baxımdan aşağıdakı təkliflər irəli sürülürdü.

-Pedaqoji sovet məktəb kitabxanası üçün yararlı bina ayrılmasına çalışmalıdır.

-Şagirdlərin mütaliə etdikləri kitabların yaşa və bilik səviyyəsinə uyğun olmasına nəzarət edilməlidir.

- Hər bir sinif rəhbəri iş planında sinifdən xaric işləri unutmamalı və bu

¹ Bax: Dadaş Məmmədzaadə (BXMS uşaq mütaliə metod kabinetinin metodisti). Uşaq mütaliəsi haqqında- "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 16 oktyabr, 1940-cı il

barədə iş planında qeydlər etməlidir.

-İbtidai məktəblərdə hər bir sinif rəhbəri öz sinif şagirdlərinin mütaliə işlərinə rəhbərlik etməlidir.

- Müəllim şagirdlərə aşağıdakı mövzular üzrə söhbət aparmalıdır: nə oxumalı? Necə oxumalı? Kitablara necə rəftar etməli?

-Müəllim oxunacaq kitabların 6 aydan bir siyahısını tutmalıdır. Bu siyahı sinifdən, kitabxanadan və qiraətxanadan asılmalıdır. Eyni zamanda siyahı şagirdlərin özündə də olmalıdır və ata-analar tanış olmalıdır.

-Sinifdən xaric oxunan bütün kitabları şagirdlər tərəfindən uçota alınmalıdır. Burada şagirdlər kitabın neçənci olduğunu, tarixini, avtorunu, kitabın adını və nədən xoşlandığını qeyd etməlidir.

-Hər rübün sonunda sinifdən xaric oxu işlərinə yekun vurmaq və ümumi uçotunu aparmaq və nəhayət müəllim şagirdlərə kitab üzərində necə işləməyi öyrətməlidir¹.

XX əsrin 40-cı illərində kitabxanaların, o cümlədən məktəb kitabxanalarının məqsəd və vəzifəsi, dövrü mətbuatda hər tərəfli işıqlandırılıb təbliğ edilirdi. "Müəllim qəzeti" nin səhifələrində qeyd edilirdi ki, uşaq ədəbiyyatının təlim və tərbiyə işində böyük rolu vardır. Ona görə uşaq mütaliəsi ilə həm müəllim, həm də kitabxanaçının ciddi məşğul olmağı məsləhət görülürdü

Qeyd edilirdi ki, şagirdlərə veriləcək kitab əvvəlcə müəllim və kitabxanaçı tərəfindən oxunmalıdır ki, kitab şagirdin yaş və bilik səviyyəsinə uyğundurmu².

Əsas vəzifələrdən biri də oxucunun ümumi mədəni-siyasi səviyyəsinin artırılması idi. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün kitabxana işçisi şəxsi biliyini müntəzəm artırmalı və öz işinin təbliğatçısı olmalıdır. Həmçinin kitabxanada vaxtaşırı onların mühafizə və söhbətlərini dinləmək şagirdlərə böyük fayda verə bilər. Belə tədbirlərdə kitab sərgisinin (tematik sərgilər, yubilyarlara həsr edilmiş sərgilər və s.) təşkili-nin böyük əhəmiyyətindən danışılırdı¹.

Əvvəlcə qeyd edilən dövrün 30-cu illərində Ağdaş rayonu uşaq mütaliəsi və kitab təbliği baxımından gözə çarpan dövrün nüfuzlu qəzetlərindən olan "Kommunist" qəzetinin səhifələrində yazılırdı. Ağdaş rayonu xalq maarif şöbəsi və rayon pionerlər klubu yanında cocuq kitabxanası (uşaq kitabxanası-Y.Q) açılmışdır. Kitabxanaya 4500

¹ Dadaş Məmmədzaadə (BXMS uşaq mütaliə metod kabinetinin metodisti) uşaq mütaliəsi haqqında- "Azərbaycan müəllimi" qəz., 16 oktyabr, 1940-cı il., №32, səh. 4.

² Yenə orada

manatlıq kitab alınmışdır. Kitabxana yanında qiraətxanana və ədəbiyyat dərnəyi təşkil edilmişdir. Az müddətdə 250 oxucu cəlb edilmişdir. Kitabxanada “Sabir guşəsi”, “Lenin guşəsi” təşkil edilmiş və kitabxana aktivinin iştirakı ilə divar qəzeti də buraxılırdı².

**1939-1940-cı dərs ili üzrə Azərbaycan SSR-də
məktəb kitabxanalarının işi haqqında məlumat**

Cədvəli

Yaşayış tipi	Məktəbin tipi	Məktəb kitabxana işi					
		Məktəbdə kitabxanası	Kitabı olmayan	Kitabı olan kitabxanala	Müəllimlər üçün	Sinifdən xaric mütaliə üçün	Məktəb kitabxanası
1	2	3	4	5	6	7	8
Şəhər yaşayış yerləri	İbtidai məktəblər	68	21	47	2974	25599	5
	Natamam orta məktəblər	102	6	96	8942	112383	77
	Orta məktəblər	155	-	155	25699	297651	148
	Cəmi	325	27	298	37615	435633	230
Kənd yerləri	İbtidai məktəblər	1688	831	857	7210	121541	3
	Natamam orta məktəblər	1117	142	975	54839	483710	330
	Orta məktəblər	364	14	350	40929	326437	249
	Cəmi	3169	987	2182	102978	931688	582

Cəmi	İbtidai məktəblər	1756	852	904	10184	147140	8
	Natamam orta məktəblər	1219	148	1071	63781	596093	407
	Orta məktəblər	519	14	505	66628	624088	397
	Cəmi	3494	1014	2480	140593	1367321	812

1. AZRMDTA. Fond 57. s.11, iş 418. Azərbaycan SSR-də İbtidai, natamam və orta məktəblər üzrə xarici dillərin tədrisi, kitabxana işi, kino və radio qoyuluşu haqqında məlumat, vərəq 1 və arxa.

1. Bax: Məmmədzaadə D. “Oxucuların tələbini ödəməli”-Müəllimlər qəzeti” 1940, 13 dekabr, N39, səh.4
2. Bax: Sadıqov F. “Cocuq kitabxanası”-“Kommunist” qəzeti”, 1937, 6 yanvar, № 5, səhifə 4.

“Azərbaycan müəllimi” 16 oktyabr 1940-cı il

1. AzR MDTA, f.57, siyahı 1, iş 1376, v.53, 54; iş 1266, v.3.
2. AzR MDTA, f.57, siyahı 1, iş 1375, v.54.
3. Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi (1933-1958). B., 1974, səh.55-62, 120-121, 174-177, 222-225.
4. Azərbaycanca xalq maarifinin inkişaf yolu. – B., 1945.
5. Orta məktəb ədəbiyyatı proqram. B., 1941, səh.3.

Ю. ГАДЖИЕВ

РАЗВИТИЕ ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК

РЕЗЮМЕ

Статья называется «Деятельность школьных библиотек в III пятилетии (1939 - 1943) социалистического строя».

В этот период определялись многие обязанности школьных библиотек и библиотекарей.

Одной из основных обязанностей была организация отдельных комнат для школьных библиотек. Одной из других задач было повышение общего культурно - политического уровня, как самих читателей, так и библиотекаря, и повышение их библиотечных знаний было главной задачей.

Y. HACIYEV

DEVELOPMENT OF SCHOOL LIBRARIES

SUMMARY

This article is called as «Activity of schools libraries in III five-year (1939-1943) of Socialism construction».

In this period number of duties of school library and librarian were determined.

One of the main duties was organization of separate rooms for school libraries. Another main activity was increase of general cultural-political level of both reader and librarian and increase of their library knowledge.

f.e.n. Səhla HÜSEYNOVA

Elmi kitabxananın Xarici ədəbiyyat və dövrü mətbuat şöbəsinin müdiri

ELMI KITABXANA VƏ XARICI ƏDƏBİYYAT ŞÖBƏSİ BU GÜN

Açar sözlər: elektron baza, xidmət, elmlər namizədi, komplektləşdirmə, tədris, pedaqogika, filologiya

Key words: electron database, service, candidate of sciences, complete, educational, pedagogue, philology

Ключевые слова: электронной базы данных, службы, кандидат наук, штатное расписание, учебный план, педагогика, филология

Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası Universitet yarandığı gündən mövcuddur. Bir neçə ildən sonra yüz illiyini qeyd edəcəyimiz Universitetin eyni zamanda kitabxanasının da yubileyidir. Elmi kitabxana bu illər ərzində nələrə nail olmuş, nə kimi uğurlar qazanmış, geniş oxucu kütləsinə nə kimi xidmətlər göstərmişdir? Nəzər salsaq, görürük ki, uğurlarımız az olmamışdır. Öz fəaliyyətinə 250 nüsxə cəp məhsulu ilə başlayan elmi kitabxana, indi hazırda fondunda 3 milyondan yuxarı cəp məhsulunu əhatə edir ki, bu da universitetin tələbə müəllim heyətinin habelə respublikada və ondan kənarda, elmə olan tələbatın ödənilməsinə xidmət göstərir.

Elmi kitabxana son on illikdə çox böyük nəaliyyətlər əldə etmişdir. Elmi kitabxananın əməkdaşları əsasən ali və orta ixtisas təhsillidir. Lakin son on ildə əməkdaşlardan 7 nəfər Elmi kitabxanada işləməklə yanaşı, öz elmi fəaliyyətlərini də davam etdirmiş və elmlər namizədi adına layiq görülmüşlər. Bunlar aşağıdakı işçilərdir:

Hüseynova Şəhla- şöbə müdiri, filologiya elmləri namizədi
Ağabəyova Sevil- bölmə müdiri, filologiya elmləri namizədi
İsgəndərova Rəmiyə- böyük kitabxanaçı, filologiya elmləri namizədi
Həsənova Qıztamam- böyük kitabxanaçı, fəlsəfə elmləri namizədi
Davudova Rəsmiyə- böyük kitabxanaçı, filologiya elmləri namizədi

Əliyeva Lətifə - böyük kitabxanaçı, filologiya elmləri namizədi
Məmmədova Afət - böyük kitabxanaçı, pedaqogika elmləri namizədi

Daha 6 nəfər isə öz elmi tədqiqatlarını davam etdirirlər. Nəaliyyətlər bununla bitməmişdir. Elmi kitabxananın müdiri Sara İbrahimovanın əməyini yüksək qiymətləndirmiş, o, Əməkdar mədəniyyət işçisi adına və Tərəqqi medalına layiq görmüşdür.

Elmi kitabxana son onillikdə xeyli inkişaf etmiş, oxucuların gündən-günə elmə olan marağının artması və oxucu sorğularına olan tələbatının ödənilməsi üçün müasir elmi-texniki tərəqqinin son nəaliyyətlərinin istifadəsi qaçılmaz olmuşdur. Müasir dövrlə ayaqlaşmaq, dünyada elmə intiqrasa etmək, eimin ən son nailiyyətləri ilə vaxtında tanış olmaq, münasibət bildirmək üçün və ondan səmərəli istifadə etmək üçün internet xidməti əvəzsiz rol oynayır. Son dövrlərin ən böyük nəaliyyətlərindən biri də Elmi kitabxanada həyata keçirilən internet şəbəkəsidir. Elmi kitabxananın internet şəbəkəsi geniş oxucu kütləsinə xidməti həyata keçirir. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən istənilən elmi məlumatın əldə edilməsi saniyələr içərisində həyata keçirilir. Elmi kitabxanada oxucular müxtəlif internet şəbəkəsindən WI-FI, Azərsell və s. internet şəbəkələrindən də istifadə edir. Bu isə oxucuların eimi biliklərə olan tələbatının ödənilməsində müsbət rol oynayır.

Həmçinin dünyanın müxtəlif ölkələrinin təklif etdiyi elektron bazalarından istifadə olunur ki, bu da tədqiqatçıların, magistr, doktorantların elmi – tədqiqat işlərinin aparılmasına yaxından və əvəzsiz köməklik göstərir. Bunlardan EBSCO, IOP, BIOONE, WEB of KNOWLEDGE, OXFORD REEREHCE, CAMRIDGE JOURNALS, ROYAL SOCIETY, E-BOOKS, PUBLISHING və s. elektron bazalarını göstərmək olar. Rusiya Dövlət Kitab Palatasının avtoreferat və dissertasiyalarından istifadə üçün diss.rsl.ru saytından istifadə olunur. Bu elektron bazalardan əsasən konsorsium üzvü olan təşkilatlar istifadə edirlər. BDU-nin Elmi kitabxanasının <http://elibrary.bsu.az> saiti də oxuculara xidmətin məhsuldarlığına yönəldilmişdir. Elmi kitabxana İRBİS-64 proqramı ilə işləyir. Bu proqramın həyata keçirilməsində Elmi kitabxananın nəzdində fəaliyyət göstərən Elmi laboratoriya yaxından iştirak edir. Elmi laboratoriya həmçinin, Elmi kitabxanada elektron kataloqun yaradılmasında yaxından iştirak edir.

Elmi kitabxana həmçinin, Az.KIK, elfi.net beynə konsorsium (electronic Information for Libraries) çərçivəsində elektron jurnallar və elektron kitabların alınması üçün beynəlxalq elektron nəşriyyatlarla danışıqlar aparır və üzv olan təşkilatları tədris və elm sahələrinə uyğun informasiya ilə təmin edir. Bundan əlavə kitabxanalarda müasir

informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə kitabxana əməkdaşlarının texniki biliklərini artırır. Və həm də kitabxanalarda rəqəmli arxivləri yaratmaqla, istifadəçilərə müasir standartlar səviyyəsində xidmət olunmasına nail olur. Bütün bu işlər, üzv olan təşkilatlarda xaricdən dəvət olunmuş yüksək səviyyəli ixtisasçıların iştirakı ilə treyninqlər, seminarlar və təqdimat mərasimlərini keçirməklə görülür.

Elmi kitabxana Respublikadakı Universitet kitabxanalarının metodiki mərkəzidir. Elmi kitabxanada 14 şöbə və bölmə fəaliyyət göstərir.

Bunlardan Elmi bibliografiya, Kompleksləşdirmə və uçot, Kataloqlaşdırma və kitab işləmə, Sistemləşdirmə, Metod kabinet, 3 abonament və 6 oxu zalı kitabxananın əsas strukturunu təşkil edir.

Bu şöbələrdən biri də Xarici ədəbiyyat və dövrü mətbuat şöbəsidir. Bu şöbədə Qərbi Avropa dillərində olan, əsasən ingilis, alman, fransız dillərində, humanitar və texniki elm sahələrini əhatə edən cap məhsulları ilə bərabər, texniki elm sahələrini əhatə edən referativ jurnallar, azərbaycan və rus dillərində olan, texniki elm sahələrini əhatə edən jurnallar öz əksini tapmışdır. Referativ jurnalların 1993 -cü ildən 2000 - ci ilə qədər keçid dövrünün cətinlikləri ilə əlaqədar olaraq şöbəyə daxil olması dayandırılmışdı. Lakin Universitetin rəhbərliyinin təşəbbüsü və yaxından köməkliyi sayəsində 2000-ci ildən başlayaraq referativ jurnalların abunəsi bərpa olunmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, respublikanın hər yerindən və habelə Naxçıvan MR-dan, Gürcüstan, İran və b. respublikalardan bu jurnallardan istifadə etmək üçün gələn oxucular çox cətinlik çəkmədən bu cap məhsullarından istifadə edirlər.

Xarici ədəbiyyat və dövrü mətbuat şöbəsi 2002-ci ildə Avropa standartlarına uyğun olaraq təmir olunmuş və fondu yenidən qurulmuşdur. Fondun və oxu zalının yeni avadanlıqlarla təmin olunması, yeni kitab rəflərinin yaradılması, işçilərin iş şəraitini yaxşılaşdırmış və oxucuların kitabxanadan istifadəsini asanlaşdırmışdır. Belə ki, oxu zalında divar boyu düzəldilmiş rəflər son on ilin cap məhsullarından açıq rəf üsulu ilə istifadə etməyə şərait yaratmışdır. Bu da oxuculara xidmətin səviyyəsinin yüksəldilməsinə və işçilərin əməyinin yüngülləşməsinə səbəb olmuşdur. Universitet rəhbərliyi həmçinin, oxu zalını yeni computer avadanlıqları ilə təmin etmişdir. Bu da oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış və yüksək qiymətləndirilir. Həmçinin oxu zalında vaxtaşırı Elmi kitabxananın elmi-kütləvi tədbirləri də həyata keçirilir. Oxu zalında üç nəfər işçi fəaliyyət göstərir. İş ikinövbəlidir.

Texniki elmlər üzrə tələbələr oxu zalında təmirdən sonra fəaliyyət göstərən surətçıxartma aparatı da müəllim və tələbə heyətinin xidmətinə verilmiş və bu da oxucuların sevincinə səbəb olmuşdur. Çünki

oxuculara lazım olan ədəbiyyatın surəti yerində çıxarılır. Bu da həm ədəbiyyatdan istifadəni asanlaşdırır və həm də oxucuların işini yüngülləşdirir. Beləliklə, bütün bunlar son dövrlərdə kitabxana işçilərinə və oxucu kütləsinə Respublika və Universitet rəhbərliyinin qayğısının artırılmasının nəticəsidir. Ona görə də Elmi kitabxananın əməkdaşları öz öhdəliklərinə düşən işləri həyata keçirmək üçün və oxuculara xidmətin səviyyəsini daha da yaxşılaşdırmaq üçün var qüvvələrini əsirkəmir və oxucuların informasiya ilə təmin olunmasının həyata keçirilməsinə səy göstərirlər.

Texniki elmlər üzrə müəllimlərin elmi fondu və texniki elmlər üzrə tələbə fondu da yeni alınmış çap məhsulları ilə mütəmadi olaraq zənginləşdirilir və həmçinin köhnəlmiş ədəbiyyatlar yenisi ilə əvəz olunur.

Elmi biblioqrafiya şöbəsi də oxucuları soraq biblioqrafiya məlumatları ilə təmin edir və biblioqrafik göstəricilər hazırlayırlar ki, bu da oxucu sorğularının təmin olunmasına xidmət edir.

Elmi kitabxananın Şərq şöbəsində fond və oxu zalı fəalliyət göstərir. Eyni zamanda Elmi kitabxananın humanitar elmlər üzrə fakültələrinə də xidmət göstərən fond və oxu zalları fəalliyət göstərir. Burada müəllimlər üçün də oxu zalı da vardır. Şöbənin əməkdaşları oxucuların sorğularını həyata keçirmək üçün öz bilik və bacarıqlarını əsirgəmir.

Humanitar elmlər üzrə fakültələrin elmi fondu və tələbə fondunun əməkdaşları da öz öhdələrinə düşən işlərin öhdəsindən layiqincə gəlir və oxucuların sorğularına cavab vermək üçün səylərini əsirgəmir.

Elmi kitabxananın Sistemləşdirmə, Komplekləşdirmə, Katoloqlaşdırma və kitab işləmə və Biblioqrafiya şöbələri də onun əsas strukturlarını təşkil edir və bu şöbələrsiz kitabxanayı təsəvvür etmək qeyri mümkündür. Elmi- metodiki şöbə də metodiki mərkəz rolunu oynamaqla bərabər kitabxananın fəalliyətində də əhəmiyyətli rol oynayır.

Həmişə olduğu kimi, müasir dövrdə də Elmi kitabxana əməkdaşları öz bilik və bacarıqlarını daima artırmağa çalışır ki, bütün bunların nəticəsidir ki, oxucu sorğularına layiqincə cavab verilir və kitabxana işinin yüksəldilməsinə xidmət göstərilir.

Bu günlərdə Elmi kitabxanada keçirilən "Heydər Əliyev irsi, kitab və kitabxana məsələləri" adlı Respublika eimi konfransı ulu öndər Heydər Əliyevin 90 illik yubleyinə həsr olunmuşdur. Konfransda Heydər Əliyevin keçdiyi həyat yolu geniş işıqlandırılmış, onun elmə, o cümlədən kitaba və kitabxanaya verdiyi qiymət dəyərləndirilmişdir.

Bu yerdə Heydər Əliyevin kitabxana haqqında dediyi bir fikri xatırlatmaq yerinə düşər: "Kitabxana millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də

kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir".

Məhz buna görə də Respublikada ziyalı təbəqəsinin yetişdirilməsində Elmi kitabxana əməkdaşlarının öz töhvəsini verməsi qürur vericidir.

К.ф.н Гусейнова Ш.И.

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА И ОТДЕЛ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ СЕГОДНЯ

РЕЗЮМЕ

В статье дается информация о деятельности Научной библиотеки БГУ и ее отделов за последние годы. В частности, освещены услуги, предоставляемые читателям отдела Иностранной Литературы и периодической прессы. Был оценен большой вклад услуги интернета в развитие науки, а так же использование читателями электронных баз различных стран мира. В статье так же принята во внимание научная деятельность многих сотрудников научной библиотеки и ее влияние на повышение уровня обслуживания читателей.

C. of ph.sc. Huseynova S.I.

SCIENTIFIC LIBRARY AND THE DEPARTMENT OF FOREIGN LITERATURE TODAY

RESUME

The article provides information on the activities of the Scientific Library of BSU and its departments in recent years. In particular, the services provided to the readers of the Department of Foreign Literature and periodical press are shown. The major contribution of Internet services to the development of science, as well as the usage of electronic databases of different countries around the world by the readers, was appreciated. The article also took into consideration the scientific activity of many employees of scientific library and its impact on improving the level of service to readers.

Həliməxatun SEYFULLA QIZI MƏMMƏDOVA

*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının magistrantı*

MÜASIR DÖVRDƏ MILLİ KITABXANA FONDUNU FORMALAŞDIRAN MƏNBƏLƏR.

Açar sözlər: məlumat daşıyıcısı, çap məhsulu, kitabxana işi, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri

Key words: information carrier, gallop, library work, systems of automated management

Ключевые слова: Канал данных, печатные материалы, библиотек, автоматизированные системы управления

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri, xarici ölkələrdə Azərbaycan dilində nəşr olunmuş çap məhsullarını və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə çap olunmuş məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli xəzinə və dövlət kitab saxlayıcısıdır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının fəaliyyətinin əsas istiqamətini kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin tətbiqi ilə oxuculara kitabxana xidmətinin müasir tələblərə uyğun qurulması, oxuculara və istifadəçilərə virtual rejimdə xidmət göstərmək üçün elektron kitabxananın və elektron kataloqun məlumat bazasının genişləndirilməsi təşkil etmişdir.

Milli Kitabxanada 25 şöbə, 50 bölmə fəaliyyət göstərir və onların hər birində gənc kadrların fəaliyyətini genişləndirmək üçün tam şərait yaradılmışdır.

Hal-hazırda Milli Kitabxananın fondunda 4 545 487 nüsxə ədəbiyyat saxlanılır. Onlardan 2 375 785 nüsxə kitab və kitabçalar, 2 169 693 nüsxəni isə digər sənədlər təşkil edir.

M.F.Axundov adına Milli kitabxananın "Kitabxana fondunun formalaşdırılması" şöbəsi 1923-cü ildən yəni kitabxana yarandığı gündən fəaliyyət göstərir. 1925-ci ildən müxtəlif respublikaların kitab palatalarından məcburi nüsxələr almaqla fəaliyyətini genişləndirmişdir. Hal-hazırda isə şöbə milli Kitabxana Fondunu müxtəlif dillərdə dünya əhəmiyyətli universal profilli nəşrlərlə və digər məlumat daşıyıcıları ilə komplektləşdirir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 29 dekabr 611-IQ sayılı fərmanı ilə təsdiq olunmuş "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsinə müvafiq olaraq Milli Kitabxanaya dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından pulsuz məcburi 4 nüsxə Respublikada nəşr olunan bütün qəzet və jurnallardan isə 2 pulsuz nüsxə göndərilir.

Ümumilikdə komplektləşmə müxtəlif mənbələrdən kitabxana daxilində yaradılmış ayrı-ayrı yardımçı fondların əməkdaşları tərəfindən Komplektləşdirmə şurası ilə birlikdə həyata keçirilir. Komplektləşdirmə mənbələri aşağıdakılardır:

1. Respublika nəşriyyatları (Məcburi nüsxələr)
2. Ölkədaxili mübadilə
3. Beynəlxalq mübadilə
4. Respublika kitab mağazaları
5. Ali Attestasiya Komissiyası
6. Heydər Əliyev Fondu
7. Abunə
8. Hədiyyə
9. Müxtəlif səfirliklər, beynəlxalq təşkilatlar, elmi tədqiqat institutları

Milli Kitabxananın "Kitabxana fondunun formalaşdırılması" şöbəsinin strukturu quruluşu da digər şöbələrə əsaslı şəkildə fərqlənir. Belə ki, şöbə öz fəaliyyət istiqamətləri ilə əlaqədar bir neçə bölmədən ibarətdir. Bu bölmələr aşağıdakılardır:

- Ədəbiyyatın ilkin qeydiyyatı bölməsi
- Kitabxana fondunun uçotu bölməsi
- Milli ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi bölməsi
- Dövri mətbuat bölməsi

Hər bir bölmə öz adından da göründüyü kimi müxtəlif istiqamətlərdə kitabxana fondunun zənginləşdirilməsi işi ilə məşğul olur. Bu bölmələrin əsas vəzifələri isə bunlardır: fondun yeni ədəbiyyatlarla və əvvəlki illərin nəşrləri ilə komplektləşdirilməsindən alınan ədəbiyyatın ümumi və fərdi uçotunun aparılması, daxil olunmuş ədəbiyyatın dərhal qısa biblioqrafik yazı ilə elektron kataloq vasitəsilə oxucuların nəzərinə çatdırmaq, kitabxana saytının (www.anl.az) “Yeni ədəbiyyat” rubrikasında yeni ədəbiyyat haqqında məlumat vermək. Daxil olmuş dərgilər də bu şöbənin işçiləri tərəfindən elektron kataloqa daxil edilir. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın “Kitabxana fondun formalaşdırılması” şöbəsi qarşısında duran əsas vəzifə aşağıdakıdır: çatışmayan ədəbiyyatı müxtəlif kitabxanalardan Respublikanın Əlyazmalar Fondundan, Rusiya Federasiyasının Milli kitabxanalarından və digər təşkilatlardan ümumi fondun və Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi fondunun formalaşdırılması məqsədilə əldə edilməsi. Şöbənin fəaliyyəti ilə tanış olarkən belə bir fakt ortaya çıxdı ki, 1994-cü ildən Milli Kitabxana Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasında doktorluq və namizədlik dissertasiyalarını habelə onların avtoreferatlarını da əldə edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli 56 sayılı sərəncamına əsasən klassiklərin latın əlifbasında çap olunan və kitabxanaya hədiyyə edilən kitabları ehtiyat fondu vasitəsilə komplektləşdirilir. Həmçinin şöbədə dövrü mətbuat materialları da komplektləşdirilir. Şöbənin bu bölməsində bu günə kimi 572 adda 1138 nüsxə dövrü nəşrlər fonda daxil olunmuşdur. Bunlardan 58 adda Azərbaycan dilində, 89 adda rus dilində jurnal, 232 adda Azərbaycan dilində, 31 adda rus dilində qəzet, 35 adda Azərbaycan dilində 51 adda rus dilində rayon qəzetləri alınmışdır.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada “Kitabxana Fondunun formalaşdırılması” şöbəsi birbaşa “Kitabişləmə və kataloqlaşdırma” şöbəsi ilə əlaqəli fəaliyyət göstərir. Bu şöbə 1923-cü ildən fəaliyyətdədir. Şöbə yarandığı gündən 1947-ci ilə qədər komplektləşdirmə, ədəbiyyatın işlənməsi və kataloqların tərtibi ilə kompleks şəkildə məşğul olurdu. 1941-ci ildən isə “Kitabişləmə” şöbəsinin əsasında 2 yeni şöbə yarandı

1. Komplektləşdirmə şöbəsi
2. Kitabişləmə və kataloqlaşdırma şöbəsi

1950-ci ildən “Kitabişləmə və kataloqlaşdırma” şöbəsi sistemli oxucu kataloqunu təşkil etməyə başlamışdır. 1957-1958-ci illərdə “Ədəbiyyatın qrup halında işlənməsi” bölməsi “Kitabişləmə və kataloqlaşdırma” şöbəsinin tərkibində yaradılmışdır. 1980-ci ildə şöbə tərkibində “Ədəbiyyatın qrup halında işlənməsi” bölməsi qalmaqla daha 2 şöbə ayrıldı.

1. Elmi sistemləşdirmə

2. Kitabişləmə

Şöbə öz fəaliyyət strukturunu aşağıdakı kimi formalaşdırmışdır:

-Təkrar və məcburi nüsxələrin işlənməsi şöbəsi

-Baş əlifba kataloqu bölməsi

Hal-hazırda “Kitabişləmə və kataloqlaşdırma” şöbəsi öz vəzifələrini bu formada icra edir: Azərbaycan və rus dillərində olan çap məhsullarını kataloqlaşdırmaqla biblioqrafik təsvirinin tərtibi əlifba kataloqlarının təşkili və müntəzəm olaraq şöbənin kataloq sisteminin elmi və texniki redaktəsini həyata keçirmək. Şöbə 2004-cü ildən başlayaraq “Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi” şöbəsinə Azərbaycanda nəşr olunan rus dilində olan milli ədəbiyyatı işləyib təhvil verir.

“Təkrar və məcburi nüsxələrin işlənməsi” bölməsində təsvir olunmuş ədəbiyyatlara çıxarılmış kartoçkalar redaktə olunaraq düzəlmək üçün aşağıdakı kataloqlara təhvil verilir

- ❖ Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi” şöbəsinin kataloquna (ədəbiyyatla birgə)
- ❖ Elektron dissertasiyalar fondunun təşkili və ondan istifadə şöbəsinin kataloquna (ədəbiyyatla birgə)
- ❖ Nadir ədəbiyyat fondunun kataloquna (ədəbiyyatla birgə)
- ❖ Ədəbiyyatın elmi sistemləşdirilməsi şöbəsinin sistemli düzülüş kataloquna (ədəbiyyatla birgə)
- ❖ Azərbaycan və rus dilində olan avtoreferatların baş əlifba kataloquna (ədəbiyyatla birgə)
- ❖ Azərbaycan və rus dilində olan müxtəlif növlü ədəbiyyatın baş əlifba kataloquna (ədəbiyyatla birgə)
- ❖ Elektron resursları kataloquna (Azərbaycan dilində olan CD ROM və DVD)

“Kitabişləmə və kataloqlaşdırma” şöbəsinin əsas fəaliyyət istiqaməti baş əlifba kataloquna daxili xidmətdir. Burada rus dilində olan bütün kitablardan əlavə ardı davam edən “Trudi”, “Uçenie zapiski”, coğrafi xəritə və atlaslar öz əksini tapır. Oxucu baş əlifba kataloqundan daha düzgün və dolğun cavab almaq məqsədilə istifadə edir.

- Oxucu əlifba kataloqu 1938-ci ildə yaranıb , hazırda burada 50-ci ildən sonra nəşr olunan ədəbiyyat öz əksini tapır
- Adına görə bədii ədəbiyyat kartotekasında ədəbiyyat kitabların sərlövhəsinə görə sıra ilə düzülür
- Avtoreferatların əlifba kataloqu əsasən daxili xidmət kataloqudur və avtoreferatların 1974-cü ilin sonlarında yeni avtoreferatların müntəzəm daxil olduğu vaxtdan təşkil olunmuşdur. Buna qədər tək-tək hallarda kitabxanaya daxil olan avtoreferatlar da həmin kataloqda öz əksini tapırdı.
- Dissertasiya kataloqu 1994-cü ildə şöbəyə dissertasiyalar daxil olduğu vaxtdan təşkil olunur.
- Sistemli şifradən format nömrəsinə keçən ədəbiyyatın yenidən işlənməsi də bu şöbənin "Baş əlifba kataloqu" bölməsində həyata keçirilir.

Hər bir kitabxanada olduğu kimi M.F.Axundov adına milli kitabxanada da bütün iş prosesi sistemli şəkildə həyata keçirilir. Yuxarıda sadalananlardan da aydın olur ki, kitabxananın "Kitabişləmə və kataloqlaşdırma" şöbəsi ilə "Kitabxana fondun formalaşdırılması" şöbəsinin əlaqəli fəaliyyəti kitabxananın əsas işlərinin həyata keçməsinə zəmin yaradır. Birgə iş fəaliyyəti nəticəsində son illərdə kitabxananın fəaliyyətində çox böyük nailiyyətlər əldə olunmuşdur. 2007-2012-ci illərdə Milli kitabxananın gördüyü işlərə nəzər saldıqda kitabxana istifadəçiləri üçün müasir dövrün tələblərini ödəyəcək bütün imkanların yaradıldığını görürük.

2007-ci ildə "Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi" şöbənin nəzdində fəaliyyət göstərən Mikrofilm bölməsində 131 ədəd ədəbiyyat mikrofilməşdirilib. 104 nüsxə Azərbaycan dilində kitab, 17 rus dilində kitab, 6 komplekt jurnal, ("Babayi-Əmir", "Dəbistan", "Fyuzat", "Dan ulduzu", "Əqrəb", "Dirilik") 4 komplekt qəzet ("Sədayi-həqq", "Sədayi-vətən") mikrofilməşdirilmişdir. Elektron resursların yaradılması şöbəsinin məlumat bazasına 6057 yeni ədəbiyyat, 4005 adda "Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi" şöbəsinin ədəbiyyatı, kitab verilişi məntəqəsindən isə 2980 adda ədəbiyyat məlumat bazasına daxil edilmişdir. Ümumiyyətlə isə bu günə kimi 33 369 adda bibliografik yazı elektron kataloqa daxil edilmişdir ki, bu da 145 496 nüsxə ədəbiyyatı əhatə edir. Ümumilikdə 2007-ci ildə Milli Kitabxananın saytı (www.anl.az) təkmilləşdirilmiş, onun rus və ingilis dilli variantları aktivləşdirilmişdir. Ana səhifəyə "Bunları

unutmaq olmaz Qan yaddaşımız", "İşğal altında olan torpaqlarımız bizi çağırır", "Prezidentin mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında Sərəncamları", "İlin yekunları" və "Ekspert Komissiyası" adlı düymələr əlavə olunub. "Kitabxanamızın nəşrləri", "Xəbərlər", "Yeni kitablar", "Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat" səhifələri müntəzəm olaraq yenilənir, yeni materiallarla zənginləşir. 2008-ci ildə "Çap məhsullarının qeydiyyatı" və "Milli bibliografiya" şöbəsi (Kitab Palatası) tərəfindən «Birillik Azərbaycan Kitabı»nın respublikamızda dərc olunmuş kitabları əhatə edən buraxılışları (2002 və 2006-cü illər), 2008-ci ilin "Yeni kitablar" göstəricisi nəşr olunmuşdur.

2008-ci ildə Milli Kitabxananın nəşriyyat fəaliyyəti də səmərəli olmuş, 41 adda, 42 buraxılışda: bibliografiya, bibliografik məlumat kitabı, metodik vəsait, metodik tövsiyələr nəşr edilmişdir. Çap olunan bütün vəsaitlər respublikanın MKS-nə və Bakı şəhər kitabxanalarına vaxtında və operativ surətdə çatdırılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi şöbəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən Mikrofilm bölməsində həmin il 109 nüsxə kitab, 4 ədəd jurnal, Nadir kitablar bölməsindən isə 29 nüsxə ədəbiyyat mikrofilməşdirilib. Ümumilikdə 142 nüsxə ədəbiyyat mikrofilməşdirilmişdir. 86 ədəd mikrofilm elektron kitabxanaya köçürülmüşdür. Elektron resursların yaradılması şöbəsi 2008-ci ildə 26 960 adda Azərbaycan, rus və digər dillərdə olan ədəbiyyatın bibliografik yazısını yaradaraq, 60 504 nüsxə ədəbiyyatı elektron kataloqun məlumat bazasına daxil etmişdir. 2008-ci ildə kitabxana saytının (www.anl.az) Elektron kitabxana səhifəsində "Elektron versiyası hazırlanmaqda olan kitablar" başlıqlı bölmə yerləşdirilmişdir. Burada elektron versiyası hazırlanmaqda olan kitabların siyahısı və onların qısa annotasiyası verilir. İl ərzində "Heydər Əliyev irsi", "Mir Cəlal Paşayev irsi" "Nizami Gəncəvi irsi", "Füzuli irsi", "Hüseyn Cavid irsi" elektron məlumat bazaları yaradılmışdır. 2008-ci ilin mart ayından kitabxananın saytında "Virtual sifariş" bölməsi yaradılmışdır. Bu bölmə oxuculara məsafədən sifariş (virtual) xidmətini təklif edir. Kitabxananın üzvü olan hər bir oxucu bu bölməyə daxil olmaqla kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İNTERNET vasitəsilə kitab, jurnal və qəzet sifariş edə bilər. Ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinə cari ildə 41 198 nüsxə kitab daxil olub ki, bunlardan 22 500 nüsxə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xəttinə, 9 600 nüsxə kitab Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə çap olunan kitablardır. İl ərzində 45 610 nüsxə kitab paylanıb. Milli Kitabxana Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin prezidentlik fəaliyyətindən bəhs edən rus və ingilis dilində Moskvada nəşr olunmuş "Ильхам Алиев: Открытый мир" kitabını respublikanın 72 Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemində və

dünyanın 62 ölkəsinin Milli Kitabxanasına göndərmişdir. Milli Kitabxananın poçtuna daxil olan məktublardan məlum olur ki, Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya açan bu kitab xarici ölkə kitabxanaları tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır.

2009-cu il tarixində "Asiyada İslam Tibbi əlyazmalarının vəziyyəti" adlı İSESKO-nun regional seminarı keçirilmişdir. Seminarda İSESKO-dan, Azərbaycan, Misir, Tunis, Səudiyyə Ərəbistanı, Liviya Ərəb Cəmhəriyyəsi, Bəhreyn, Suriya, İran ölkələrindən nümayəndələr, AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun və respublikanın əlyazmalar üzrə digər aparıcı təşkilatlarının mütəxəssisləri iştirak etmişdir. Tədbir çərçivəsində "Orta əsr Azərbaycan tibb əlyazmaları" mövzusunda geniş sərgi də nümayiş olunmuşdur. Həmin sərgidə Milli Kitabxana iştirak edərək bir çox Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, milli irsi ilə bağlı kitablar nümayiş etdirməklə yanaşı yeni ədəbiyyatların da əldə olunmasına nail olmuşdur.

Ümumiyyətlə Milli Kitabxana Fondunun formalaşdırılmasında 2009-cu ildə ən mühüm hadisələrdən biri də Milli Kitabxanada Rusiya Dövlət Kitabxanasının Elektron Dissertasiya fondunun Virtual oxu zalının yaradılması olmuşdur. Belə ki, il ərzində Rusiya Dövlət Kitabxanasının dissertasiya və avtoreferatlarının tammətnli elektron bazasından 447 oxucuya virtual xidmət göstərilir. 2009-cu ilin ilk rübünə qədər Analitik elektron məlumat bazasının təşkili şöbəsi «Mədəniyyət, incəsənət və turizm haqqında yeni ədəbiyyat» adlı cari biblioqrafik informasiya göstəricisini hazırlamaq işini davam etdirir. Vəsaitdə 2009-cu ildə kitabxanaya daxil olan çap məhsullarından Azərbaycan dilində 19 adda kitab, 6 adda jurnal və 52 adda qəzetdən, rus dilində isə 1 adda kitab, 13 adda qəzetdən mövzuya uyğun seçilən materiallar öz əksini tapıb. 2009-cu ilin statistik göstəricisinə görə Milli Kitabxananın fondunda 4,5 milyon nüsxə ədəbiyyat olmuş, 20 min nüsxədən artıq isə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. Orta illik davamiyyət 209 522 nəfər olmuş, kitab verilişi isə 746 648 nüsxəyə çatdırılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi şöbəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən Mikrofilm bölməsində bu il 50 nüsxə kitab, 1923-1927-ci illəri əhatə edən "Mədəni maarif" jurnalı mikrofilməşdirilib. 49 ədəd mikrofilm elektron kitabxanaya köçürülmüşdür. Elektron resursların yaradılması şöbəsi tərəfindən 2009-cu ildə 32 986 adda Azərbaycan və rus dilində olan cari ədəbiyyatın biblioqrafik yazısı yaradılaraq elektron kataloqun məlumat bazasına daxil edilmişdir. Ümumiyyətlə cari ilə qədər 94 757 biblioqrafik yazı, 267 142 nüsxə ədəbiyyat elektron kataloqa daxil edilmişdir. Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları şöbəsi cari ildə 244 kitabın tam mətnini, 8 dövr

mətbuat nömrəsini elektron kitabxanaya yerləşdirib. Kitabxananın saytında "Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət" adlı 2 cildlik kitaba (I cild və II cild), Azərbaycanın birinci xanımı, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın fəaliyyəti haqqında (rus dilində) "Kul'tura i kul'turne shedevrı Azerbaydjana – unikal'noe poslanie buduhim pokoleniəm" adlı kitaba, "Üzeyir Hacıbəyli" adlı elektron məlumat bazasına, "Azərbaycan kitabı" adlı 3 cildlik biblioqrafik kitabın I cild və II cildinin elektron versiyalarına birbaşa keçid düymələri yerləşdirilib. Ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinə cari ildə 37 989 nüsxə kitab daxil olub ki, bunlardan 15 674 nüsxə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xətt ilə, 6600 nüsxə kitab Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə çap olunan, 1894 nüsxə müəllif hədiyyələri, 8470 nüsxə büdcə hesabına, 5351 nüsxə isə ayrı-ayrı təşkilatlardan daxil olan kitablardır. İl ərzində isə 28 348 nüsxə kitab Azərbaycanın şəhər və rayonlarının kitabxanalarına və dünya kitabxanalarına paylanıb. Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsinə xarici ölkələrin milli kitabxanalarından beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə 986 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. Eyni zamanda beynəlxalq kitab mübadiləsi xətti ilə xarici ölkələrin Milli kitabxanalarına onların sorğuları əsasında 723 nüsxə, ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinin xətti ilə isə 4077 kitab göndərilmişdir. İl ərzində cəmi 4800 kitab xarici ölkə kitabxanalarına göndərilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm naziri cənab Əbülfəs Qarayevin tapşırığına əsasən Milli Kitabxana 2009-cu ilin noyabr ayında Gürcüstanda azərbaycanlılar yaşayan rayon, kənd kitabxanalarına, tədris müəssisələrinə hədiyyə olaraq 3488 nüsxə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çap olunmuş kitab aparmışdır. Bu kitabların 2370 nüsxəsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə latın qrafikasında nəşr edilən kitablardan, Azərbaycan və dünya klassiklərinin əsərlərindən, 1118 nüsxəsi isə Milli Kitabxananın Ehtiyat mübadilə fondunda olan kitablardan ibarət olmuşdur.

2010-cu ildə kitabxanaya 22 767 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. İl ərzində kitabxananın daimi oxucularının sayı 37 686 nəfər olmuşdur. Virtual oxucuların (saytdan istifadə edənlər) sayı 281 064 nəfər, virtual sifarişin xidmətlərindən istifadə edənlər 696 nəfər, Rusiya Dövlət Kitabxanasının Dissertasiyaların virtual oxu zalından istifadə edənlər 720 nəfərdir. Davamiyyət 187 141 nəfər olmuş, kitab verilişi isə 732 385 nüsxəyə çatdırılmışdır. Oxucuların məlumat bazasının yaradılması işi cari ildə başa çatdırılmışdır. Rədd cavablarının sayı minimuma enmiş, il ərzində yardımçı fondlar yoxlanılmış, zədələnmiş kitablار bərpa olunaraq oxucuların istifadəsinə

verilmişdir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri də genişlənmişdir. Estoniya, Moldova və İordaniya milli kitabxanaları ilə ikitərəfli qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında saziş imzalanmışdır. Misir və İndoneziya ilə müqavilə hazırlanmış, ikitərəfli qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında Memorandum layihələri razılamaq məqsədilə İngiltərə, İsveçrə və Argentina milli kitabxanalarına göndərilmişdir.

Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsinə beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə 566 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdur. Eyni zamanda beynəlxalq kitab mübadiləsi xətti ilə xarici ölkələrin Milli kitabxanalarına onların sorğuları əsasında 736 nüsxə, ölkədaxili kitab mübadiləsinin xətti ilə isə 2851 nüsxə kitab göndərilmişdir. Beləliklə, beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə 566 nüsxə kitab alınmış, 3587 nüsxə kitab isə xarici kitabxanalara və təşkilatlara göndərilmişdir. 2010-cu il TÜRKSÖY tərəfindən görkəmli başqırd türkoloqu, şərqsünas alim Əhməd Zəki Validi Toğan ili elan olunması ilə əlaqədar olaraq TÜRKSÖY təşkilatına üzv olan ölkələrdə bir sıra tədbirlər keçirilmişdir. Bu tədbirlər çərçivəsində 28-30 aprel 2010-cu il tarixində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, TÜRKSÖY, Milli Kitabxana və AMEA-nın Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun birgə təşkil etdiyi Əhməd Zəki Validi Toğanın anadan olmasının 120 illiyinə həsr olunmuş kitab sərgisi və Beynəlxalq Elmi Konfrans keçirilmişdir.

Kitabxanada kitab, qəzet və jurnalların rəqəmsallaşdırılması və oxuculara elektron informasiya xidmətinin göstərilməsi istiqamətində bir sıra mühüm addımlar atılmışdır. Tamamilə yeni tələblərə cavab verən xüsusi avadanlıqlar alınaraq ayrı-ayrı qəzet komplektlərinin, kitab və jurnalların çox sürətlə rəqəmsallaşdırılması işinə başlanmışdır. Elektron resursların yaradılması istiqamətdə atılan daha bir addım dövrü mətbuat nümunələrinin tam komplektlərinin elektron versiyasını yaratmaqdan ibarətdir. "Ədəbiyyat", "Kaspi", "İrşad", "Açıq söz", "Həqiqət", "Sədayi həqq", "Doğru söz", "Bəsirət", "Ziyayi Qafqaziyyə", "Azərbaycan" "Əkinçi" qəzetlərinin, "Dəbistan", "İnqilab və mədəniyyət", "Məzəli", "Şəlalə" jurnallarının, "Zaqafqaziya Komissiyasının Aktları" və "Kavkazskiy kalendar" məcmuələrinin tam komplektlərinin elektron versiyası yaradılmışdır. Bu iş hazırda da davam etdirilir. "Kommunist" qəzetinin tam komplektinin elektron versiyasının yaradılması üzərində iş gedir. 2010-cu ildə Milli Kitabxananın nəşriyyat fəaliyyəti də səmərəli olmuş, 26 adda, 40 buraxılışda: bibliografiya, bibliografik məlumat kitabı,

metodik vəsait, metodik tövsiyyələr nəşr edilmişdir. Elə həmin ildə Kitabxanaşünaslıq-elmi tədqiqat şöbəsi tərəfindən "Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında" adlı sorğu-məlumat kitabının III və IV cildi çapdan çıxmışdır. Şöbə tərəfindən "Oxucu günü" keçirilmişdir. Tədbirə iki ay ciddi hazırlıq görülmüş, kitabxanada müvafiq elanlar asılmış, kitabxananın saytında və kütləvi informasiya vasitələrində elanlar verilmişdir. Tədbirin keçirilməsində əsas məqsəd oxucuların kitaba və Milli Kitabxananın xidmətlərinə olan marağı öyrənmək idi. 2010-cu ildən Elektron kitabxana müstəqil şöbə kimi fəaliyyətə başlamışdır. Cari ildə 896 kitabın tam mətni, 4310 dövrü mətbuat nömrəsi internet və intranet səhifələrində yerləşdirib. Müəllif ərizəsi əsasında 143 CD üzərində işlənilib.

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi onun formalaşdırılmasının tərkib hissəsi olmaqla kifayətlənmir həmçinin bütün kitabxana prosesinin təşkilinin əsasıdır, sonrakı proseslər məhz ondan aslıdır. M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada son illərin iş prosesinin gedişatına nəzər saldıqda fondun formalaşdırılması mənbələrinin artdığının və fondun günü-gündən necə zənginləşdiyinin şahidi oluruq.

Ədəbiyyat siyahısı

1. "Kitabxana işi" haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri.- 1998

2. "Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması" haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri.- 20 aprel 2007

3. X.İsmayilov: M.F.Axundov adına Milli Kitabxana fondunun formalaşdırılmasının müasir vəziyyəti.- Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi nəzəri, metodik və təcrübə jurnalı.

4. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2007-2012-ci il hesabatları.

5. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2007-2012-ci ilinin ilk rübünə dair hazırlanmış statistik nümunələr və ilin yekunu.

H.MAMMADOVA

**HOLDER OF A MASTER OF LIBRARY RESOURCES AND
INFORMATION SEARCH SYSTEMS**

SUMMARY

Forming of the fund of the national library have been commented in the article from what sources in detail. Basic work business, affair by what departments in forming of the fund of national library and forming of the library fund is implemented on the basis of what (which) laws.

X. МАМЕДОВА

**ОБЛАДАТЕЛЬ МАСТЕР БИБЛИОТЕКА РЕСУРСОВ И
ИНФОРМАЦИИ ПОИСКОВЫЕ СИСТЕМЫ**

РЕЗЮМЕ

Какие источники финансирования формирования национальной библиотеки была подробно описана в статье. К формированию основных подразделений Национальной библиотеки и библиотечного фонда, которые составляют основу того, что законы выполняются.

Arzu MƏMMƏDQIZI

**Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Əsaslı Kitabxananın baş bibliografi**

ÜMUMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN KİTABXANA

SİYASƏTİNİN FƏLSƏFƏSİ

Açar sözlər: monoqrafiya, nəticə, münasibət, xidmət, oxucu, müxtəlif

Ключевые слова: монографии, результат, отношение, обслуживание, ридер другого

Key words: monograph, result, attitude, service, reader different

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının həyatında müstəsna xidmətlərə malik olan şəxsiyyətdir. O, Azərbaycan xalqının siyasi-iqtisadi, eyni zamanda mədəni və mənəvi həyatındakı əvəzolunmaz işləri ilə Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur. O, dövlət və dövlətçiliyin yaşaması, dərinləşməsi üçün mənəvi və mədəni sahələrin nə dərəcədə böyük önəmə malik olduğunu çox yaxşı anlamış və zamanında gərəkli olan hər bir addımı, fəaliyyəti həyata keçirmişdir. Biz bunu ana kitabımız olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının təbliği və tədqiqinə ayırdığı diqqətdə də aydın şəkildə görürük. Bu abidənin 1300 illik yubileyi ilə bağlı onun verdiyi sərəncam və həyata keçirilən tədbirlər dastanı dünyaya bir daha tanıtdı. Bu mənada ulu öndərin Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətlərinin qorunması, bərpa olunması və gələcək nəsillərə çatdırılması işində həyata keçirdiyi siyasətin analoqu yoxdur. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milliləşməsində, milli şüurun formalaşmasında kitabxanaların əhəmiyyətini dərinlən anlamış, hələ sovet dövründə bu sahəyə xüsusi qayğı və diqqət ayırmışdır. Məhz bu fəaliyyət sonralar əhalidə milli mənlilik şüurunun oyanmasında çox mühim təsirə malik olmuşdur. Heydər Əliyevin Azərbaycanda kitabxana işinin təşkil olunmasındakı xidmətlərini "Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi" adlı iri həcmli monoqrafiyasında tədqiqatə cəlb edən prof. A.A.Xələfov hələ sovet dövründə kitabxana işinə ayrılan diqqəti tarixi-xronoloji baxımdan izləmişdir. Müəllif ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sovet dövründə kitabxana işinə qayğısından bəhs edərkən əldə edilən uğurları da oxucuların diqqətinə çatdırır. O yazır: "Bu

dövrə kitabxana quruculuğunun xarakterik xüsusiyyətlərindən biri uzun illər idi ki, dövlət orqanları tərəfindən unudulmuş kənd kitabxanalarının təşkilinə, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə göstərilən diqqət idi. Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə kənd yerlərində 1192 yeni kitabxana açılmış, onların fonduna 7 milyon 800 min nüsxə yeni kitab daxil olmuşdu. 1970-85-ci illərdə kitabxana işi sahəsində baş verən ən böyük hadisə kitabxanaların oxuculara xidmət işində əldə etdiyi keyfiyyət göstəricisi idi. Bu göstərici özünü həm oxucuların sayının ilbəil çoxalmasında, həm də oxuculara kitab verilişinin dövryyəsinin artmasında özünü göstərirdi. Rəqəmlərə diqqət yetirək. Əgər 1980-ci ildə bütün kütləvi kitabxanalarda 2,7 milyon oxucu olmuş və onlara 61,3 milyon kitab və jurnal verilmişdisə, müvafiq olaraq oxucular 1985-ci ildə 3,2 milyon, kitab və jurnal verilişi isə 68 milyon nüsxə olmuşdur.” (Xələfov A.A. “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi”.- Bakı: “Azər nəşr”, 2006.- s. 51). Göründüyü kimi, Heydər Əliyev kənd ərazisindəki kitabxanalara böyük önəm vermiş və bu sahəyə ayırdığı xüsusi qayğı yeni-yeni kitabxanaların işə başlaması ilə nəticələnmişdir. Kənd yerlərində kitabxanaların açılması birbaşa olaraq maariflənməyə xidmət edir, bu da öz növbəsində kənd yerlərində əhəlinin dünyagörüş və həyata baxışlarına yeni nəfəs gətirirdi. Heydər Əliyev kitabxanaların yeni kitablarla zənginləşdirilməsinə maraq göstərir və bu sahədə görülən işləri kütləvi şəkildə kitabxanalara yeni-yeni nüsxələrinin daxil olması ilə nəticələnirdi. Təsəffü deyildir ki, “Respublikamız kitabxana şəbəkələrinin sıx yerləşdiyi böyük kitab sərvəti ölkəsinə çevrilmişdi. Əgər 1970-ci ildə respublikada 25,4 milyon nüsxə kitab fonduna malik 2923 kütləvi kitabxana var idisə, 1985-ci ildə 38,8 milyon nüsxə kitab fonduna malik 4245 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdi. 15 il müddətində kütləvi kitabxanaların sayı 1322 ədəd artmış, kitab fondu isə 13,4 milyon nüsxə çoxalmışdı. 1981-ci ildə respublikamızda bütün növdən (kütləvi, elmi, təhsil, texniki və s.) olan kitabxanaların sayı 8905 ədəd, kitab fondu isə 29,8 milyon nüsxə olmuşdur (Xələfov A.A. “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi”.- Bakı: “Azər nəşr”, 2006.- s.52). Belə ki, qısa zaman kəsimində kitabxana şəbəkələrinin genişləndirilməsi və keyfiyyətində heyrat doğuracaq yeniliklər ortaya qoyulmuşdur. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev müstəqillik dövründə də kitabxana işinə xüsusi maraq göstərir və qayğısını bir an olsa belə bu sahədən ayırmadı. Biz Heydər Əliyevin kitabxanaçılıq sahəsinə bu qədər geniş marağının səbəbini araşdırarkən görürük ki, əslində onun bu fəaliyyətinin əsasında milli mənlilik şüurunun inkişafına hesablanmış dərin fəlsəfi konsepsiya dayanır. Bu fəlsəfi konsepsiyayı anlamaq və duymaq üçün

onun bu sahə ilə əlaqədar olan fikirlərinə nəzər salmaq çox maraqlı olardı. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin çıxışlarında söylədiyi fikirlər onun kitabxana işinə yanaşma fəlsəfəsinə dərinlən işıq tutmağa imkan verir: “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daim hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir”. Göründüyü kimi, Heydər Əliyev kitabxanaları dəyərləndirməsi zamanı ona daha geniş və böyük ampuladan baxaraq müqəddəslik, mədəniyyət və zəka prizmalarından dəyərləndirir. Əslində Heydər Əliyev kitabxana işini bu üç aspektdən qiymətləndirməklə bu işin milli mənlilik şüurundakı yerini ifadə etmişdir. Kitabxanaşünaslıq işinin müqəddəslik, zəka və mədəniyyət kontekstində qiymətləndirilməsi, öz növbəsində bu sahənin fundamental dəyərləndirilməsi onun funksional və fəlsəfi dəyərini ehtiva edir. Ulu öndərimizin yanaşmalarına diqqət yetirəndə aydın olur ki, o, kitabxanayı sadəcə bir məkan, kitabı adi bir şey kimi dəyərləndirmir, onu daha çoxtərəfli və mürəkkəb proses kimi qiymətləndirir. O deyirdi: “Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mədəni, ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə ancaq kitab vasitəsilə təhsil almış, elmlərə yiyələnmiş, həyatda yaşamağa, fəaliyyət göstərməyə hazırlaşmışıq. Ona görə də hər birimiz kitablara borcluyuq. Həm kitablari yazıb-yaratmaq, həm də onlari nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir. Bunun üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməliyik. Mən Respublikanın prezidenti kimi bunu əsas vəzifələrimdən biri sayıram”. Aydın olur ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin kitabxanaşünaslıq məhəbbəti birbaşa onun kitab məhəbbəti ilə əlaqədardır. Yəni o, kitaba maddi ölçülərdən daha çox, mədəni aspektdən yanaşır, insan və kitab arasındakı münasibəti borc və vəzifə prizmasından dəyərləndirir. Əslində ulu öndər “borc” dedikdə, kitablari yazılması və yayılmasındakı insanlıq borcundan danışır. Kitabın nəşri işindən danışan ümummilli lider dərhal bu işi prezident olaraq özünün ən vacib vəzifəsi kimi diqqətə çatdırırdı.

Heydər Əliyevin kitabxana işinə yanaşmasına dərinlən nəzər salanda aydın olur ki, o, mülkiyyət formasının dəyişməsindən bu sahənin zərər görməməsi üçün əlindən gələn bütün işləri sistemli şəkildə həyata keçirmişdir. O deyirdi: “Həyatımız dəyişir, hər bir şey dəyişir. Biz bu dəyişikliklər prosesinin içindəyik. Keçmişdə nəşriyyat işi dövlətin əlində idi, onun

“...Ulu öndərin kitabxana quruculuğuna verdiyi töhfələrin arxasında milli şüurun dirçəldilməsinə xidmət edən dərin fəlsəfə dayanmışdır...”

tərəfindən maliyyələşdirilirdi və bunun sayəsində Azərbaycanda həmin sahə çox genişlənmişdi. İndi dövlətin imkanları məhdudlaşdığı, sərbəst iqtisadiyyat, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getdiyimiz bir vaxtda, özəl bölməyə geniş imkanlar yaratmağa çalışdığımız və Azərbaycanda, kiçik də olsa, özəl bölmənin meydana çıxdığı bir vaxtda biz onun bütün imkanlarını nəşriyyat işinin canlandırılmasına, inkişaf etdirilməsinə, xüsusən, kitab nəşrinin genişləndirilməsinə cəlb etməli, yönəltməliyik". Göründüyü kimi, Heydər Əliyev kitabxana işini həm də tarixi-prosesual bir hadisə kimi dəyərləndirirdi. Dialektik dəyişikliklərdən söhbət açan ümummilli lider kitab nəşri məsələsini iki fərqli yanaşma müstəvisində göz önünə gətirir: Birincisi, dövlət mülkiyyətinin mövcud olduğu sovet dövrü, ikincisi isə, xüsusi mülkiyyətin formalaşdırıldığı müstəqillik dövrü. Və maliyyələşdirmə prinsiplərində fərqi diqqətə çatdıran ümummilli lider Heydər Əliyev yeni maliyyələşdirmə imkanları daxilində bu sahəyə diqqətin vacibliyini vurğulayır. Əgər belə olmasa, kitab nəşri sahibkarların gəlir gətirən sahələrə marağı nəticəsində diqqətdən kənarda qala bilər və bu sahə tamamilə tənəzzülə uğraya bilərdi. Odur ki, ulu öndər üzünü sahibkarlara tutub deyirdi: "İndi respublikamızda xeyriyyəçilik fəaliyyəti genişlənir. Arzu edərdim ki, bizim iş adamları, imkanlı sahibkarlar bütün sahələrdə xeyriyyəçilik fəaliyyəti göstərdikləri kimi, bu işdə - kitabların yazılması və nəşri sahəsində də köməklərini əsirgəməsinlər. Zənnimcə, bu xeyriyyəçilik sahəsində ən yaxşı iş ola bilər. Mən iş adamlarını buna dəvət edirəm. Şübhəsiz ki, dövlətin imkanlarından da daha səmərəli istifadə olunmalıdır. Ancaq bayaq dediyim kimi, indi biz mülkiyyət formasını dəyişdiririk, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedirik, özəl bölməyə geniş imkanlar yaradırıq və bundan sonra da yaradacağıq. Ona görə də bunların hamısı ümummilli əhəmiyyət kəsb edən kitab nəşrinə səfərbər edilməli, cəlb olunmalıdır. Ümidvaram ki, belə də olacaqdır". Ümummilli lider hələ 1997-ci ildə, Azərbaycanın iqtisadi durumunun çox inkişaf etmədiyi dövrdə belə bu sahəni diqqətdən kənarda qoymur. Sözsüz ki, o, çox gözəl anlayırdı ki, bütün ağırlıqlara, çətinliklərə baxmayaraq bu sahəni diqqətdən kənarda qoymaq olmaz. Əks halda milli kadrların hazırlanmasında müəyyən problemlər yarana bilərdi. Kitabxana işindəki çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün hətta özü şəxsi nümunə kimi çıxış edirdi. O, M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya çoxlu sayda kitab bağışlayan zaman demişdi: "Mən indi kitabxanaya xeyli kitab bağışladım. Güman edirəm ki, bunlar fondda öz yerini tutacaqdır. Bunlar cəmiyyətimiz üçün çox gerekli olan ayrı-ayrı mövzulara həsr edilmiş

kitablardır. Bunlar mənim özümün deyil, müxtəlif müəlliflərin kitablarıdır və kitabxananın böyük xəzinəsində öz yerini tutarlar. Zənnimcə, gələcəkdə bu təşəbbüs də davam edə bilər. Elə imkanı olan ayrı-ayrı adamlar kitabxanamızı zənginləşdirmək üçün yaqin ki, ona kitab bağışlayacaqlar. Bilirəm, bizim bu kitabxananın çox böyük fondu var. Kitabxananın direktoru bu barədə məlumat verdi. Ancaq kitabxana elə bir yerdir ki, gərək daim onun fondu genişlənsin. Çünki dünya dəyişir, yeni əsərlər, kitablar yaranır. Bunlar insanlara yeni biliklər, yeni məlumatlar gətirir. Ona görə də bizim bu mərkəzi kitabxanamız gərək daim yeni-yeni nəşrlərlə təmin olunsun. Vaxtilə biz bunu planlı şəkildə edirdik. Dövlət planı var idi, heç kəsi narahat etmədən bu kitabxanayı yaradıb inkişaf etdirmişdik və o, indi də fəaliyyət göstərir. Ancaq gərək indi buraya hərə öz payını versin. Azərbaycanın bütün ictimaiyyətini bu xeyirxah işə dəvət edirəm". Göründüyü kimi, prezident özü kitab bağışlayır və imkanlı adamlara da üzünü tutaraq bu işə öz yardımlarını göstərməyə dəvət edir. Çünki Heydər Əliyev kitabxanayı zamanla, dünya prosesləri ilə əlaqədə olan orqanizm kimi başa düşürdü. Zaman dəyişdikcə kitabxanaların da zamana uyğun tərzdə genişləndirilməsi vacibliyini diqqətə çatdırır. Yoxsa əks təqdirdə kitabxana zamanın, sürətlə inkişaf edən dünya tələblərindən geri qalar ki, bu da sözsüz, bütövlükdə mədəni səviyyəyə mənfi təsir göstərir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin kitabxana işinə necə müqəddəs iş kimi yanaşmasını onun M.F.Axundov adına Mərkəzi Kitabxanaya təqdim etdiyi kitablar içərisində müqəddəs kitabımız olan "Quran" xüsusi ilə diqqətə çatdırması idi. Bu məqam onun nitqində belə əks olunmuşdur: "Bağışladığım kitabları nümayiş etdirmək istəmirəm. Ancaq bizim üçün müqəddəs olan bir kitabı da bağışlamaq istəyirəm. Bilirsiniz ki, mən Səudiyyə Ərəbistanına rəsmi səfərə getmişdim. Səfər zamanı biz İslam aləminin müqəddəs yerlərini ziyarət etdik və bundan çox məmnun olduq. Orada - İslam dininin mərkəzi olan Məkkədə mənə Quranın nüsxələrini bağışlamışlar. Çox nəfis şəkildə buraxılmış bu nüsxələrdən birini də Dövlət kitabxanasına verirəm". Heydər Əliyev "Quran"ı təqdim etməklə, əslində bu məkana nə dərəcədə böyük önəm verdiyini jest olaraq ictimaiyyət nümayəndələrinin diqqətinə çatdırırdı. Bir sözle, ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərliyinin bütün dövründə kitabxana işinin təşkilinə böyük önəm vermiş və bunun üçün əlindən gələn hər şeyi etmişdir.

"...Ümummilli liderimiz

Heydər Əliyevin

kitabxanaşünaslıq

məhəbbəti birbaşa onun

kitab məhəbbəti ilə

əlaqədardır..."

Ümummilli liderimizin imzaladığı qanun və fərmanlar da kitabxana işinin yaxşılaşdırılmasına müstəsna təsir göstərmişdir. Heydər Əliyevin 29 dekabr 1998-ci ildə imzaladığı "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999-cu il 12 mart tarixində imzaladığı "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı" kimi sənədlər kitabxana işinin hüquqi müstəvidə nizamlanmasına böyük töhfələr vermiş və bu sahədəki işlərin təkmilləşdirilməsinə yardım etmişdir.

Ulu öndərin kitabxana quruculuğuna verdiyi töhfələrin arxasında milli şüurun dirçəldilməsinə xidmət edən dərin fəlsəfə dayanmışdır. Hər bir ziyalı kimi, biz də bu gün çox sevinirik ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin kitabxana işinə ayırdığı diqqət və qayğı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam etdirilməkdədir.

A.MAMMADGIZI

PHILOSOPHY LIBRARY POLICY OF NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV

SUMMARY

It is talked from work did in the culture area and area of library work the Great Leader Heydar Aliyev in general. Our libraries have started to the way of the development newly in the result of attention showed to our libraries notable statesman and care in the first years of the independence years.

A.МАМЕДКЫЗЫ

ФИЛОСОФИЯ БИБЛИОТЕЧНОЙ ПОЛИТИКИ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА АЗЕРБАЙДЖАНА ГЕЙДАРА АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

Он говорил с работы сделал в области культуры и области библиотечного дела великого лидера Гейдара Алиева в целом. Наши библиотеки начали путь развития недавно в результате внимания, показал нашему заметным государственным библиотекам и уход в первые годы независимости let.

Daşqın HEYDƏR OĞLU MƏHƏMMƏDLİ

*Bakı Dövlət Universitetinin
Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının
magistrantı*

ELEKTRON KATALOQUN MAHIYYƏTİ, MƏZMUNU, DÜNYA KITABXANALARINDA YARANMASI VƏ INKIŞAFI MƏRHƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: Elektron kataloq, İAS, AKİS, OCLC, AİY, MARC formatı, kitabxana-informasiya texnologiyaları, interfeys, informasiya sistemi, informasiyalaşdırılmış cəmiyyət, Konqres kitabxanası, biblioqrafik məlumat bazaları, avtomatlaşdırılmış kataloqlaşdırma, metainformasiya

Key words: Electronic catalogue, IRS, ALIS, OCLC, AWS, MARC format, library-information technologies, interface, information system, informed society, The Library of Congress, bibliographic information bases, automation cataloging, metainformation

Ключевые слова: Электронного каталог, ИТС, АБИС, OCLC, АРМ, Формат МАРС, библиотечно информационные технологии, интерфейс, информациянная система, информацияннаяобщество, Библиотека Конгресс, библиографические база данных, автоматизированная каталогизация, метainformация

Müasir informasiya texnologiyaları insan fəaliyyətinin bütün sahələrinə tətbiq edilməkdədir. Bununla əlaqədar olaraq iqtisadiyyatın informasiya sektoru və ya informasiya emalı sənayesi formalaşib inkişaf edir. Informasiya texnologiyaları informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin əsas bazasını, bünövrəsini təşkil edir.

Kitabxanalar sənəd-informasiya ehtiyatlarının başlıca müha-fizəedicisi, onların ictimai istifadəsinin aparıcı generatoru olduğundan informasiya texnologiyalarının metod və vasitələrinin bütün kompleksi

kitabxana-informasiya sistemləri bazasında tətbiq edilmişdir. Bu proses tarixi baxımdan XX əsrin 50-ci illərindən başlamış, informasiya texnika və texnologiyalarının inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq genişlənmiş, mürəkkəbləşmiş və hazırda qlobal və kütləvi xarakter almışdır. İndi ümumi proqram təminatı bazasında heç olmasa bir ədəd fərdi kompüter olmaqla iri və orta səviyyəli kitabxana demək olar ki, yoxdur. (3,s.14.).

Kitabxana-informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması ayrı-ayrı proseslərdən başlayaraq, kompleks sistemlərə, daha sonra integral və şəbəkə sistemlərinə qədər inkişaf edərək hazırda yüksək texnologiyalara əsaslanır. Paylanmış biblioqrafik məlumat bazaları, onlayn sistemlər, elektron kitabxanalar deyilənlərə əyani misal ola bilər. Bu texniki-texnoloji nailiyyətlər içərisində elektron kataloqlaşdırmanın metod, vasitə və texnologiyaları vacib yer tutur. Çünki, məlumat bazalarının da, elektron kitabxanaların da, ənənəvi kitabxanaların da əsasını həm axtarış, həm də texnoloji baxımdan elektron kataloqlar təşkil edir. Müasir kitabxana-informasiya texnologiyalarının nisbi-müstəqil inkişaf istiqamətləri içərisində ən çox işlənmiş və texniki-texnoloji cəhətdən daha təkmil səviyyəyə çatan məhz elektron kataloqlardır. Belə ki, hələ XX əsrin 60-cı illərindən biblioqrafik yazıların maşın formatı hazırlanmış və bu sahədə ilk beynəlxalq standart (ISO 2709) hazırlanmış, 80-ci illərdə vasitəçi və mübadilə formatı (UNIMARC) yaradılmış, elə həmin illərdən də milli kataloqlaşdırma formatı işlənilib tətbiq edilmişdir. (2,s.26).

Beləliklə, elektron kataloqların yaranması və inkişafı kitabxana işinin müasirləşməsi və demokratikləşməsinə, qabaqcıl təcrübə metodlarının kitabxana xidmətinə tətbiqinə, informasiya istifadəçilərinin asan və rahat yollarla lazımı tələbatlarının ödənilməsinə gətirib çıxarmış, ümumiyyətlə, kitabxana-informasiya texnologiyaları sistemində ilk prioritet istiqamətlərdən biri kimi təşəkkül tapmışdır. Elektron kataloqların yaranması və inkişafı haqqında bir az sonra ətraflı bəhs olunacaqdır. Lakin ilk əvvəl elektron kataloq anlayışı və onun informasiya-axtarış sistemi kimi əsas xarakteristikaları haqqında qeyd etmək vacibdir. Ümumiyyətlə, dünyada tarixən mövcud olan və hazırda fəaliyyət göstərən avtomatlaşdırılmış İAS-lar (Informasiya-Axtarış Sistemləri) müxtəlif cəhətlərdən təsnif edilir. Burada əsas bölgülərdən biri informasiya massivinin tipinə görə bölgüdür. Bu baxımdan biblioqrafik, faktoqrafik və statistik İAS-lar fərqləndirilir. (4,s.46). Elektron kataloq məlumat bazasının strukturu və funksiyaları baxımından biblioqrafik İAS-lar sinfinə daxil edilir. Biz elektron kataloqa spesifik axtarış funksiyaları olan biblioqrafik məlumat bazalarının bir növü kimi baxırıq. Dediymiz baxış aspektində xarici elmi ədəbiyyatda ayrı-ayrı vaxtlarda "Machine Readable Catalogue" (MARC), "Computer catalogue",

"Electronic catalogue", "Online catalogue" və s. kimi "elektron kataloq" adına eyni məna verən anlayışlar işlənməkdədir.

Bunlarla belə elektron kataloqa spesifik axtarış vasitələri ilə təmin edilmiş xüsusi biblioqrafik məlumat bazası kimi baxılır. Lakin zaman keçdikcə "elektron kataloq" anlayışının məzmunu dəyişmiş və digər təriflər də verilmişdir. Məsələn:

1. Elektron kataloq dörd komponentdən ibarət olan informasiya məhsuludur: proqram (əsas) komponenti; texnoloji (örtük, əhatə) komponenti; informasiya (interfeys) komponenti; aparat (ixtisaslaşma) komponenti. Elektron kataloqun əsas xüsusiyyəti onun müxtəlif avtomatlaşdırılmış işçi yeri (AİY) kimi istifadəsidir. Məsələn, biblioqrafik AİY-i, komplektləşdiricinin AİY-i, kataloqlaşdırıcının AİY-i və s. Lakin bunlar daxili funksiyalardır, yəni elektron kataloq istifadəçisinin müraciətini, yaxud onun avtomatlaşdırılmış işçi yeri ilə təmin edilməsidir.

2. Elektron kataloq - maşınla oxunan formada reallaşdırılmış kitabxana kataloqudur.

3. Elektron kataloq - kataloq əlamətlərinə cavab verən biblioqrafik məlumat bazasıdır.

4. Elektron kataloq - avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi, yaxud alt sistemidir.

5. Elektron kataloq - onlayn kataloqudur. (3, s.33).

Deyilən təriflərin hər birində müəyyən qədər həqiqət olsa da tam doğru deyildir. Məsələn, ikinci tərif ənənəvi kataloqa daha çox aiddir. Çünki, "maşınla oxunan" kataloq hələ elektron kataloq deyil, çap variantıdır; digər tərəfdən, "maşınla oxunan" sözü bir qədər köhnəlmişdir və rəqəmsal (digital) sözü ilə əvəzlənməkdədir. Deyilən sonuncu tərif sadəcə elektron kataloqa uzaqdan müraciət imkanının olmasını, yəni onun ancaq bir funksiyasını əhatə edir. (s.102).

Hazırda kitabxanaların funksiyalarının daha da genişlənməsi, dünya informasiya məkanına açılan pəncərə rolunu oynaması göstərir ki, yuxarıda deyilən təriflərin heç biri tam deyildir.

Bəzi hallarda elektron kataloqun sənəd-informasiya sisteminin bir növü kimi göstərilməsi onun informasiya sistemi kimi əsas xüsusiyyətlərini nəzərə almır:

1. Əlaqələnməmiş informasiyanın kiçik semantik həcmdə olması, yəni belə informasiyalar bir qayda olaraq sərlövə, şəxsi və kollektiv müəllif, intellektual məsuliyyətlə məhdudlaşır;

2. Axtarışın təşkili üçün spesifik vasitələrin olması (M. Düynin Onluq Təsnifatı, Faset təsnifatı, UOT, KBT, klassifikatorlar və s.);

3. Sənəd informasiya-axtarış sistemindən fərqli olaraq elektron kataloqda informasiyanın aktualaşdırılması onun yeniləşdirilməsini və qismən ləğvini deyil, əlavə edilməsini nəzərdə tutur;

4. Elektron kataloqa biblioqrafik yazının hazırlanması vasitələrindən, axtarış aparatından və səhvlərin düzəldilməsi vasitələrindən ayrılıqda baxmaq olmaz. Çünki deyilən elementlər daim qarşılıqlı əlaqədədir;

5. Elektron kataloqun informasiya kütləsi bir qayda olaraq həm bir-birilə əlaqəli, həm də ayrılmış tematik və politematik biblioqrafik məlumat bazalarından ibarətdir. Elektron kataloqun tərkib hissələri məkan etibarilə səpələnə bilər, yəni, paylanmış şəbəkə kataloqu ilə bilər. Məhz onlayn və korporativ elektron kataloqlar bu xüsusiyyətə malikdir;

6. Şəbəkə informasiya texnologiyaları hazırda aparıcı mövqə qazandığına görə müəyyən elektron kataloqa digər elektron kataloqlarla birlikdə baxmaq lazımdır. Elektron kataloq biblioqrafik məlumat bazası ilə eynilik təşkil etmir. Əgər onlar eyniləşdirilsə, biblioqrafik məlumat bazasının qurulmasına dair təcrübələri elektron kataloqun yaradılmasına mexaniki şəkildə keçirmək təhlükəsi yaranır. Onlar arasında fərqlər çoxdur və bunlar bütün axtarış elementlərinə aiddir. (6, s. 148).

Elektron kataloqun öz məxsusi sənədləri və funksiyaları olan informasiya sistemi kimi izahı da nisbətən geniş yayılmışdır. Lakin "İnformasiya sistemi" anlayışının da əlaqədar hüquqi və elmi ədəbiyyatda fərqli tərifləri vardır. Məsələn, "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanununda informasiya sisteminə belə hüquqi-elmi tərif verilir:

"İnformasiya sistemi - informasiya texnologiyaları və sənədlərin təşkilatı və texniki qaydada, o cümlədən hesablama texnikasından istifadə etməklə, nizamlanmış məcmuudur". (1, s. 1215)

İnformatikaya dair elmi ədəbiyyatlarda isə "İnformasiya sistemi - tətbiq sahəsinə aid informasiyanın toplanmasını, saxlanılmasını, emalını və istifadəçilərə çatdırılmasını təmin edən texniki, proqram, lingvistik və metodoloji vasitələr kompleksi kimi xarakterizə edilmişdir. (3, s. 26).

Sistem təhlilinə dair lüğət-soraq kitabında informasiya sisteminə verilən tərif belədir: "İnformasiya sistemi - müəssisə və istənilən digər texniki layihələşdirmə sistemini, tədris proseslərini və s.-ni idarə etmək, tələbatçıların fərdi tələbatını ödəmək məqsədilə informasiyanın toplanmasını, emalını və axtarışını təmin edən sistemdir". Müəlliflərin fikrinə görə informasiyanı mühafizə edən istənilən saxlayıcı (arxivlər, kitabxanalar, cildlənmiş sənəd toplusu, statistik məlumat naboru və s.) informasiya sistemi ola bilər. (4, s. 47).

Digər bir tədqiqat əsərində informasiya sistemi verilmiş texnoloji prosesdə və texniki mühitdə texnoloji təminatın, istehsal proseslərinin və icraçıların-insan operatorların) məcmusu kimi səciyyələndirilir. (5, s. 152).

"Oksford izahlı lüğəti" ndə informasiya sisteminə verilən tərif belədir: "İnformasiya sistemi - bir neçə təşkilatın istifadəçilərini informasiya ilə təmin edən avtomatlaşdırılmış sistemdir". (7, s. 66). Lüğət tərtibçilərinin fikrinə görə məhz istifadəçiləri informasiya ilə təmin etməsinə görə informasiya sistemi real vaxt rejimində işləyən idarəetmə sistemlərindən, məlumatın kommunikasiya sistemlərindən, fərdi hesablama sistemlərindən fərqlənir. İnformasiya sistemləri məlumatın emalı, kargüzərliq işlərinin avtomatlaşdırılması, həmçinin ekspert sistemləri üçün xarakterik olan məsələləri həll edir. Əsas funksiyalı idarəetmə proseslərinin informasiya təminatı olan sistemlər. adətən idarəedici informasiya sistemi adlandırılır. Aşağıda informasiya sistemlərinin ən vacib xüsusiyyətləri verilir:

1. İnformasiya sisteminin işlədiyi mühit çox mürəkkəbdir, tam müəyyən edilməmişdir və çətinliklə modeləşdirilir;
2. İnformasiya sistemləri çoxlu giriş və çıxış əlaqələri olan mürəkkəb informasiya mühiti ilə uyğunlaşmaya məruaz qalır;
3. Giriş və çıxış siqnallarının funksional əlaqələri struktur və bəzən də alqoritmik cəhətdən mürəkkəbdir;
4. İnformasiya sistemləri adətən, iri və mürəkkəb məlumat bazasına (perspektivdə isə bilik bazasına) malik olur;
5. Sifarişçi təşkilatlar informasiya sistemlərinin daimi və uzun müddət işlək vəziyyətdə olmasına ehtiyac duyurlar, həmçinin sistemin işə düşməsi və sonrakı modifikasiyalar arasında çox az müddət qoyulur. (2, s. 74).

Beləliklə, yuxarıda verilmiş təriflərdən aydın görünür ki, elektron kataloq informasiya sisteminin bütün əlamətlərini özündə saxlayır və deyilən bütün xüsusiyyətlər onda vardır. Buna görə də elektron kataloqun tərkibinə, tərkib hissələrinin tərtibatına və xassələrinə informasiya sisteminin ümumi mövqeyindən yanaşılmalıdır.

İndi isə elektron kataloqun yaranması və inkişafı tarixi haqqında qısa bəhs edək.

Qeyd etdiyimiz kimi kitabxana-informasiya texnologiyalarının, xüsusilə elektron kataloqun yaranması XX əsrin ortalarına, daha dəqiq 50-ci illərin sonu, 60-cı illərə təsadüf edir. Belə ki, 50-ci illərdən başlayaraq hesablama texnikasının ilk növbədə əqli əmək proseslərində və istehsalda tətbiqi sonralar kitabxana-biblioqrafiya işlərində də tətbiq edilmişdir. Elektron kataloq baxışından bu proses tarixən ilk dəfə ABŞ-da başlanmışdır. XX əsrin 50-ci illərində hesablama texnikası nəşr edilmiş

ədəbiyyatın ABŞ və onun ştatlarının əhatəsində uçot və qeydinə, 60-cı illərdən etibarən isə elektron kataloqlaşdırma prosesinə tətbiq edilmişdir. 60-cı illərin əvvəllərində Konqres kitabxanasında ayrı-ayrı kitabxana-bibliografiya proseslərində hesablama texnikasının mümkünlüyünü təsdiq edən qrup yaradılmışdır. Həmin dövrdə Konqres kitabxanasının direktoru H.D.Avramin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən tədqiqat qrupu belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, kitabxanalarda bir çox problemlərin həllinə imkan verən əsas proses bibliografik informasiyanın maşınlaşdırılma formasında hazırlanmasıdır. 1966-cı ilin aprel ayında MARC (Machine-Readable Catalogue) formatı işləndi, noyabr ayından başlayaraq 16 iştirakçı kitabxana arasında bibliografik informasiyanın maqnit, lentlərində həftə dövriyyəsi ilə eksperiment səviyyəsində yayılması həyata keçirildi. (8, s.52).

MARC formatının stuktur, tipləri və tarixi inkişaf xəttindən bir az sonra danışılacaqdır. Lakin burada qeyd etməliyik ki, 1968-ci ildə MARC formatı ISO tərəfindən beynəlxalq standart (ISO 2709) kimi təsdiq edildi. Artıq 70-ci illərin əvvəllərində bibliografik yazıların MARC formatında təsvirləri maqnit lentlərində ABŞ kitabxanalarında yayılmağa başladı. İlk növbədə Universitet kitabxanaları MARC əsasında fonflarının komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma və kitab verilişi proseslərini hesablama texnikası əsasında həll etməyə başladılar. (8, s.54).

70-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq ilk növbədə universitet kitabxanaları II nəsil EHM-lər bazasında offline (paket) rejimində işləyən integral kitabxana-informasiya sistemləri yaratmağa başladılar. Bununla da bibliografik informasiyanın maşınlaşdırılma formasında uzun müddət mühafizəsinə imkan yarandı. Bir qrup kitabxanalar maşınlaşdırılma formasında kataloq kartochkalarının sürətlərinin alınması ilə, digər qrup kitabxanalar isə bibliografik məlumatları maqnit lentlərinə yazmaqla məşğul olurdular. Sonuncu deyilən proses nisbətən məhdud miqyasda icra edilirdi.

70-ci illərin ortalarında nisbətən ucuz və daha güclü olan III nəsil EHM-lər istehsal edilməyə başladı. Bununla əlaqədar olaraq proqram təminatının və avtomatlaşdırılmış kitabxana-bibliografiya sistemlərinin işlənməsinə təminat yarandı. Lakin həmin dövrün sistemləri oxucuların marağını deyil, həm də əlaqələndirici rolunu oynayan kitabxanaların marağına xidmət edirdi. Həmin dövrdə tədqiqatçılar elektron kataloqa aşağıdakı tələbləri verirdilər:

- yalnız daxili deyil, həmçinin xarici istifadəçilər üçün faydalı olması;
- istifadə əlverişliliyi (istənilən vaxt, istənilən yerdə);
- müntəzəm yerləşdirmə əsasında dolğunluq;

- istifadəçilərin üstünlük verdiyi fərdi marağın nəzərə alınması;

- çeviklik (yenidən təşkil edilmə sadəliyi);
- məlumatın dolğun təqdimatına imkan verən formatın olması;
- məlumatın daxil edilməsinin ən az xərc tələb etməsi. (3, s.30).

70-ci illərdə deyilən tələbləri ödəyən ilk elektron kataloqlar yaradıldı və elmi ədəbiyyatda onu OPAC (Online Public Access Catalogue) adlandırırlar. Qeyd etməliyik ki, xarici ədəbiyyatda OPAC iki mənada işlənir: (2, s.86).

1. Onlayn elektron kataloq;

2. Bibliografik məlumat bazasına müraciəti təmin edən interfeys hissəsi.

Burada "elektron kataloq" adı deyilən birinci mənada işlənir. Dünyada birinci OPAC Ohayo Ştatu Universitetinin kitabxanası tərəfindən işlənilib tətbiq edilmişdir. 1975-ci ildə oxucuların bu onlayn kataloquna ilk dəfə terminallar vasitəsilə məhdud miqdarda müraciəti təşkil edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq elektron və kartoçka kataloqu paralel istifadə edilmişdir. Bu hadisədən bir il əvvəl ABŞ Konqres Kitabxanası kartoçka kataloqunu ləğv etməsini (1 yanvar 1981-ci il) və MARC əsasında maqnit lentlərində maşınlaşdırılma kataloq xidmətinə keçməsinə elan etmişdi. Sonrakı iki-üç ildə OPAC nəinki ABŞ-da, həmçinin Kanadada, Avstraliyada, Böyük Britaniyada və digər Avropa ölkələrində geniş yayılmağa başlamışdır. Bununla əlaqədar olaraq onlayn rejimli elektron kataloqa bir neçə yeni tələblər irəli sürülmüşdür.

- ümumi məlumat kütləsi içərisindən yeni informasiyanın operativ şəkildə ayrılması (aşkarlanması);
- güclü axtarış vasitələrinə malik olması;
- informasiyanın axtarış və təhlil vasitələrinin olması (statistik və mətni (tekstual) analiz);
- informasiyanın istifadəçiyə verilmə imkanının olması;
- çoxistifadəçili müraciət;
- uzaq məsafədən müraciət. (4, s.95).

70-ci illərdən başlayaraq OPAC-a maraq artmağa başladı. Bir sıra kitabxanalar daxili tələbatları üçün işlətdikləri OPAC-ı kommersiya təşkilatlarına satırdılar. Bir sıra kitabxanalar isə kommersiya xarakterli OPAC almaq istədiklərindən onu ya özləri, ya da digər təşkilatlara birlikdə işləyirdilər. Bunun nəticəsində 70-ci illərin əvvəllərindən Ohayo ştatında fəaliyyət göstərən elektron kataloqla birlikdə iki növ OPAC işlənməmişdir. Onlardan birinci növə aid edilən və yayılanları aşağıdakılar idi:

- NOTIS – Şimal-Qərb Universitetinin İnteqral Sistemi, həmçinin ABŞ-da ilk sistemlərdən biri(1971-ci ildən fəaliyyət göstərir);
- MELVUL – Koliforniya Universitetinin Sistemi. Ən iri sistemlərdən biridir.(1977-ci ildən fəaliyyət göstərir);
- VTLS(Virginia Technical Library System). Virciniya Ştatındakı Politeknik İnstitutunun kitabxanası tərəfindən işlənmiş sistem;
- LIAS (Library Information Access System);
- Pensilvaniya Universitetinin Sistemi;
- SULIRS (Syracuse University Libraries Information. Retrieval System) –Sirakuz Universitetinin Sistemi;
- CARL (Colorado Alliance of Research Libraries) – Kolorado Ştatı Elmi Kitabxanalar İttifaqının Avtomatlaşdırılmış sSstemi (4 universitet və 1 kütləvi kitabxana birləşdirilir).

Ən kütləvi sistemlərə Aleph (Şrayl), NOTIS və VTLS aiddir. Məsələn, VTLS dünyanın 500-dən artıq kitabxanasında istifadə edilir. O cümlədən M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında da VTLS sistemi tətbiq edilir. 1993-cü ildə VTLS sistemi Rusiya Dövlət Kitabxanasında da tətbiq edilmiş və sonralar Aleph sistemi ilə daha da təkmilləşdirilmişdir (Aleph sisteminin VTLS-də olmayan modulları istifadə edilmişdir).(5, s.145).

İkinci növə (qrupa) ixtisaslaşdırılmış firmalar tərəfindən işlənmiş OPAC-lar daxildir.(5,s.147). Bir qayda olaraq, belə sistemlər fərdi kompüterlər hesab edildiyindən kitabxanaların xeyli hissəsi hazır şəkildə onları kommersiya təşkilatlarından alırlar. İşləyici firmalar, çox da böyük olmayan kitabxanalar bu işdə potensial alıcı hesab edirlər. Belə OPAC-lar xeyli miqdarda olsalar da, onların əksəriyyəti işləyici təşkilatın nəzərdə tutduğu funksiyaları icra edir, deməli müəyyən kitabxananın tələbatını və xüsusiyyətlərini nəzərə almır. Bundan başqa heç də bütün satılan sistemlər genişləndirmə və inteqral sistemlər üçün vacib olan funksiya, yəni digər avtomatlaşdırılmış sistemlərə qarşılıqlı əlaqələnmə funksiyası yoxdur. Buna görə də iri kitabxanaların öz məxsusi avtomatlaşdırılmış sistemini yaratması lazım gəlir.

Son onillik dövründə avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri (AKIS-lər) istifadəçilərə daha səmərəli xidmət və informasiya-axtarış baxımından xeyli təkmilləşdirilmiş və ənənəvi kartoçka kataloqlara nisbətən üstünlüklər qazanmışdır. Hər iki tip kataloqun fərqli cəhətləri aşağıdakılardır.

Daha geniş funksional imkanlar:

- Müxtəlif kataloq tiplərinə (əlifba, sistemli, predmet və s.) və sənəd növlərinə (kitab, dövrü və davam edən nəşrlər, dissertasiya

avtoreferatları, texniki sənədlərin xüsusi növləri və s.) görə kataloqların avtomatik formatlaşdırılması və vahid halda mühafizə;

- Elektron kataloq istifadəçilərə xidmət üzrə inteqral sistemin tərkib hissəsinə çevrilir, fond da sənədin olub-olmaması, onun tam mətninin verilməsi mümkünlüyü barədə məlumatlar verir;
- Elektron kataloq ərazi əhatəsi (yerli, regional, milli, beynəlxalq) baxımdan müxtəlif ola bilər. Prinsip etibarı ilə istənilən qədər kitabxananın fondu vahid bir kataloqda əks etdirilə bilər.

Daha geniş imkanları:

- Kitabxana fondlarına yeni daxil olmuş ədəbiyyatın biblioqrafik məlumatların elektron kataloqda minimal əl əməyi sərf etməklə operativ daxil edilməsi;
- Kitabxana fondlarının çox aspektli əks etdirilməsi, yəni biblioqrafik yazının istənilən elementi üzrə axtarışı;
- Adlara, predmet rubrikalarına, nüfuzlu faylların verilməsi ilə onların vahidləşdirilməsi və isnad əlaqələrinin təmin edilməsi;
- Elektron kataloqda paralel olaraq(eyni zamanda) təsnifat indeksi, predmet rubrikaları, açar sözlər və s. üzrə axtarışın təmin edilməsi.(3, s.38).

Problem yönümlü biblioqrafik məlumat bazaları ABŞ-da XXəsrin 60-cı illərində yaradılmağa başlamış, 70-ci illərin ortalarında isə intensiv şəkildə inkişaf etdirilmişdir. Bir sıra hallarda onlar kitabxana fondlarının, digər hallarda isə kitabxana fondları nəzərə alınmadan müəyyən problem üzrə biblioqrafik yazıları əhatə etmişlər. Belə bazaların əsas məqsədi elektron kataloqlara nisbətən sənədlərin məzmununu daha geniş və dərinlən əks etdirmələridir. Biblioqrafik məlumat bazaları əksər hallarda dövrü və seriyalı nəşrlərdə dərc edilən məqalələri mühafizə edir. Elektron jurnallar da buraya daxildir. Bir sıra avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərində (AKIS) sənədlərin nəinki biblioqrafik informasiyaları, həm də tam mətnini mühafizə edən bazalar da yaradılmışdı. İlk dövrlərdə (1960-1963-cü illərdə) biblioqrafik məlumat bazaları və avtomatlaşdırılmış kataloqlaşdırma sistemləri biri digərindən asılı olmadan, müstəqil inkişaf edirdi və buna görə də uyğunluq təşkil etmirdi. Bu mənfi halı aradan qaldırmaq üçün xeyli sonralar yəni 1993-cü ildə ABŞ Konqres Kitabxanası "Konqres kitabxanasının informasiya xidməti" (Library of Congress Information Service-LOCIS) adlı informasiya sistemi yaratdı. Sistem vasitəsilə internetlə Konqres Kitabxanasının elektron kataloqunda on milyonlarla biblioqrafik yazılarda, müxtəlif universal və tematik məlumat bazalarında axtarış aparmaq mümkündür. Əgər bu sistemlə axtarışı

yalnız Konqresin üzvləri apara bilirdisə, indi elmi işçilər, kitabxana işçiləri də axtarış apara bilər. (2, s.790).

Beləliklə, kitabxanalarda kitab formasında (çap kataloqu), kartoçka kataloqu, avtonom elektron kataloq, CD-ROM-da kataloq və OPAC tarixən yaradılmış və hazırda paralel olaraq inkişaf edir. Sonuncu göstərilən iki elektron kataloq son 20-25 ildə yaradılmışdır və daha sürətlə inkişafdadır.

Hazırda müasir tipli kitabxanalarda aparıcı yer tutan OPAC tipli kataloqlardır. Onlar prinsip etibarilə yeni texnoloji imkanlara malikdir və müasir dövrdə elektron kataloqların zirvəsi hesab edilir. Lakin OPAC nisbətən son dövrlərdə yarandığından kartoçka kataloqunun 1980-ci illərdən sonrakı dövr üçün davamı kimi fəaliyyət göstərir. Belə ki, ancaq ən iri və imkanlı kitabxanalar öz kartoçka kataloqlarını maşınlaşdırma formaya retrokonversiya etmişlər. Bir çox digər kitabxanalarda isə retrokonversiya aktual problem olaraq qalır.

Kataloqlaşdırma kitabxana işində xeyli mürəkkəb proses olduğundan EHM-lərin birinci və ikinci nəslinin istismarı dövründə bu prosesi tam reallaşdırmaq mümkün olmamışdır. Buna görə də EHM-lərin tətbiqinin ilk dövrlərində elektron kataloqun yaradılması qarşıda durmamışdır. Kitabxanaların əsas diqqəti EHM bazasında ənənəvi qaydada çap kataloqu buraxmaq və maşınlaşdırmanın formada mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmanı həyata keçirməkdən ibarət idi.(8, s.51).

Digər istiqmət mikrodaxiyyəçilərdə kataloq təsvirlərinin daha qısa vaxtda alınması idi. EHM-lər vasitəsilə kataloq kartoçkalarının çoxaldılmasına da müəyyən diqqət verilirdi və bu iş ilk dəfə 1960-cı ilin əvvəllərində ABŞ-da və Ohayo Kitabxana-Kompüter Mərkəzində (Online Computer Library Centre-OCLC) başlamışdır. Bu mərkəzin beynəlxalq kataloqlaşdırma sahəsindəki fəaliyyəti ayrıca olaraq böyük bir mövzudur və bu haqda ətraflı şəkildə digər məqalələrimizdə bəhs edəcəyik. (2, s.215).

Kartoçka kataloquna alternativ kimi elektron kataloqun yaradılması IBM markalı fərdi kompüterlərin (IBM 360-370) 70-ci illərdən başlayaraq tətbiqi ilə əlaqədar olmuşdur. Bu dövrdə yeni texniki imkanlardan istifadə edərək interaktiv müraciətli sistemlərin yaradılması əsas yer tutmuşdur.(3, s.49).

1970-ci illərin ortalarına qədər kartoçka kataloqu ABŞ-da ən geniş yayılmış kataloq olduğuna görə kataloq kartoçkalarının çoxaldılması işi sabit olaraq inkişaf etmişdir. 70-ci illərin sonlarından başlayaraq

elektron kataloqların yaradılması ilə əlaqədar olaraq kartoçka kataloqlarının ləğv edilməsi kartoçkaların çoxaldılması tempini azaltmışdır.

Kitab formatlı elektron kataloqun (çap kataloqunun) yaradılmasına 1950-ci illərdə başlanılmış, 60-cı illərdən başlayaraq müxtəlif tip kitabxanalarda geniş vüsət almışdır. Toplu çap kataloqu formasında EHM bazasında buraxılan nəşrlər nəinki şəbəkəyə daxil olan, həm də digər kitabxanalarda yayılmışdır. Kataloqa yardımçı aparat da (əlifba, predmet, nömrə və s. göstəricilər) avtomatlaşdırılmış üsullarla hazırlanmışdır. Elektron kataloqlaşdırma sahəsində əldə edilən nailiyyətlər bir çox kitabxanalarda axtarış imkanları baxımından kartoçka kataloqunun effektivsizliyinə əyani sübut kimi qəbul edilmişdir. Lakin bəzi tədqiqatçılar informasiyanın əlverişli oxunuşu, qəbul edilməsi sadəliyi və əyaniliyi baxımından kartoçka kataloqunu daha əlverişli hesab edirlər. Kartoçka kataloqlarının getdikcə daha çox kitabxanalarda ləğvi və elektron kataloqla əvəz edilməsi real faktdır və bu proses 1981-ci ildə ABŞ Konqres Kitabxanasında başlanmış və sonralar dünyanın aparıcı iri kitabxanalarında yayılmışdır. Burada MARC formatları vahid beynəlxalq standart kimi (ISO 2709) qəbul edilmişdir. Bu formatlar istər milli, istərsə də beynəlxalq informasiya mübadiləsinə uyğunlaşan maşın formatlarıdır.(5, s.201).

Biblioqrafik yazı formatlarının proqram təminatı baxımından unifikasiyası elektron informasiya mübadiləsinə əlverişli şərait yaratmışdır. Bununla əlaqədar olaraq korporativ və beynəlxalq kataloqlaşdırma problemləri həll edilmişdir. Hər iki kataloqlaşdırma sisteminin milli və beynəlxalq əhatəsi ola bilər. Beynəlxalq miqyasda korporativ kataloqlaşdırma OCLC-in yaradılmasında və fəaliyyətində öz əksini tapmışdır.

OCLC beynəlxalq korporativ kataloqlaşdırma mərkəzidir. Onun kataloqu (Online Union Catalogue – OUC) 80-ci illərə qədər “onlayn toplu kataloq” adlandırılmışdır. 80-ci illərdən sonra bu kataloq “World Catalogue” (Ümumdünya kataloqu) adlandırılmışdır. (3, s.39). OCLC-da 82 ölkədən 41 min kitabxananın fondunda olan sənədlərin biblioqrafik yazıları vardır. Biblioqrafik yazıların miqdarı 49 milyondan çoxdur və 864 milyon nüsxə sənədə aiddir. Kataloqda 4 min illik əmiyyət tarixi dövrünə aid 400 dildə sənədlərin biblioqrafik yazıları vardır. OCLC-ə dünyanın 6 beynəlxalq dilində (ingilis, fransız, alman, rus, ispan, italyan) sorğu vermək olar. Bu sistem sutkanın 24 saati fəaliyyət göstərir. Hər bir kitabxana müəyyən kitabın biblioqrafik yazısını tərtib etməzdən əvvəl “Ümumdünya kataloqu”na sorğu verir. Əgər həmin sənədin hazır biblioqrafik yazısı varsa, sorğu verən kitabxana onu

pulsuz olaraq götürür, yoxdursa istənilən MARC formatında həmin sənədin biblioqrafik yazısını hazırlayıb OCLC-un kataloquna daxil edir. Həm də surətini öz elektron kataloqunda saxlayır. Beləliklə, "Ümumdünya kataloqu" iştirakçı kitabxanaların birgə əməyi ilə sabit olaraq inkişaf edir. Hər 12 saniyədə kataloq bir adda biblioqrafik yazı daxil edilir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, elektron kataloqu həm də metainformasiya sistemi kimi də səciyyələndirmək olar. "Metainformasiya" anlayışı rus alimi Y.A.Şreyder tərəfindən müvafiq elmi ədəbiyyata daxil edilmişdir və "informasiya haqqında informasiya" mənasını verir. Beləliklə də, tam əsasla biblioqrafik yazını metainformasiya, elektron kataloqu isə metainformasiya sistemi kimi təhlil etmək və bu aspektdən səciyyələndirmək mümkündür. Ümumiyyətlə, elektron kataloqun bu aspektdən təhlili çox geniş bir mövzudur və hələlik bəhs etdiyimiz məqalədə qısaca olaraq bu qədər kifayətlənirik.

ƏDƏBİYYAT

- 1."İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu//Azərbaycanın Qanunvericilik Toplusu.-B.,1998.-N.6.-s.1214-1222.
2. İsmayılov X.İ. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: (Dərs vəsaiti).-B.:Nurlar, 2009.-312s.
- 3.Rüstəmov Ə.M. Elektron kataloqlaşdırma metodologiyası: (monoqrafiya).-B.: Uniprint, 2011.-276s.
- 4.Rüstəmov Ə.M., Məmmədova E.A. Elektron kataloqun leksik-semantik işlənməsinin bəzi məsələləri// Dilçiliyin və dillərin aktual problemləri: Beynəlxalq elmi konfransın materialları:(9-10 noyabr 2007).-B., 2007.-306-322.
- 5.Rüstəmov Ə.M., Mustafayeva N. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri və şəbəkələri: (Monoqrafiya).-B., 2007.-234s.
- 6.Xələfov A.A., Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: (Dərslik).-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006.-250s.
- 7.Kazimi P.F. İnformasiya mühəndisliyi: (Monoqrafiya).- Bakı Universiteti Nəşriyyatı.-215s.

8. Qardaşov R.Ə. Elektron kataloqun təşkilində beynəlxalq yazı formatlarının rolu//Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı,2010.-50-57.

D.Г. МАГОМЕДЛИ

СОЗДАНИЕ СУТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГА В БИБЛИОТЕК МИРА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается понятия электронного каталога, его суть и содержание и характеристика как информационно-поисковой системы. В том числе рассмотрена необходимость появления информационных систем как комплексного характера, притворение в практиков библиотек мира и этап и его развития.

D.H. MAHAMMADLI

THE IMPORTANCE, CONTENTS OF ELECTRONIC CATALOGUES AND ITS FORMATION AND DEVELOPMENT IN THE WORLD LIBRARIES

SUMMARY

This article deals about electronic catalogues, its importance and contents, structure, also as information research system of features. At the same time the written article gives a lot of important information about necessity of the formation of electronic catalogues as a complex feature of information system, also its appliance and development stages in the world libraries.

Kompüter tərtibatçısı: Elçin GULALİYEV

*Jurnal Azərbaycan Respublikası
Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 575 .27 mart 1997.*

*Jurnal «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
səhifələnmiş və çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 25.10.2013.
Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 9.5 ç.v. Tiraj: 100. Sifariş № 114.
Qiyməti müqavilə ilə.

**TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA
MƏRKƏZİ**

Az 1014, Bakı, Rəşad Rza küç. 125
596 21 44; 497 06 25; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru

www.mutercim.az

